

દામર ઝરમર

મીનાબેન પુસ્તકાલય

પુસ્તકાલય

હાલમાં બહાર પડેલી રંગીન ચીત્રો અને ચુનંદા શેરોથી ભરપુર નવીન નવલકથાઓ.

રા. રા. પુષ્પકૃત.

ભક્ષા સુરદાસ તેજ બીલ્વમંગળ ભાગ ૧-૨-૩	૧-૮-૦
જળકુમારી તેજ હુરે કાશ્મીર ભાગ ૧ થી ૪	૨-૮-૦
સમાજની સંધ્યા ભાગ ૧-૨ એક કાગળ	
મનોહર ચીત્રો સુંદર આઈન્ડીંગ ...	૨-૦-૦
પૃથ્વીરાજ ઘોહાણુ યાને ચંદ્રબરદાસી ભા. ૧-૨	૧-૪-૦
મોતીની માળા યાને મહાદેવીની મૂર્તિ	
ભાગ ૧-૨ સુંદર ચીત્રો ...	૧-૪-૦
ઝરની પ્યાલી ભાગ ૧-૨ દરેકના ...	૦-૧૨-૦
ત્રિણાવેલી ભાગ ૧-૨ સાથે ...	૧-૪-૦
સરોવરની સુંદરી ભાગ ૧-૨ દરેકના ...	૦-૧૨-૦

દરેક જાતના પુસ્તકો મળવાનું માત્ર એકજ દેકાણું:—

રાણછોડલાલ મોતીલાલ શાહ.

રીચીરોડ-અમદાવાદ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૫૫૪૬ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ધર્મ કાર ગ્રંથાલય

વિષય ૨ : ૩

...ૐ...

પુષ્પ-વાટિકા.] શ્રી સરસ્વત્યૈ નમઃ [પુષ્પ:-૧ હું.

—: ગુજરાતી સાહિત્યના હાસ્યવિભાગમાં અનોખા ભાત પાડવું એક :—

—: અર્થસૂચક સાહસ :—

ઘડીભર ગમ્મત

[કુમાર અને કન્યા-કેળવણીના વિષયો પર રમુજ
શૈલીમાં ટકોર કરતાં સાચાં ગૃહસંસાર-ચિત્રો.

પ્રેરેજક:—શ્રી. “પુ.મ.”

ઘડીફળીઆ શેરી, સુરત.

પ્રકાશક:—રણછોડલાલ મેલીલાલ શાહ.

મુકસેલર અને પાલીશર.

ચીરોડ-અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ૨ જી.

સને ૧૯૩૦

પ્રત ૨૦૦૦.

મૂલ્ય:—૦-૮-૦

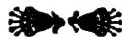
ગ્રંથાલોક વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલોક ૧૧૫૫૫૫
ગ્રંથાલોક ગ્રંથાલોક ગ્રંથાલોક

—: નવલિકાની નામાવલિ :—

સંખ્યા.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
(૧) ...	મહારાં અચુની બા.	... ૧-૧૬
(૨) ...	મહારા સમ.	... ૧૭-૩૧
(૩) ...	એમ કે ?	... ૩૨-૫૧
(૪) ...	તમારા સમ.	... ૫૨-૫૯
(૫) ...	તમારા ભાબી.	... ૬૦-૮૧
(૬) ...	ચંપાભાબીના ચીર.	... ૮૨-૧૦૩
(૭) ...	મહારા વહુજી.	... ૧૦૪-૧૧૯
(૮) ...	હજીરાના હવાપાણી	... ૧૨૦-૧૨૪

—: પુણ્ય વાટિકાનું બીજું પુણ્ય એ ઘડી મોજ વાંચો :—

મુદ્રક:—મૂળચંદ્રભાઈ ત્રીકમજી પટેલ.

મુદ્રણાલય:—“ ધી સૂર્યપ્રકાશ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ.”

ઠે:—પાનકોર નાકા—અમદાવાદ.

પ્રકાશક:—રણછોડલાલ મોતીલાલ શાહ.

રીચીરોડ—અમદાવાદ.

(વાંચો) સચિત્ર ધાર્મિક પુસ્તકો.

નરસીંહ મહેતા ભાગ ૧-૨
સચિત્ર દરેકના ૦-૧૦-૦
મીરાંબાઈ ભાગ (૧-૨) સચિત્ર
દરેકના ૦-૧૦-૦
રામદીલા ભાગ ૧-૨ સચિત્ર
દરેકના ૦-૧૦-૦
વીણાવેલી ભાગ ૧-૨ સચિત્ર
દરેકના ૦-૧૦-૦
સચિત્ર સતિદ્રોપદી ૦-૧૦-૦
મદાલસા ભાગ ૧-૨ સંપૂર્ણ
સચિત્ર કી. ૦-૧૦-૦
રાજકઠીઆરો સંપૂર્ણ ૧-૪-૦
રક્ષક કે ભક્ષક ? ૦-૧૦-૦
સતિસીતા સચિત્ર ૦-૧૦-૦
પતિનારાયણ વૃત ૦-૬-૦
સત્યનારાયણની કથા ૦-૬-૦
વારાંગનાકે દેવાંગના? ૦-૧૦-૦
અત્રીસ પુતળીમાંનીબુદ્ધી બુદ્ધી
વાતો ૧ થી ૧૦ ભાગમાંસચિત્ર
દરેક ભાગની. કી ૦-૮-૦
અત્રીસ પુતળી સંપૂર્ણ
સોનેરી બાઈડીંગ ૩-૮-૦
કામલતા સચિત્ર ૦-૮-૦

સમાજનો શીકાર ૦-૧૦-૦
ચિતોડનો કરણ કી. ૦-૮-૦
પ્રતાપી પ્રમિલા કી. ૦-૮-૦
રૂપિરાજનાંપદ સચિત્ર ૦-૮-૦
ચતુર સ્ત્રી વિલાસ ગરબાવળી
(લગનનાં ગીત સાથે) ૦-૮-૦
બુદ્ધી જનેતા ૦-૬-૦
હિંદુ સંસાર સચિત્ર ૦-૧૦-૦
જીવતી ચુડેલ સચિત્ર ૦-૮-૦
રાજા હરિશ્ચંદ્ર હરિગીતમાં
સચિત્ર ૦-૬-૦
બોડાણો ભાગ ૧૨ સચિત્ર
દરેક ભાગના ૦-૧૦-૦
પવિત્ર કુમાર સચિત્ર ૦-૧૦-૦
પવિત્રતાનો પ્રતાપ ૦-૧૦-૦
પારસમણી ૧૯૨ પાનાં ૦-૮-૦
,, મોટી ૨૫૬ પાનાં ૦-૧૦-૦
ભક્તશીરોમણી પાના ૧૯૨
કી. ૦-૮-૦
ઝેરી ઝવેરીસચિત્રકી. ૦-૧૦-૦
એકજ પૈસો સચિત્રકી. ૦-૮-૦
ભક્તશીરોમણી પાનાં ૨૫૬
કી. ૦-૧૦-૦

બુકસેલર રણછોડલાલ મોતીલાલ
રીચીંગ્સ--અમદાવાદ.

સતીતારામતીનીવાર્તા સચિત્ર ૦-૧૦-૦
 કોણચાલાક? સચિત્ર ૦-૧૦-૦
 ખુનીની ખોપરી ... ૦-૮-૦
 વિષનો વરસાદ ... ૦-૮-૦
 પાપનું પડીકું ... ૦-૮-૦
 જગતનો જાદુગર ... ૦-૮-૦
 શવાશેરની શોધમાં... ૦-૮-૦
 ડાકટર કે દૈત્ય ... ૦-૮-૦
 કપટસીંહ ... ૦-૬-૦
 ભેદી મુઠ્ઠું ... ૦-૬-૦
 સોળવરસની સતી ... ૦-૮-૦
 મેના શેઠાણી ૦-૬-૦
 સતિ તેજ્યા ૦-૬-૦
 બરાસ કસ્તુરી ૦-૮-૦
 ગજરામાર ૦-૮-૦
 સદેવતબનેસાવલીગા ૦-૮-૦
 ગુલબંદાવલી ૦-૮-૦
 બત્રીસ પુતળી સંપુર્ણ ૦-૮-૦
 સાડાત્રણ ભાઈબંધ ૦-૮-૦
 ભયંકર ભુતાવળ ૦-૬-૦
 ડીટકટાવ કે દેવ ? ૦-૮-૦
 ભજનસાગર ૦-૮-૦
 ભજન ભંડાર ૦-૮-૦
 કૃષ્ણ મુદામા સચિત્ર ૦-૧૦-૦
 રાજલાખા (ઈંગ્રેજસહેલાઈથી
 શીખવાનું સાધન કી. ૧-૮-૦

સચિત્ર કેકશાસ્ત્ર કી. ૧-૮-૦
 હુન્નર પ્રકાશ કી. ૨-૦-૦
 રસીક ઘોળપદ કી. ૧-૪-૦
 શુદ્ધકાવ્ય દાહન૧થી ૫ ભાગ
 કી. ૨-૦-૦
 મુડાબહોતેરી કી. ૨-૦-૦
 ગીરધરકૃતરામાયણકી. ૩-૦-૦
 તુલસીકૃતરામાયણ કી. ૬-૦-૦
 પૈસા કેમ કમાવા ? વ્યાપારી
 તાલીમ શીખવનાર સર્વોત્તમ
 પુસ્તક ૧-૮-૦
 સ્વામી દયાનંદનું જીવનચરિત્ર
 કી. ૨-૦-૦
 નઝીર કી. ૧-૦-૦
 પંચીકરણ કી. ૨-૦-૦
 મોટી ગાયનમાલા બાર ભાગ
 કી. ૦-૧૨-૦
 " " આઠ ભાગ કી. ૦-૮-૦
 " " છ ભાગ કી. ૦-૪-૦
 મહાભારત વલ્લભ વ્યાસનું
 કી. ૬-૦-૦
 વિવેકાનંદનું જીવન ચરિત્ર
 સચિત્ર કી. ૩-૪-૦
 સ્વામી રામતીર્થનું જીવન
 ચરિત્ર ૨-૮-૦

બુકસેલર રણછોડલાલ મોતીલાલ
 રીયારોડ—અમદાવાદ.

પુણ્ય મહારાં બચુની બા. પહેલું.

ના

ના...મહારા સમ."

"ઉં...હું."

"અરે! એમ તે કંઈ ચાલે કે?"

"માફ...કરો...મહારાથી..."

"ત્યારે તો નહિ જવા દઉં...પહેલાં આવવાનું વચન આપો.
પછીજ....."

"ભાઈ! નાહકનો આગ્રહ ન કરશો. મહારાથી બને એમ
નથી."

"તે કંઈજ નહિ. આવવાનું અને તે પણ પાછું સળેડે. શું
સમજ્યા ?"

"ભલે. હાલ તો જવા દ્યો. જોઈશું."

“ જોમ્મશ નહિ, વચન આપી જવ, કે જરૂરજ આવીશ. ”

“ બલે સ્યો. આ વચન. જવ, હું તો જરૂર આવીશ, પણ તમારાં બાબીને સાથે લાવવા નથી બંધાતો. ”

“ હવે રાખ રાખ. બાબીને તેડીનેજ આવવાનું છે. ”

x

x

x

x

હવે તો હું હાર્યો. આજ મ્હારા મિત્ર મુરલાકાન્ત ને ત્યાં આજરાજનો જન્મ થયો હતો. તેની ખુશાલીના ઉત્સવમાં ભાગ લેવા સ્નેહીને ત્યાંથી મ્હને સંજોડે પધારવા આમંત્રણ દેવાતાં હતાં. છેવટ સોગન ઉપર સોગન ખાવાથી હા—ના કરતાં અનિચ્છાએ અને કચવાતે મને મ્હેં હા તો પાડી, અને સુમન ન્હોતરું દઈ છૂટો પડ્યો. પરંતુ એના ગયા પછી મ્હારા જીવમાં જીવ ન્હોતો રહ્યો.

જમી—પરવારી વખતસર હું શાળામાં ગયો, પણ આજ છોકરા લજવાવવા ઉપર પણ પૂરું ચિત્ત ન્હોતું. છેવટે પાંચ વાગ્યાનો ઘંટ પડ્યો, અને પંતુજીરીની ગુલામગીરીમાંથી પરવારી હું સીધો ઘેર આવ્યો.

સ્નેહીને ત્યાંથી ફરી એક વાર સેવકને તેડવા માણસ આવી ગયો. “ આવું છું. ” એવો ઉડાઉ જવાબ આપી મ્હેં એને વિદાય કર્યો. છેવટ હિંમત એકઠી કરી “ અત્યારે આપણને મ્હારા એક સ્નેહીને ત્યાં જવાનું છે. ” એ સમાચાર મારી ગૃહદેવીને કાને નાખવા હું ઉભો થયો.

ત્યાં દિવાનખાનામાં શ્રીમતી લુગડું બદલતાં હતાં. હું જરા પાસે ગયો. ધીરેથી હસમુખે મોટે પૂછ્યું: “ કેમ ક્યાં ચલાવ્યું ? ”

“ દર્શાને. ”

“લલ્લા ! આજનો દિવસ નહિ જવ તો નહિ ચાલે ?”

“કેમ, શું છે ? બચુ, તમે છ-છ કલાક બહાર રખડીને આવ્યા, અને અમે આખા દિવસના ધરમાં ગોંધાયલા-અકળાયલાં ધડી એ ધડી બહાર દેવ-દર્શને પણ ન જઈએ ? એમાંય “ક્યાં ચાલ્યાં?” પૂછવાનું ! હાજરી લેવાની !”

અને હું મહારાં આ જગદંબાને હંમે શો જવાબ વાળું ? જે સ્નેહ અને પ્રેમના ઉમળકાથી હું એમને સ્નેહીને ત્યાંના આમંત્રણમાં જવાના હર્ષ-સમાચાર કહેવા આવ્યો હતો, તે મનની મનમાં જ સમાપ્ત ગઈ. મહારાં હોઠ ખીડાઈ ગયાં, અને એટલામાં તો ઝાળીમાં સુતેલો મહારો ન્હાનકડો કીકલો બરાડી ઉઠ્યો : “ઉ...આ...ઉ...ઉ...આ...ઉ...”

મહારી અર્ધાંગનાએ એને બે ચાર સરસ્વતી સંભળાવતાં પાંગોડું પકડી બહાર કાઢ્યો. એમનો દર્શનનો ટાપમ જતો હતો, અને નીચે એમને પાડોશીની સહી ખોટી થતી હતી. એવો ને એવો જ બરાડતો કીકલો એણે હાથમાં લીધો. હું પાસે જ ઉભો હતો. એટલે મહારા હાથમાં ઝીક્યો :

“લ્યો, એને જરા રમાડજો, એટલામાં હું દર્શન કરીને આ... આવી...”

“પણ આ રડે છે...તેનું...”

મહારા શબ્દો સાંભળવા ન થોભતાં એ ખારીએ ડોકાઈ : “અલી નિર્મળા ! ચાલ, તૈયાર થઈ કે ?”

“એ...હા. ચાલો, તમે તાળું વાસીને નીચે ઉતરોને. કેટલી વાર ?” નિર્મળાએ નીચેથી જવાબ વાળ્યો.

“ તાણું આજ નથી દેવાનું. આજ તો એ ધરમાંજ છે. લે... ચાલ...આ...આવી. ”

“ પણ આ રડે છે. એને સાથે...”

“ લાંડારીયામાં દુધની શીશી છે...જરા લઇને આમ તેમ ફરોને ! ઉભા શું રહ્યા છો ? ” કહેતાં દેવીએ બારણું વટાવવા માંડ્યું.

“ પરન્તુ તું આ પાપને સાથે લેતી જા. મ્હારે તો જરા ખ્હાર જવું છે. ” મહેં છેવટે કંટાળીને ખૂમ મારી.

“ હમણાં ને હમણાં શું વહી જાય છે ? હમણાં તો ખ્હારથી આવ્યા. જરા તો ધરમાં દરી ઠામ બેસો. મ્હને તે શું બાર કલાક થવાની હતા ? આ...ઉભે પગે આવી. ”

“ પણ મ્હને તો ખાસ...”

“ તો જાવ સાથે લઇ જાઓ. ”

તે બસ, ઇ.તિ.શ્રી. મ્હારા મોઢાના શબ્દો મોઢામાંજ રહી ગયા. એ તો વિજળી જેમ આકાશમાં ઝબકી ઉડી જાય, એમ પાપણના પલકારામાં ઉપડી ગઇ. બ્યારે મ્હારાં કીકડાંએ તો રામ નામની પોક મૂકી ધર ગળવી મૂક્યું. મ્હારાં બચુની બા ! આ ઘેર બેઠાં મંગા જેવાં દેવના દર્શન કરવાને બદલે, પથરના જડદેવતાના દર્શન કરવા દોડી ગયાં. મ્હને બહુએ થયું, કે “ આજનો દિવસ એ ન જાત, તો શું થઈ જવાનું હતું ? ” પણ અફસોસ ! નસીબ બે ડગલાં આગળનું આગળ ! પ્રભુ ! પ્રભુ !

આખરે એ રડતી બહાને છાતી સાથે વળગાડી ચાબડતાં ને જાનો રાખતાં રતેહીને ત્યાં જવાનો વિચાર મ્હે માંડીજ વાળ્યો. અને

“ચાંદ પોળી...લીમાં બોળી...નહાના છાકરાંને કકડો પોળી...લે રે મોઢા હપ્પા...” એવું એવું બકતો મ્હારાં બચુને રમાડવા લાગ્યો. સ્નેહીને બહુ બહુ આગ્રહ મ્હેં શા માટે કરાવ્યો હતો ? તે તો વ્હાલા વાંચનાર ! હવે તમે સમજી ગયા હશે. ઘરમાં તમારાં લાબી પહેલા નંખરના પતિવ્રતા મળ્યાં હતાં !

ખારસા સાડાત્રણ કલાકના મહા(દેવ)દર્શન પછી બરાબર સાંજના સાડાઆઠ વાગે એ દર્શને ગએલ દેવી ઘેર આવ્યાં, બ્યારે સેવક કીકાને ઝોળીમાં સુવડાવી હીંચકો નાખતા હતા. વચ્ચે વચ્ચે કાઈ ન સાંભળે એમ એને રડતો બંધ રાખવાને “લાઇ તો મ્હારો ડાહ્યો...ને પાટલે બેસી નહાયો...” એવાં એવાં હાલરડાં પણ બબડતો હતો. ત્યાં તો ઝાંઝર ઝમ્ક્યાં. મ્હેં પૂંઠ ફેરવી; તો થાકીને આવેલાં અમારાં ઘરવાળાં !

“કેમ ! આજ કાંઈ આટલું બધું મોડું ?” એમ હજી તો હું એમને પ્રશ્ન કરું, તે પહેલાં તો લુગડાં બદલતાં બદલતાં એમણેજ મ્હારી હાજરી લેવા માંડી; “હજી, ક્યારના એનેજ લઇને બેસી રહ્યાં છો ? મ્હને આવતાં જરા વાર લાગી તો સગડીમાં બે ચાર કોલસા નાખી દીવાસળી તો મૂકી રાખવી હતી ? એમાં શું ભાર પડવાનો હતો ? બેડાં બેડાં કંઈ વધવાના હતા ! દ્યો...ખસો...” શ્રીમતી ઘોડીઆ પાસે આવ્યાં: “લાવો. એ હવે બૂખ્યો થયો હશે. જાવ, હું એને જરા લઈ ત્યાં સુધીમાં પેલી સગડીમાં પાંચ કોલસા નાખી એતાવી દ્યો, ને પેલા ડબ્બામાંથી એક વાડકો ચોખા...પેલી થાળીમાં કાઢી, આપી જાવ. લાવો, હું બેડી બેડી વીણી આપું. અને પછી...પેલી સગડી જરા ચેતે, એટલે પેલી તપેલીમાં અધરણું પાણી મૂકી દેજો.”

ઉપરાઉપરી ઝોડ'રો એમના શ્રીમુખમાંથી એકો સાથે બહાર પડવા લાગ્યાં. અને હજુ તો હું સગડીમાં કાકડી મૂકું, ત્યાં તો વળી એમનો કુદ્ધ સ્વર કાને પડ્યો: “બારણે સાડાઆઠ વાગ્યા. ધરમાં રહ્યાં છતાં એટલીય કાળજી નહિ. બેઠાં બેઠાં જરા ફાનસ લૂંછી દીવો કરતાં શું થતું હતું? રે'વા દ્યો એને... પહેલાં જરા દીવો કરો.”

ગૃહપતિ હોવા છતાં ગૃહીણીને લગતાં એકેએક ધરકામ કરવામાં હું ધણોખરો ટેવાયલો હતો. મહુને પ્રરણાને આજ પાંચ વર્ષ થયા. અને એ પાંચે વર્ષથી હું એમના અનુભવી હાર્થ નીચે સરેરાસ મહિનાના વીસ દિવસ અભ્યાસ કરી એમાં (પાઠશાળામાં) પ્રવીણ અને પાવરધો બન્યો હતો. તેમ છતાં રખેને! એમનો આ શિષ્ય એમની એ કૃપાપ્રસાદી-ભણતર-અભ્યાસ પાછો બૂલી ન જાય, એટલા માટે એ સંશયી ગુરૂદેવ મહારી અવનવી પરીક્ષાઓ આમ વારંવાર લેતાંજ રહેતાં હતાં. અને હું એમના શ્રીમુખમાંથી બહાર પડતી એકેએક આજ્ઞા એમના તરફના મહારા અસાધારણ પ્રેમ અને બળને લખને મસ્તક નમાવી હાથ જોડી ઝીલી લેતો હતો.

મહેં તાપડતોખ સગડી સળગાવી, દીવા કરી, અંધરણ મૂકી દીધું, એટલે એવણ કીકાને રડતો રાખી રસોડામાં આવ્યાં. હું હોટલના બોયની (નોકર) માફક કંઈ જરૂર પડે તો તરત હાજર કરવા પાસેજ ઉભો હતો. શાક સમારી આપું, પાણીના લોટા ભરી દીધાં, અને અમે આ રીતે રાંધી કરી વાળું કરવા ગોઠવાયાં, એઓ તો આખો દિવસ ધરમાં, એટલે બપોરે નાસ્તો કરી લીધેલો, જેથી બૂખ ઝોછી લાગે! એટલે મહારાંથી જલ્દી જમી-પરવારી હાથ ધોધ બહાર અગાસીની ખુશા હવામાં સળગતી સગડી લઈ જઈને તાપવા બેઠાં. જ્યારે સેવક તે

સારી સ્થવારે ખાધને ગએલા એજ, એટલે નિરાંતે જમતાં જરા વાર લાગે એ સ્વાભાવિક છે. મહેને ઓડકાર ખાતો અને હાથ ધોતો એમણે સાંભળ્યો, કે તરતજ બહાર બેઠાં કહ્યું:

“ એ તમે સાંભળો છો કે ? ”

“ કેમ ? ”

“ એ...હવે વળી આવી ટાઢમાં મહેને ક્યાં પાછા ઉઠાડો છો ? જરા મોડું બહારી વાસણમાં નાખી દઇ, એકઠાં કરી નીચાણમાં ખસેડી મૂકજો. સ્થવારે કામ કરનારી આવશે તે અજવાળી નાખશે, અને સાથે સાથે બે લોટા પાણી રેડી ચોક્કડીનો રેલો (ધોઇ નાખવી) પણ વાળી નાખજો, એટલે થયું. ”

બિલકુલ આનાકાની વગર મહેં એમની આગ્રાને અંતઃકરણપૂર્વક માન આપી અક્ષરશઃ પાલન કર્યું. બે લોટા પાણી ધમકાવી ચોક્કડી ધોઇ નાખી હું ઉઠ્યો. પાનસોપારીની પેટી લઇ હોંચકે બેઠો. ત્યાં બહાર રહ્યાં રહ્યાં શ્રીમતીએ પાછો સાદ કર્યો: “ એ...પાનની પેટી તમારી પાસે છે કે ? ”

“ હા...કેમ ? ”

“ મોડું જ...તમે પાન બનાવો. તો સાથે સાથે એક મહારે માટે પણ બનાવજો. હું ખાવાનું બૂલી ગઇ છું. ”

અગાશીમાં દરરોજ આડોશપાડોશની સરખેસરખી સીએઝ બેગી મળી આપ્યા ગામની કુચલી કરતી. “ આજ તો ફલાણી બહેને એના ધણીને આમ કહ્યું’તું, ને આજ તો ટીંકણી બહેનને એના ધણીએ આમ મારી હતી. ” એવી એવી વિધવિધ જાતની વાચકાઓ, અને

મપાટાઓ એ મહિલામંડળમાં ચર્ચાતાં, અને એના પ્રમુખપદે વિરાજવાનું માન હમેશને માટે મહારાં બચુની બાને મળ્યું હતું. કહો, હું કેવો મહા ભાગ્યશાળી ! કેવો આજ્ઞાધિન ! કેટલો પત્નીભક્ત ! મુજથી વધીને સ્ત્રી-સ્વાતંત્ર્ય આપનાર બીજો કોણ બહાદુર નંગ નીકળે?

આખા ગામ અને શાસ્ત્રથી ઉંઘો રિવાજ મહારા ઘરમાં ચાલતો હતો. અને એનું ખરું કારણ પૂછો તો એકજ હતું. એક તો પિતાએ ન્હાનપણમાંથીજ-વિદ્યાર્થીવસ્થામાંજ આ લક્ષ્મી વળગાડી આપ્યું હતું. તેમાં વળી સેવકના ધણીઆણી તેના બાપને એકના એક હોષ પુત્ર તુલ્યના હોવાથી, તથા આમ...પાંચ પૈસે અમારા કરતાં વધારે સુખી હોવાથી, “બહેન ! બહેન !” થઈને લાડ-કોડમાં ઉછરેલાં, અને મોઢાનાં (જલના) છૂટાં હતાં. વળી મોઢાનાં છોકરાં એટલે ચાર-પાંચ અંગ્રેજ ચોપડી પણ લણેલાં, અને જરા ખૂબસુરત ! શરીરમાંજ એ મહારાથી ખાધેલ-પીધેલ હોષ ખેવડા બાંધાના અને ઋષ્ટપુષ્ટ હતાં. જ્યારે હું તો ન્હાનપણથી માછકાંકલા જેવો મુડદાલ હતો. એ પૈસાદારની પુત્રીએ સાસરીઆને ઉમરે પગ મૂકતાંજ સેવકને પોતાની શ્રીમંતાઈ, સૌન્દર્ય, લજ્જતર અને સત્તાના પ્રભાવથી આંજી નાખી સદાને માટે સિંહમાંથી શિઆળ બનાવી દીધો. અને તેમાંય વળી મહારે કમનસીબે લક્ષ્મીના બેજ માસમાં મહારાં શિરછત્ર વડીલ તાત સ્વર્ગે સિધાવી ગયાં એટલે કેટલોક વખત તો મહારે સાસરેજ ઘરજમાઈ થઈને અભ્યાસ પૂરો કરવા રહેવું પડ્યું હતું. અને મહને કહી લેવા દ્યો, કે હુંય પહેલ-બહેલાં તો એના રૂપ, અને અંગ્રેજી લજ્જતર તથા લભક ઉપર અંજાયો હતો, પણ પછીથી-હવેજ હું સમજ્યો, કે all that glitters is not gold “પીળું એટલું સોનું નહિ.”

અને હજુય પંતુજીરીના ટુંકા પગારમાં જુદું ધર માંડીને રહેતાં પણ, આટઆટલી તહેનાત ઉઠાવવા છતાં પણ, કર્મે ટપલાં ખાવાનાં અને સાસુસસરાના 'એમની કુમળી-ફૂલ જેવી એકની એક દીકરીને ઘાટણુ જેટલું કામ કરાવવાના' મહેણાં-ટુણાં સાંભળવાના તો રોજનાજ ચાલુ હતાં. શું કરે ? કે અમારી ન્યાતમાં કન્યાનો રાફડો અને મુરતીઆની અછત હતી, એટલેજ. નહિ તો જરૂર એના બાપે કોઈ વડીલ-બેરીસ્ટર અગર લક્ષાધિપતિ જોયો હોત ! પણ ન્યાતજ ગરીબ એટલે શું ? પણ જવા દ્યો એ વાત ! આમ છતાંય હું એમ મન વાળતો : “ કે આવાં લક્ષ પલુ એક દહાવો છે ! સહુ કોઈને એ નથી સાંપડતો, સદ્ભાગ્યશાળીનેજ સાંપડે છે ! પેલી કહેવત છેને કે, “ પરણેલો પીડાએ મરે, ને કુમારો કાડે મરે. ” તેવો મહારો ઘાટ હતો. આજ નહિ તો બે દિવસ પછી, વરસે બે વરસે પણ જરા માથે પડયા પછી, સમજણી થયાં પછી, એની મેળે સુધરશે-ઠેકાણે આવી જશે. પણ મહારી એ આશા આકાશકુસુમવત્ નિવડી. આજ દિન સુધી રાહ જોઈ પણ હજુય મહારા એ આશાના મંદિરમાં અજવાળાં ન થયાં તે નજ થયાં.

આખરે આખા દિવસથી કંટાળેલો ને થાકેલો-પાકેલો એવો હું હાથેજ પથારી કરી આડો પડ્યો. પડતાંની સાથેજ આંખો મીંચાઈ ગઈ. હું તો ઘસઘસાટ ધોરવા મંડ્યો. સવાર ક્યારે થઈ અને રાત કયાં ગઈ ? તેની મહને તો કશીય ખબર નથી. પણ જ્યારે મહને કોઈએ યડખેથી આવી ઢંઢોળ્યો, અને ખૂમ મારી, ત્યારેજ મહારી આંખો ઉઘડી ગઈ. ત્યારેજ મહેં જોયું, કે સવારનું ઝાંખું ઝાંખું અજવાળું થઈ ચૂક્યું હતું. ધડીયાળમાં છના ટકોરા પડી રહ્યા હતા.

“ સાંભળો છોક્રે ? ઉઠી જાવ, અને બંબમાં ફોલસા નાખી પાણી ઉમેરી દ્યો; મહારાથી આજ ઉઠાય એમ નથી, ” ગોઠ્યામાં મોઢું છપાવતાં એ ધીમું ધીમું બોલ્યાં.

“ ઓ પરમેશ્વર ! શું વળી ચાર દિવસની રાત્રીની પનોતી (હાથ ચોકળો ન હોય તે) તો નહીં બેઠી હોય ! ” એમ વિચારતો આંખો ચોળતો અને બગાસાં ખાતો હું આજસ મરડી પચારીમાં બેઠો થયો. પણ મીમતીને પડખેજ સૂતેલાં બેતાં પાછો જીવમાં જીવ આવ્યો. રાત્રીની દશા તો નહોતી બેઠી. હા...સ.”

“ કેમ શું છે ? આજ કંઈ મૂને આટલો જલ્દી...”

“ શું કરે ? મૂને તો કાલ રાતનો સખ તાવ બરાયો છે, ને સનજડ ટાઢ વાય છે...ઉઠાવુંય નથી...એટલેજ...તમે જરા જલ્દી ઉઠી નાહી ઘોષ પહેલાં મૂને એક કપ ચહા કરી આપો તો સારું. મહારે તો માથું ફાટી જાય છે. ”

પરંતુ વાંચક ! મહારાં બચુની બાની તબિયત એકાએક બગડી જવાથી તું જરાયે ગભરાઇશ મા. મહારે માટે કંઈ આજ આ નવું નહોતું. મહીનામાં દશ દિવસ એમને આવી અસાધારણ માંદગી આવતી ને ટાઢ ચઢતી, તેમજ પાછી બે ચાર કલાકમાં એની મેળેજ વગર દવાએ સારી થઇ જતી.

બચુની બા સીક થઇ જવાથી મહારા જીવનમાં મહાભારત ફેરફાર થઇ ગયો. કાણુ જાણે ક્યા અક્કરમીની એમને નજર લાગી હશે ! નાહી-ઘોષ મહા-પાણી તો કરીને પાયાં, પરંતુ કમ'સંજેએ આજ કામ કરવા વાળી નોકરડી પણ કાણુ જાણે શું થયું ? તે ન આવી, એટલે પછી ન છૂટકે મહારે કચરો-પૂંને કાઢી રાતના અજીઠાં વાસણુ પણ સ્વહસ્તેજ

અજવાળી નાંખવાં પડ્યાં. બાબાં ટીપવાનું કામ બચુની બાને માથેથી ઉતરીને હવે બચુના બાપાને માથે આવ્યું.

કપાળની કીટલી ઉપર ઝામેલાં પરસેવાના ટીપાંએ લૂંછતો જઈ, અને કણેકના પીંડામાંથી ફાવે એટલા ન્હાના મોટા લુઆઓ લઇ કાન-નાક જેવાં આવડે એવાં ફેન્સી ન્યુ ડીઝાઇનના જડાં અંધકચરાં ચોપડાં વેલણુથી વણી વણી તાવી ઉપર નાખી ચુલામાં સેકતો જઈ. ઢેવો આન્ડ સીન ! બાપજન્મે ચુનીવર્સલ શિલ્પ કું. માં પણ નહિ જોયો હોય ! પરંતુ હજી તો મ્હારો યુલંદસિતારો અધુરો ઝળઝળો હતો. અધુરામાં પૂરાં અમારા ગઇ કાલના સ્નેહી ખિરાદર મુમનલાલ વગર તેડે સીધા ઠેક રસોડામાં મ્હને શોધતાં શોધતાં આવી લાગ્યાં. અમારી મળી દ્રષ્ટોદ્રષ્ટ ! જણે અટકી-ઉતરી જતી ફિલ્મનો એકી ટશે જોતો રહી જતો અપૂર્વ સીન ! પધારેલાં પુરોણાએ “ખી...ખી...ખી” કરી ફાંત કાઢ્યાં.

“અરે ! કાન્ત ! બા શું ? લાબી સાહેબનો હાથ ચોકખો નથી કે શું ?”

[મ્હે જવાબમાં દરરોરો બુણાવ્યો.]

“ત્યારે ? ક્યાં ગાંસડાં પોટલાં લઇ પીએર સીધાબ્યાં છે ?”

રોટલી બળી જશે એ બહીકે મ્હારી નજર તાવી તરફ હતી. એક તો હૈયામાં હોળી સળગતી હતી. બીજો તાપ અને રાંધવાની કડાકૂટથી ત્રાસેલો અને અકળાયેલો હતો. તેમાં વળી દીલ્લજન દેસ્ત આગળ રહીસહી આબરૂના દરવાજા ઉઘડી ગયા, એટલે જવાબ દેવા જતાં જતાં હું શરતચૂક થઇ ગયો. મ્હારી આંખોમાં ઝળઝળાંબાં ભરાઈ આવ્યાં, અને ગરમાગરમ તાવી ચીપીયા કે સાણસીને બદલે બૂલથી હાથેથીજ પકડાઈ ગઇ. “ઓહ...” ડાંમ દેવાયો ને ઝંઝેલો.

પણ પડ્યો. પણ કોને કહું ? મહારા બાપને ! આંગળી મેઢામાં નાખી ચૂસી નાખી, તોય અગન...અગન...દ્વાય...દ્વાય...બળતી હતી.

“ ભલા માથુસ ! બોલતો કેમ નથી ? ”

એટલામાં એની નજર સ્થામેના દિવાનખાના તરફ ગઈ. પારણામાં કોકો રમતો હતો. મહારા સ્નેહીએ એને રમાડવા માંડ્યો : “ કેમ બચુ ! ત્હારી બા ક્યાં ગઈ છે ? હું ? ”

મહારે તો હોઠેજ આવીને અટક્યું હતું, અને એવું મનમાં થયું, કે લાવ કહી દઉં, કે : “ સોનાપુર...અશ્વનીકુમાર સિંધાવી ગઈ...” પરંતુ ના...હું ગમ ખાઈ ગયો.

આખરે બહું પડપૂછ કરતાં મહારે ભમ લદ્દય ભરાઈ આવ્યું. હું મહારા એ સ્નેહીની પાસે છૂટે મોઢે રડી પડ્યો. મહારે લદ્દય મ્હેં ખુલ્લું કરી અથથી ધતિ પર્યંત તમામ કહી દીધું.

“ હા...તેથીજ તું કાલે આવવાને આટલી લધી આનાકાની કરતો હતો, કેમ ? ભાઈ કાન્ત ! તું કાલ ન આવ્યો, તેની ખબર કાઢવાજ હું આજ અહીં આવ્યો હતો. ”

અને પછી હું સુમનને પલંગ ઉપર પડેલી મહારા બચુની બા પાસે લઈ ગયો. સૂતી સૂતી એ સ્ત્રી પુરૂષના સમાન હુકમની ચોપડી વાંચી રહી હતી.

“ કેમ કાન્તા ભાભી ! આજ કંઈ સૂતા છો ? તાબયત સારી નથી કે શું ? ” સુમને ટકાર કરી.

“ હા...કાલ રાતનું જરા એ...વુંજ છે. ”

“ દવા-બવા લઈ આવ્યા કે ? ”

“ ના...રે...એ તો એની મેળેજ પાછો આરામ થઈ જશે. ”

અને પછી ? મહારાં સડેલા સંસારને જોઈ સુમન પણ મહારી હયા ખાવા લાગ્યો. “ કાન્ત ! તું આટલો બધો બાયલો કેમ ? ”

“ શું કહે ? બાઈ ! એ બધું અંગ્રેજી પાંચ ચોપડીના લખતરનુંજ પરિણામ છે. મહારા પિતા કન્યાના કૂળ, રૂપ એના રૌંદ અને પૈસા ઉપર મોટા હતા, જ્યારે હું આંધળો એની અંગ્રેજી કેળવણી ઉપર મોટો હતો. પણ પાછળથી—હવેજ મને ખબર પડી કે જે દીપકના તેજને જોઈને હું થેલો ને દીવાનો બન્યો હતો—અંગયો હતો, તેણેજ મહારા જીવન અને સંસારને કડવો ઝેર જેવો કરી નાખ્યો હતો.

“ તો પછી પરણતાં પહેલાંજ એ પૈસાદારની પુત્રીને ત્હેં કંઈજ વિચાર નહોતો કર્યો ? ”

“ હું કહું છું ને, કે અમારી ન્યાતમાં એક તો છોકરાંઓની અછત હતી, અને તેમાં વળી પિતાના કહેવા ઉપરથી હું તો એના રૂપ અને લજ્જતર ઉપરજ સ્વર્ગીય સંસાર—સ્વપ્ના જોઈ રહ્યો હતો. બાઈ ! હિન્દુ—સંસારમાં આજ સમજણાં અને યુવાન પુત્ર—પુત્રીઓને પણ પોતાના લવિષ્યના સમોવડીઆ જીવન—સહચરો શોધવાની ક્યાં સ્વતંત્રતા છે ? જ્યાં પારણામાંથીજ ઝડપાય, અને માખાપની પસંદગીથીજ મિંઢળ બંધાય, ત્યાં પછી સ્નેહ ને સ્વર્ગીય સંસારની આશાજ ક્યાં ? તેમાં વળી હુંય તે વેળા નહાતો અને અણસમજુ હતો. પરણવાના, અને લગ્નમાં વરરાજ થઈને મહાલવાના મહનેય કોડ હતા. એટલે પછી શું પૂછવું ? ”

“ છતાંય હજી કંઈ ગયું નથી. તું ધારે તો... ”

“ હરહમેશ્વરે કંકાશ ધરમાં ધાલવેા મ્હને મુદ્દલ પસંદ નથી. આડોશીપાડોશીઓ એકકાં મળી રોજ તમાસો જુએ, એના કરતાં તો મુંઝે મોઢે જેમ ચાલે છે, એમજ આમ બાંધી મુઠ્ઠી લાખની રાખી મનમાંજ સમજી એસી રહેવાનું હું વધારે પસંદ કરું છું. ”

“ અજબ ! આવું અને આટલું અંધેર તો ભાષ મહેં આજેજ અને ત્હારે સાંજ જોયું. ”

“ અરે ! એ શું બોલ્યો ? આજ હિન્દુસ્તાનમાં ઘેર ઘેર ત્રિયા-રાન્ય ચાલી રહ્યું છે. બી. એ. અને એમ. એ. અનેલી બાનુઓ લવ મેરેજ(સ્નેહલક્ષ્મ) અને ચોઇસ મેરેજના મોટા મોટા આદર્શ ઉદ્દેશોની વાતો કરી વર્ણુ, ધર્મ, સંયમ અને સહનશિલતાને તિલાંજલી આપી પશ્ચિમના પવન, સુધારા, ફેશન, પોશાક, વિચાર અને જોટા વાતાવરણને અનુસરી સ્ત્રી-સ્વાતંત્ર્યના લેખો લખી, લાંબા લાંબા ભાષણો કરી વકીલ તેમજ શાસ્ત્રની લાજ-મર્યાદા છોડી ફાવે એમ ફરે છે-વર્તે છે. પરન્તુ એ શોકસપીઅર ને ટેનીસનના મહાકાવ્યો મોઢે કરનાર આંગલવિદ્યાપ્રેમી યુવતીઓ ગીતા, મહાભારત, રામાયણ, ભાસવત કે શતીના એકે ઇતિહાસ ઉઘાડવાની આજ દરકાર નથી કરતી.

અને ધરમાં પણ પુરૂષને જેટલું પાણી ધારે એટલુંજ એ પાય. સેંકડે પચોતેર ટકા ધરમાં તો દેવી બોલ્યાં, એટલે બસ થઇ રહ્યું, પતિભક્તિને બદલે પત્નિભક્તિનો પ્રભાવ આજ પૂર જોશમાં અને પ્રમાણમાં છે. બાકી મ્હને બતાવે તો ખરાં મહારાં મહેરબાન ! કે ક્યા બી. એ. એમ. એ. અને જે. પી. થએલાં બાનુ સ્વહસ્તે રસોઈ રાંધી પોતાના સ્વામીનાથને ભોજન ફરાવે છે ? અરે ! હું અનુભવથી છાતી ઠોકીને કહું છું, કે એમાંના-એ ભણેલામાંના સેંકડે સત્તાણુંને

તો પૂરૂં રાષ્ટ્રતાંયે નથી આવડતું. મોટા ભાગે તો મહારાં બચુની બા જેવાંજ ! કોઇ કીર્તનકારે ખોટું નથી કહ્યું, કે:—

બી. એ. અને એ. એમ. બની રખતાબ ચાંદ ધરાવતાં.
સારા સુધારાની સમાજે સકળ સ્થાને સ્થાપતાં.
ધરનારને સહુ કેળવો...ભાષણ બબકથી આપતાં,
ચૂલે ચઢી ચતૂરાધને...ચતૂરા તણા પગ ચાંપતાં.

X X X X

“ ત્યારે ભાઇ કહીનત ! સંસાર સ્વર્ગીય બનાવવા માટે ત્હારો શો મત છે ? ”

“ કુમાર-કેળવણી અને કન્યા-કેળવણી બંને જુદી જુદી જાતની હોવી જોઇએ. સ્ત્રી એ ગૃહરાજ્યની રાણી છે. એને સહુથી પહેલું ગૃહને લગતું જ્ઞાન આપવાની ખાસ જરૂર છે. પછી એના હૃદયમાં ધર્મ અને સંસ્કાર સીંચાવા જોઇએ. કારણ કે જગતના ભાવિ-પુરૂષોની એ જનેતાને.....

કહે નેપોલિયન દેશને કરવા આબાદાન,
પ્રથમ પગથીયું એજ છે, દયો માતાને જ્ઞાન.

અને એ જ્ઞાન ! એ કેળવણી ? એ આદર્શ ! એ ભાવના ! એ સંસ્કાર ! તે કયા ? નહિ કે પશ્ચિમની સ્વચ્છન્દી અંગ્રેજ કેળવણી ! પરન્તુ પૂજ્ય ભારતવર્ષનીજ એ જગજૂની ધાર્મિક અને પવિત્ર કેળવણી ! સ્વતંત્રતા કપૂલ...પણ એમાં સ્વચ્છન્દતાની ગંધ ન હોવી જોઇએ. ભાઈ આજના ભારતને ! આજની સમાજને ! લેખ લખનાર, ભાષણ કરનાર, ડીઝીઓ મેળવનાર, વકીલાતની કે છલેકશનના વોટ મેળવવાની ઉમેદવારી કરનાર, પશ્ચિમના વેશ, વિચાર અને વર્તને

રંગાયલી આય છતાં આંગણપ્રેમી રમણીઓની જરૂર નથી, પણ એને તો પ્રતાપ અને શિવાજીની માફક નિરક્ષર છતાં ધર્મપ્રેમ અને સ્વદેશપ્રેમનાં અમોલાં ઉષ્ણદેશો આપતી મહાભારત, રામાયણ અને ગોતાના અમરસૂત્રો સદ્બોધતી વીર જનેતાઓની જરૂર છે. ”

અને એટલામાં તો “કેમ ! આજ તો હવે વાતમાંજ પેટ ભરાઈ જશે કે ? ખાવાની પણ જરૂર નહિ પડે ! ” એવો મહાદેવીને અવાજ મ્હારે કાને પડ્યો. “ ચાલો ત્યારે, સાહેબજી ! બનશે તો સાંજના બાગમાં મળીશું. ” કહી સુમન દાદરના પગથીયાં ઉતરી ગયો. અને હું પણ મ્હારા માંદા ગૃહલક્ષ્મીની સેવામાં દોડતો કે હાજર થઈ ગયો.

“ કેમ ! હજી કેટલી વાર છે ? ” એમણે મ્હને જોતાંજ સવાલ કર્યો.

“ બધુંય તૈયાર છે. ”

“ ત્યારે ચાલોને, તમારો નિશાળે જવાનો વખત થઈ જશે ને ! પાછું એટલું બધું કામ આટોપતાંય વખત લાગશે ને ! મ્હનેય જો કટકો ફાર કડવે મોઢે ભાવે એ ખાઇ લઉં, એટલે પત્યું. આખો દિવસ બૂખ્યા રહેવાથી તો વળી વધારે જીવ લમે. ”

“ બહુ સારૂ, હવે ચાલો. ”

મ્હેં મહાદેવીને થાળ પીરસી ધરાવી. એ જમવા બેઠાં. અલારે તો એમની તબિયત ઓલસાઈટ હતી.

❀ પ્રિય વાંચક ! તુંય મનમાં તો સમજતો હશે, કે ત્હારે ત્યાં કેમ છે ? ❀

પુખ્ત:-

મહારા સમ.

-:ખીજું

“ખો ! હે ! લાવશોને ?”

“ડીક છે, જોઈશ.”

“ના...જોઈશ નહિ, લાવવુંજ પડશે.”

“વાર, વાર હવે.”

“હા...તે વાર વાર કરતાં આજ કેટલાં દિવસ થયાં ?”

“એક વાર તો કહ્યું કે લાવીશું. એવડી ઉતાવળ શી છે ?
તું થોડી કંઈ એના વિના હમણાં અટકી બેઠી છે ?”

“હા...ત્યારે એમજ કહોને, કે લાવવુંજ નથી. નાચવું નહિ,
ત્યારે આંગણું વાંકું.”

x

x

x

x

જમીને ઓશીસમાં જતાં પતિદેવને પાનની ખીડી ખનાવી આપતાં પતિવ્રતા સરલા આજ કંઈ મીઠું મીઠું હસમુખે મોઢે સમજાવી રહી હતી. ભોજનકાર્યથી પરવારી ધરીભર આરામ લેતાં પતિપત્નીમાં ઉપર પ્રમાણેનો આનન્દવિનોદ લૂટાઈ રહ્યો હતો. સરલા સમજી, સંસ્કારી, અને સ્વભાવે સુશીલા હોઈ એક આદર્શ અર્ધાંગના હતી, જ્યારે સુરેશ પણ સ્વભાવે શાન્ત સરળ અને એના જેવોજ ખુશમિનજી હતો. ઉભય નવપરિણિત અને નવયુવાન દંપતિ-યુગલનો સંસાર અરેખર સ્વર્ગીય હતો !

સરલાનું સીમંત (અધરણી-અગૃહીણી.) પાસે આવ્યું હોવાથી આજ એની શરમાળતા, સ્નેહાળતા અને વાચાળતા હદ વટાવી ગયા હતાં. સુરેશ પાસે એક રેશમી સાડીની-અણુમોલાં અમ્મરની ઉધરાણી થતી હતી, પણ મોજલો સુરેશ “ થાય છે, થાય છે. ” કહીને એ બાપડીને ઉડાવ્યાજ કરતો હતો.

“ હ્યો, ” સરલા પાનની ખીડી અને સોપારી સ્વામીનાથને આપતાં બોલી: “ બોલો, ત્યાર પછી લાવશોને ? ”

“ પણ શું ? ”

“ શું તે વળી એજ તો ! હ્યો, જાણે જાણતાંજ નથી ! હાથે રહીને છેક અન્નણ્યાં થઈને કેવાં પૂછે છે ! વાહ... ”

“ અરે વાહરે તહારો લટકો...સરલે ! કહે જેઉં, અમ્મર પહેરીશ, એટલે પેટ ભરાઈ જશે કે ? ”

[ગુલાબી સુરખી ગાલપર સ્ફૂરી આવતાં સરલાનું મોઢું મલકાઈ જાય છે. નયન અને મુંખચંદ્ર નીચાં ઢળી જાય છે.]

“ કેવું હસાઈ જવાય છે ? ત્યારે પછી મ્હને તો બૂલીજ જશે. કેમ ? ”

[શરમાય છે.]

“ લે, હવે હું જઈ છું. ” સુરેશે ખૂટ પહેરવા માંડ્યા.

“ ના...ના...ઉભા રહો. ” સ્વામીના ખૂટની દોરી બાંધતાં સરલા સ્નેહભર્યાં શબ્દોમાં સમજાવવા લાગી: “ બૂલીશો નહિ, હોં ! આજ સાંજે આવતી વખતે જરૂર લેતા આવજો. નહિ તો...પછી...”

“ નહિ તો પછી શું શિક્ષા કરવા માંગો છો ? ”

“ સાંજે ખવડાવવાનીજ નથી ને...હા.. ”

“ ઓહો ! એજને ? ”

“ ના ..પણ આજ જરૂર લાવજો, હોં ! જાણા ! જોજો બૂલતા. નહિ તો પછી હું જવ...તમારી સાથે બોલવાનીજ નથી. ”

“ પણ લે વળી...તે કદાચ બૂલીય જવાય. ”

“ હા...ત્યારે ! ખાવાનું યાદ રહે છે ને ? તેમ યાદ રાખજો. ”

“ લે ત્યારે, એક કામ કર. આ મહારા ધોતીઆને છોડે એક ગાંઠ બાંધી દે...કે યાદ રહે. ”

“ હા...હા... એ વાત બધાં કરતાં સરસ...લાવો... ”

[સરલા ગાંઠ બાંધવા જાય છે.]

“ અરે રાખ ! શું સરસ ? આ...ઑકિસમાં બેઠાં બેઠાં ગાંઠ તરફ નજર જયા કરે, અને ત્યાં તુંજ યાદ આવ્યાં કરે, ત્હારીજ મૂર્તિ આંખ આગળ રમ્યાં કરે, તો પછી ચોપડામાં કંઈ ઉંધુચતું ચિતરી મરાય તે...તેનો કંઈ વિચાર કર્યો ? ”

“ ત્યારે પછી ? ”

“હવે બૂલી જવાશે તો પછી આવતી કાલે રવિવારે રજાને દિવસ છે ને ? ક્યાં ન્હાસી જવાનું હતું ?”

“ના...બા ! તમારા વાયદાનો તો એમ પારજ નહિ આવે. મ્હારે તો હવે આજ જોઈએજ. શું ? સાંજળ્યું કે ? જરૂર લેતા આવજો. મ્હારા સમ.” કહેતાં સરલા સ્વામીને ગળે વળગી પડી.

ખસ ખલાસ. આજકાલ “મ્હારા સમ” એ શબ્દનો ઉપયોગ બહુજ છૂટથી થાય છે, અને તેમાં જ ખાસ કરીને રીસાયલાં રામચંદ્રજીને મનાવવા સીતાદેવીએ તરફથી તો ખાસ બહેનો ! જો તમારાં પતિદેવ કાંઈ વાતની આનાકાની કરતાં હોય, તો આ મારી વાર્તાનું મથાળું “મ્હારા સમ” એમને ખભે માથુ મૂકી જરા નેત્રપલ્લવી ને હસતી મુદ્રાએ ઉચાર્યાં, કે જોઈ લ્યો, પછી એનું જાદુ ! એનો પ્રભાવ ! બ...સ, તમારો બેડો પાર ! પાણીથીય પાતળા પતિદેવને કરવા હોય તો મ્હારા સમ એ ગુર્જરી શબ્દકોષ માંહેલું મંથન કરીને મ્હેં શોધેલું એક રામખાણુ-રત્ન છે. ઇચ્છા થાય તો અખતરો કરી જોજો. કેવો ચળકાટ પડે છે !

બહાલસોયાં સરલાના બેજ શબ્દ “મ્હારા સમ.” અને સુરેશ પલકમાં પલળી ગયો. હવે એ હાર્યો. માથું ખંજવાળતાં એ બોલ્યો- “તમે લોક જરા પાકા તો ખરા, નહિ ?”

“હૈ...કંઈક એમ ખરું.”

“ખરું ને ?” એની હડપચી ઉઘી કરતાં પ્રેમધેલી આખમંજોરો પતિએ પૂછ્યું.

[સરલાએ હકારમાં ટોકું હલાવી, જરા હસીને સમતિસૂચક જવાબ વાળ્યો.]

“અને તમે ?” વાછો સહામો પ્રશ્ન પૂછાયો.

“તુંજ કહી દે, જોઈ વાર ?”

“ના... તમે તમારે મોઢે જ બોલો.”

“બોળા, સાવ બોળા, તમે જેમ સમજાવો એમ સમજી જમજો એવાં ! તમે જેટલું પાણી પાવ, એટલું મુંગે મોઢે આંખ મીંચી પી જમજો એવાં !”

“હા...બહુ બોળા, જોયા નહિ હોય તો !”

“ત્યારે તુંજ કહે, અમે કેવા ?”

“બહુ નહિ પણુ રહેજ...જરાક...લુચ્ચા.” એણે ધીરેથી કાનમાં કહ્યું, ને પછી “હી...હી...હી...” ખડખડાટ હસી પડી.

“અરે વાહરે લુચ્ચી !” તેના ગાલપર ધીમે તમાચો મારતાં મુરેશ બોલ્યો : “લુચ્ચા કેવી રીતે ?”

“સીધી રીતે...સહેજ વારમાં સમજી ન જવ, એવી રીતે.”

“પરંતુ એમ તો તમેય ક્યાં ઓછાં છો ? જવ એમ છો ? ઉતરો એમ છો ?”

“ઓછાં હોઈએ તો પછી તમને પૂરાંયે કેમ પડાય ! એ તો સરખેસરખાંજ જોઈએને બા !”

“વારુ ચાલ ! હવે મૂક ત્હારું એ ભાગવત ઉંચુ ત્યારે અમ્મર આજેજ લાવું, એમને ?”

“હ્યો...હજુ તો પાછું પૂછો છો ?”

“પણુ જો જે...પાછી ધડીધડી પજખ્યા નવું કરતી, હોં !”

“બહુ સારું...નહિ પજવું.”

“આપ વચન.”

“હ્યો આ વચન. ખસ !”

“ખા, જોઉં મહારા સમ.”

“તમારા સમ. થયું ?”

“જ...ત્યારે જરૂર લેતો આવીશ. હવે હેયે ટાઢક વળી ?”

“હા.....સ...”

સુરેશ આજ તો વચન આપીને ગયો. સરલાનું અંતર હવે આનન્દથી ગળગળ ઉંચું ઉછળવા માંડ્યું. એના દીલમાં ઉપરથી તો નિરાંત વળી, પણ અંદરથી ચટપટી થવા માંડી. “આમ પડે...તેમ પડે...પણ હવે એના હૃદયમાં રહેનજ મળે. ક્યારે બહાલમ આવે, ને અમ્મર લાવી મન મનાવે, એનાંજ એને સ્વપ્નાં આવવા લાગ્યાં. એ કાગને ડોળે કાન્તની રાહ જોવા લાગી.

બેલી બેલી ધરકામ આટોપી લઈ એ જલ્દી વખત વિતાડવા પોતાની પાડોશની એક પ્રિય એવી સખીને ત્યાં ગઈ. વાતવાતમાં સરલાને જે હેયે હતું તે હોઠે આવી ગયું. એ બોલી પડી:

“અથા હમણાના દહાડાય મૂઝા અહુ લાંબા તો બા ! જોને, હજુ તો બેજ વાગ્યા છે !”

એની મશ્કરી સખી એનો મનોભાવ અને વ્યથા પામી ગઈ. એના ખભા ઉપર બંને હાથ મૂકતાં એણે એના કાનમાં ધીરથી ટકુટકી કર્યો: “તે...જહેન ! આજ કેમ કંઈ આમ બહુજ બહાવરાં અને બેબાકળાં લાગે છે ? કોઈ પરોણાં-બરોણાં તો નથી આવવાનાને ?”

“ના...રે...ના...એ તો હું અમસ્તી...જરાક...”

“અરે અમસ્તાં તે હોય કે? એ તો હું બાણી ગઇ છું. છૂપાવો છો શું? અલી બહેન! અમનેજ બુલી જવાના કે? અમનેજ નહોતરૂં દેવાના કે પછી એમજ!”

[શરમના શેરડા ગાલે પડતાં નયન નીચાં ઢળી નય છે.]

“કેમ બોલો, આજ સુરેશભાઈ શું લાવવાના છે?”

“અમ્મર.” હૈયામાં હર્ષ ન સમાતાં અંતે એનાથી બોલાઈ જવાયું.

“અંહ... તેથીજ... અલી બા! અમને આમંત્રણ ખરાં કે?”

“તમને તે વળી આમંત્રણ કેવાં! તમે તો ધરના માણસ ગણાવ.”

“ના, બા... અમે કંઈ એવા ગોલ્યા નથી. આમંત્રણ તો સત્તરવાર બેઠશે. એવા વગર કલે આવવાને કંઈ અમે રસ્તામાં નથી પડ્યાં. હા...”

“જવ, જવ, તરલા બહેન! બધું તમેય આવાં એછા બોલ શા બોલતા હશે?”

“ભલે, બહેન! ભલે. ધધર કરે ને તહારાં મનના મનોરથ અને અંતરના અરમાન પૂરાં થાય, અને અમારાં બધાના મોઢા મીઠાં થાય, એટલેજ બહુ થયું.

“તમારા મ્હોંમા સાકર લ્યો, બેસો...હવે એમને આવવાને વખત થયો છે, એટલે હું તો જઈશ.” સરલા ઉઠતાં ઉઠતાં બોલીઃ “પધારજો હો! તરલા બહેન! તમને જમવાનું અને ગીત ગાવાનું આજથીજ નહોતરૂં છે.

“ના...રે...બા.”

“તે કંઈ છૂટકો થવાનો છે?”

“અરે કંઈ ગાંડી થઈ! એ તો અમસ્તું જરા હસવાનું.”

“ના. ના. તે નહિ ચાલે. આવવું જ પડશે. હા...જેજે...
મહારા સમ...નહિ તો પછી...”

અને સરલાના એ છેલ્લા શબ્દની મોહીનીમાંથી તરલાથી ન
છૂટાયું. તેણે “બહુ સાર” એવો ઉત્તર વાળ્યો, અને સરલા હસતી
હસતી ચાલી ગૃધ્ર ધરમાં આવી એણે સગડી સળગાવી સપાટાબંધ
બોજન બનાવી નાખ્યું. તે પછી એકલી પડતાં પાછી કાન્તના
આગમનની રાહ જોતી જમણો કર ગાલે ટેકવી અટાળીએ જઈ ઉભી.
થોડીકવારમાંજ સુરેશ આવ્યો. સરલાએ એને ઓટલાના પગથીઆં
ચઢતો જોયો, એટલે એ હર્ષના હલરાતે હૈયે સામી દોડી. અધુરા
દાદરના પગથીએથીજ સુરેશ ઉંચે જોયું. નયને નયન મળ્યાં. સ્હામેજ
હાથ લાંબાવીને ઉભેલી પ્રેમધેણી પત્નીને જોઈ. વરધેણીનું વદન જોતાંજ
એનાથી હસાઈ જવાયું. અંગ્રેજ કવિ ટ્રેની પેલી પ્રખ્યાત કીટી એને
અત્યારે સાંભરી આવી. What female heart can gold
dispise? કંઈ સુદરીને સુવર્ણ અર્થાત શૃંગારનો શોખ નથી?
સર્વે ગુણાઃ ની જગ્યાએ જો સર્વે જનાઃ કાંચનમાશ્રયન્તે લખાયું
હોત, તો !

“લાવો જેઈ...કાચ્યા કે?” ઉપર આવતાંજ અધીરી સરલાએ
જોતો હાથ પકડ્યો.

“અરરરરર.”

“કેમ ! શું છે ?”

“અરરર ! શું કહું ? રહી રહીને અત્યારેજ યાદ આવ્યું. એ વાત તો તદ્દનજ વિસરી ગયો. હવે ?”

હે ! શું સાચું કહો છો ?”

“ખરેખર] તારા જીવના સોગન ! તહે હમણાં સંભારી, ત્યારેજ યાદ આવી.”

હલથી ફૂદતી અને આનન્દથી ઉછળતી સરળહૃદયા સરલાના મોઢાનું નૂર જરાવારમાં ઉતરી ગયું. એના ટાંટીઆ જોતજોતામાં ઢીલા પડ્યાં. પૂર્ણ પ્રકૃત્ત્વેલાં પુષ્પની પાંખડીઓ જેમ ખિડાઇ જાય, એમ એની ખીડાતો પાપણોમાં ઝળઝળીઆં ભરાઇ આવ્યા. એ ગળગળે સાદે બોલી : “પ્રભુ !”

“દેવી !” સરલાના માથા ઉપર હાથ ફેરવી એના વિખરાયલાં બાળ સરખા કરતો સુરેશ બોલ્યો.

પવિત્રતાએ પોતાનું માયું પતિના ખલા ઉપર મૂકી દીધું હતું. એના પ્રેમાશ્રુઓ વડે સુરેશનું પહેરણ પલળી રહ્યું હતું. છતાં નિરાશ અને હતાશ એવા એ હૈયામાંથી હજી એકે ઉઠ્ઠની વરાળ પહાર નહોતી આવી. પતિને ઠપકો દેવા એના ખીડાયલા હોઠામાંથી એકે અક્ષર પહાર નહોતો પડ્યો. “આહા ! આનું નામ તે સ્ત્રી ! આનું નામ તે સંસાર ! આનું નામ તે રનેહ !” સુરેશ પોતાને મનમાંજ ધન્યવાદ આપવા લાગ્યો. ન્યારે વાંચક ! આજ વખતે આપણાં પેલાં બચુના બા હોય તો ! કેવું ધર ગળવી મેલે ! અરે ! ધૂળ ખંખેરી નાખે. ખરેખર ! સ્નેહભાગી સુશીલાની વાત તો જુદીજ તો.

એના વાળની લટો સાથે રમતાં સુરેશે ધીરેથી એવું કરમાયકું વદનકમળ ઉંચું કર્યું. જ્હાલથી છાતી સરસી દાખતાં એ બોલ્યોઃ “બસ કે? આટલામાંજ રડી પડી? હું તો ધડીક વાર ત્હારે પાણી જોતો હતો...પણ કંઈ નહિ...તું તો તદ્દન પોચી...”

એકાએક અમ્મર એના માથા ઉપર પડ્યું. અમ્મર જોતાંજ સરલા બધું લુલી ગઇ. પતિદેવ ઉપર ચઢેલી ધડી એ ધડીની પ્રેમી રીસ એકે સપાટે ઉતરી ગઇ. જ્હાલમાં ને જ્હાલમાં “જુઠ્ઠા! જુઠ્ઠા! જોટાં જોટાં સોગન ખાનાર...” એવું કંઈ બડબડતી એ જ્હાલમને વળગી પડી. હૃદયોહૃદય અને અધરોઅધર સલમ થયા. અને એ મિલનમાં સ્વર્ગીય સુધાના મધુર અને મોંઘા સ્વાદની અનેરી લ્હાણુ અને લહનજત લૂંટાઇ! સૌ કોઇને એ સદલાગ્ય નથી સાંપડતા! એ તો સરલા અને સુરેશ જેવાં કોઇકજ સ્નેહ જોડલાંને?

“એક વાર પહેર જોઉં, પ્રિય સરલે! ત્હને બરોબર આવી રહે છે, કે ન્હાનું-મોટું પડે છે?”

“ના રે બા! હમણાથી નહિ, ચોળાઇ જાય.”

“અરે પણ તું કેવી લાગે છે? એ મ્હારે જોવું છે, તેવું કેમ?”

“પણ હમણા શું? વખત આવે ત્યારે જોજોને...” એટલું બોલતાં બોલતાં તો એ શરમાઇ ગઇ.

“હવે બહુ માન ન માગને! પહેરતી હોય તો પહેર.” કહી સુરેશ ધડી ઉઠેલી નાખી પ્રિયતમાને અંગે પોતાને આવડે એમ એ વિંટાળવા લાગ્યો. “સીધી...ઉભી રહે...”

“લાવો લાવો...નકામું પીંખી-વીંખી નહિ નાખો.”

“ ત્યારે પછી ? લેને સીધે સીધી...”

સ્વામીના અત્યાગ્રહે હારી અંતે એણે એનાથી પોતાની ગૌર દેહલતાને શણગારી. પહેરી રજાં પછી તે સ્વામી રૂપી દર્પણની સ્થામે જોઇ જાણે એમાં પોતાના સૌન્દર્યનું પ્રતિબિંબ પડતું નહોય ! તેમ બોલી : “ કેમ ! ઠીક લાગે છે ને ? હે...કેવું લાગે છે ? ”

“ અરે...કંઈ...વાત ! લે...જો, આમ આવ.” કહી પાસેના કબાટના આયનામાં પડતું પ્રતિબિંબ સુરેશે સરલાને બતાવ્યું. એય ગાંડીધેલી થઇ ગઇ.

“ કેમ ! પસંદ તો પડ્યુંના ? ગમે છે ને ? ”

[કાણ બોલે ? કેવળ મંદ મંદ હાસ્ય-ધ્વનિ અને આંખનાં આછાં ચાળાં !]

“ બોલ, છે હવે બાકી ? ”

“ બધું બહુએ. લો, બા ! આટલામાંજ સમગ્રવી દેશો કે ? ”

“ અરે નારે મહારી મીઠડી ! આખો હુંજ તારો છું ને ! ”

“ એમ ? ”

“ હા...ખરી વાત.”

“ ના...ના...ખાવ જોઈ મહારા સમ.”

“ તહારા સમ ! તહારા સમ ! તહારા સમ ! ”

“ તમે લુચ્ચા નથી હોં ? ” સરલા ખડખડાટ હસી પડી.

“ હવે...કેમ ? ”

ત્રેમાળ પત્નીએ દોડી પતિના ગળામાં પુષ્પમાળાની પેટે પોતાના બે હાથની આંટી બરાવી દીધી. “ બહુ સરસ છે હોં ! એનું શું આપ્યું

“ હવે એ અધું જાણીને ત્હારે શું કામ છે ? તું ત્હારે પ્હેરવાની સરીગત. ”

“ ના...ના...તોપણ ? ”

“ રૂપીઆ પચાસ. ”

“ સાચ્ચે ! ”

“ લે, ત્યારે શું ખોટું ? ”

“ આવ જોઈ, મ્હારા સમ. ”

“ ત્હારા સમ. બસ ! હવે સંતોષ થયો ? ” અને સુરેશ એક આધું અડપલું કરી લીધું.

“ જા...વ. ” કહેતાં સરસા જોડેના ખંડમાં દોડી ગઇ. અમ્મર ધડી વાળી સંભાળથી કપાટમાં ગોઠવી દીધું. ભોજનચાળ પિરસાઇ. પતિદેવને જૂમ પાડી. અને સુરેશ કપડાં બદલી હાથ-પગ ધોઇ પાટલે બિરાજ્યો.

“ આજ શાક એવું તો સરસ થયું છે...હોં ! ”

“ મ્હારા સમ ! ”

“ ત્હારા સમ. લે જો, ખોટું માનતી હોય તો જરા ચખાડું. આમ પાસે આવ, મ્હોં ઉઘાડ...જો ખવડાવું ! ”

“ હં...હું...રહેવા દ્યો. ”

“ ના...ના. એક કાળીઓ તો લે. ટાડું પડતાં એનો ટેસ્ટ (સ્વાદ) જશે. ”

“ બલે...બલે. ” એણે મોઢું ફેરવી નાખ્યું.

“ પણ નહિ ખાતી...જરા જો તો ખરી ! ” કહી વિનોદી સુરેશે પરાણે એનું મોઢું પ્હોળું કરી એક કાળીઓ એમાં દાખી લાવ્યો. સરલા તો થૂંકવા મંડી ગઇ.

“ થૂ...થૂ...થૂ...બળી ! આવી તે મશ્કરી કરવાની હોય ! ખાતાં ખાતાં...જવ...જવ...તમે તો ભઇ...છેકજ... ”

જ્યારે સુરેશ તો પેટ પકડીને હસવા લાગ્યો. પાણી પીવા જતાં એને અંતરાસ આવી. એટલે હવે સરલાનો વારો આવ્યો. તે હસતી હસતી બોલી:

“ હ્યો, હસો હવે...બહુ હસો છો તે...હૃં...એ તો શિક્ષા. ”

“ ગાંડીરે ગાંડી ! વટલઇ ગઇ, કેમ ? મંડપમાં બેસાડીને બધાની વચ્ચે ધુંધટ માંહેના આ શશિમુખને કંસાર ખાતાં શરમ નહોતી લાગી કે ? કહે જોઈ ? તે તો ગળ્યો હતોને ? તે તો થૂંકી નહોતો કાઢ્યો ! ”

“ બસ...બસ. ” સરલાએ ઉઠી સ્વામીને મોઢે આડો હાથ દીધો: “ તમને તો કંઇ શરમજ નથી. હવે દહાડે દહાડે છેકજ બગડતાં જવ છો. ”

“ એમ કે ? ”

“ નહિ તો વળી શું ? ”

“ ત્યારા સમ. ”

“ મહારા સમ શું કામ ખાવ છો ? હું થોડી વધારે છું ? હું જઇશ તો મહારા આપની એકની એક જઇશ. હા...બા... ”

“ એમકે બા ! ” સુરેશે એના ચાળાં પાડ્યાં: “ ને મહારી નહિ કે બા ! મહારા કાળી ભરીને ખરચેલાં રૂપીઆ બા ! ”

[કંઠ બોલતીજ નથી.]

“લ્યો, શાક મૂકું કે ?” ભાણું ખાલી જોઇ પીરસનારીએ ઢઢછીમાં શાક કાઢી પ્રશ્ન કર્યો.

“અધું પછી, બોલ...જોઈ...પહેલાં. બોલે છે કે નહિ ? નહિ તો આ ઉઠીને ઉભો થઇ જઈ છું. હાથ ધોઇ નાખું છું.”

“ના...ના...એસો...એસો...તમારી તો ખરીજ તો વળી ! એક વાર નહિ પણ સાડીસત્તર વાર ! એમાં કંઠ ના કહેવાય ! પણ એટલુંજ કે જરા ફેર પડે !”

“તમે જૈરાં લોકો જરા બોલવામાં પેક, એટલુંજ નહિ પણ કંઈક લુચ્ચાંચે ખરાં !”

“એ વળી શું થઇ આવ્યું ?”

“એ તો મ્હને એમ લાગે છે, કે તમારે જો કંઈ કામ કઢાવી લેવું હોય, તો તમે અમને ધીમી ધીમી...અને મીઠી મીઠી...એવી તો સફાઈપદ વાતો કરી સમજાવી દેવો છો. અને શીશામાં ઉતારી નાખો છો, કે ન પૂછો વાત ! અને મિનજ ઠેકાણે ન હોય ! એમ જાણી, ત્યારે જ્યારે જાણતાંજ નથી. ચૂપચાપ ! અને પછી જરા લાગ જોઇ એવી તો આગાદ સોકડી મારો છો, કે અસ પોખાર ! બેડો પાર ! કેમ ખરી વાતને ?”

“હું...કંઈક એમ ખરું.”

“અને પેલો ત્હારો પાણી પાણી કરી નાંખનારો ધરગથ્થુ અને મધ જેવો મીઠો સોનેરી શબ્દ ! વશીકરણ મંત્ર ! “મ્હારા સમ”

એ તો જ્યારે જ્યારે અને જ્યાં જ્યાં સંભળાય, ત્યાં ત્યાં અને ત્યારે ત્યારે તો ખસ...તહારો ઠરાવ પસાર ! તહારી માંગણી કબૂલ-મંજુર..."

“ બહુ સારું. ”

અને બહાલા વાંચક ! મહારી સરલેના સીમંતમાં તું જરૂર જમવા પધારજે. તહનેય આમંત્રણ છે. જેજે બૂલી જતો ! નહિ તો પછી તહનેય મહારી એ મધુરીનાજ શબ્દોમાં સોગન છે.

“ મહારા સમ. ”

વિવેકાનંદ જીવન ચરિત્ર

હિંદુ ધર્મનું ખરૂં રહસ્ય જાણવું હોય તો આજ પુસ્તક વાંચો. ધણું શીખવાનું તેમજ સમજવાનું મળશે. વળી આ પુસ્તક સાથે પાછળના લાગમાં વિવેક વચનામૃતમાં (જુકમાંથી તારવી કાઢેલાં) લગભગ ૨૫૪ વચનામૃતો છે. દરેક વચનામૃતની કિંમત આંકડી શકાય તેમ નથી. પાનાં ૫૦૬ સોનેરી પાકું આમ્બ્રડીંગ ગ્લેઝડ કાગળમાં છાપેલું છે કિ. રૂ. ૩-૪-૦ છે. પણ મોટો લોટ મહારી પાસે છે તેથી પાણીના મુલ્યે અમારા ગ્રાહકને રૂ. ૨-૦-૦ થી આપીશું. વી. પી. જુહુ.

જુકસેલર રણછોડલાલ માતીલાલ

રીચીરોડ અમદાવાદ.

પુખ:-

એમ કે ?

૩ જી.

*****
* " ના *
* *
* *
* *
*****

ના, તે એનાથી રોજ ઉડીને તમારી ગાળ તો નહિ સંભળાય, સમજ્યા ?”

“ એટલે તું એમ કહેવા માગે છે, કે ત્હારી ખાયડીને અમારે કંઈ પણ કહેવું અમર ધરવું કામ આપવુંજ નહિ, ને રોજ તૈયાર પાટલે રાંધીને ખવડાવવું ! એમને ? ”

“ હા...હા. તે એની તબિયત સારી નથી રહેતો, એટલે એનાથી તો ધરવું કામ નહિ થાય. ”

“ એટલે અમારે કરવું ! એમજને ? ”

“ તે તમારાથી થાય તો કરો, નહિ તો પડ્યું રહેવા દ્યો. કાલે એમ ફોડો. હું કાંઈ ન સમજું. ”

“ એમ કે ? ”

“ હા...”

x

x

x

x

હિપરની ગરમાગરમ તકરાર હેઠ્ઠે ૧૮૫૭ નો અગવો વણિક માતિના એક આઅરફાર ગણાતા ખાનદાન સફ્ફુહસ્થ નામે ધીરજલાલને ત્યાં ફાટી નીકળ્યો હતો. વૃદ્ધ બાપ “ભાઇ ભાઇ” કહીને ઉછરેલા અને પરણાવીને પાંખ આણેલા એવા પોતાના એકના એક અંગ્રેજ સાત ધોરણ સુધી ભણેલા એન્જ્યુક્રેટ (કેળવાયલા) અને સુધરેલ પુત્રને આજકાલની નવી નખ જેવડી વહુની હથેલીમાં નાચી તેના તરફથી વકિલાત ન કરવાને માટે સમજતી રહ્યો હતો. જ્યારે આ ફેશનેબલ અને સુધરેલ યુવાન પુત્ર વહુ આવતાંજ તેના હાથનું રમકડું બની જઇ પોતાના ઘરડાં ડોસા ડોસીને સ્હામે ધડીએ ને પળે પત્નીનો પક્ષ લઇ ધુરંધરા કરતો હતો.

દીકરાના દીકરાની ઝાળી હલાવવાની હોંસમાં ડોસા ડોસીએ લાડીલા મનમોહનને એક શ્રીમંત શેડીઆની મ્હોટા ઘરની, સળી તોડીને બે પણ ન કરે એવી. ભણેલીગણેલી, દેખાવડી અને સ્વતંત્રતા તેમજ સ્વચ્છન્દતાના પાશ્વિમાત્ય પવનમાં સરેલી વહુરાણી શોધી આપી હતી. વૃદ્ધ વડીલોએ સાફ ધર અને સારો પૈસોજ નોયો હતો ! કન્યાની કાંચનવર્ણી કાયાજ નોઇ હતી ! પરન્તુ રૂપના એ રસિયાઓએ ગુણ નોવાની કે, જાણવાની ઝાઝી તસ્દી ન્હોતી લીધી. અને તેનુંજ આ પરિણામ હતું.

પાંખ આવતા પંખીઓ માળા તજી જેમ પલાયન થાય છે. તેમ મનમોહન મોતનગૌરીના આવતાં માઆપનો મડી બાયડીનો થઇ

ગયો. અને મ્હોટે ભાગે આજ ભણેલાગણેલા યુવાનોના સંબંધમાં વસ્તુતઃ બને છે પણ એમજ ! એ પૈસાદારની પુત્રીના પનોતાં પગલાં ઘરમાં થતાંજ જરાતરા માબાપની લાજ-મર્યાદા સાચવતો કૂળદીપક છેકજ છાપરે ચડ્યો. દિવાની અને અભિમાની શ્રીમંતાઈ ! સોના અને સુગંધનો સંગમ ! પછી શું પૂછવું ? પીંગળામાં ભરથરી અને હુલાસીમાં તુલસીદાંસની પેઠે મોતનમાં મોહન અંધ થઈ ગયો. મુંબઈની શેઠાણી થઈને હરતીફરતી એ શ્રીમાનની કન્યા ઘરમાં સળી તોડી બે ન કરતી, પરંતુ અવનવા શણગાર સજ્જામાં, ભાતભાતના વાંકા સેંથ પાડવામાં અને મોઢા ઉપર પાઉર લગાડવા પાછળજ કલાકોના કલાક કાઢતી. રહવારનાં મ્હાપાણી અને બપોરના બોજન પછી પણ માળ ઉપર જઈ પલંગમાં આડી પડતી, અને પડી પડી આરામથી નોવેલો વાંચતી વાંચતી પોઢી જતી. સાંજે જ્યારે વૃદ્ધ સાસુ-સસરા દેવદર્શને જતાં. ત્યારે આ શ્રીમાનના સુધરેલ પુત્રી કોઠ વાર એકલાં તો વળી કોઠ વાર પોતાનાજ મનને મળતાં એવા પતિદેવનો હાથ હાથમાં લઈ બાગબગીચા અગર સીનેમાની ખુરસી શોભાવતાં. તેમ છતાં કોઠ દિવસ બાપડી વૃદ્ધ સાસુ બોગબોગે પણ વહુરાણીને નીચે નળથી પાણીનો ઘડો ભરી લાવવા, અગર તો નાહી એમનેએમ પડતું મૂકેલું એમનું અગર એમના પતિનું વસ્ત્ર ધોઈને જરા સુકાતું કરી દેવા અથવા તો જમવા બેઠેલા સસરાજીને જરા પાણીનો લોટો ભરી આપવા કહેતી. તો બાર વાગ્યા સમજવા ! રામનું રામાયણ લખાય. રજનું ગજ થાય. અને છેવટે એટલેથીજ ન અટકતાં એ ફરિયાદ રાતના ઉપલી હાથકોર્ટમાં (પતિની પાસે) નોંધાય. અને રહવાર પડતાંજ ફરિયાદીના વકીલ તરફથી (ધણી) એ માટે અપીલ પણ થાય. અને પછી

અને “કળ્યાનું મ્હોં કાળું” કરી આપડાં વૃદ્ધ ડોસા-ડોસી પોતાના બોલેલા બોલ દીલગીરી દેખાડી પાછા ખેંચી લે ! અને તેમ છતાંય એ શ્રીમતીને ધુંવાધુંવા અને ડરામણાં તો હમેશના જુદાંજ ! જારીજ !

x

x

x

x

“ તે...અમારાંથી એવાં મોટાં અધમણીયાં ધડા-ગાગર લમને ઘાટણની માફક દાદરા તો નહિ ચઢાવાય ! હા...તમને શું ? અમારી તો ત્રણ દહાડામાં કમ્મર ખેવડી વળી જાય. સમજવાને બા...ને પાણીનો લોટો ઢીંચવા જેમજે, ત્યારે પહેલેથીજ જરીને ખેસતાં શું હાથ-ટાંટીયા ભાંગી જાય છે ? વહુ તો આજ આવી. એના ઉપરજ આટલી શેઠાઈ કે ? વહુના હાડકાં તો લોઢા-લાકડાના ધડ્યાં હશે કેમ ? હું કાંઈ એવી વધારે નથી, બા ! મ્હારા આપની એકની એક છું. ”

“ ઠીક છે. ઠીક છે. ત્હારા વરને આવવા દેને. પછી ત્હારી વાત ! ”

“ તે...એ શું કરવાના હતા ? કાંઈ ફાંસીએ તો નહિ ચઢાવેને ? સ્યો. જહોટાં દીકરાંના ડરામણાં દેખાડનાર ન જોયાં હોય તો ! હું થોડી કાંઈ તમારા લોકની ઓશિયાળી છું ? હજી તો આગ્યાંને પૂરા આઠ દિન નથી થયા, ત્યાં તો જીવ બાળી બાળીને અડધી કરી નાખી. બળ્યું આ તે સાસરું કે.....”

અને સાસુ શું બોલે ? ઠંડીગાર ! તેમાંય વળી પાછો છોકરો પણ હાથમાં ન મળે ! એય બાયડીનો ગુલામ. એટલે પછી દિવસ જતાં ઘરમાં મોતનનું ચઢી વાગ્યું. ખાવાનો વખત થાય, ત્યાં સુધી તો ત્રીજે મેડે પક્ષગમાં પડી પડી નવલકથાઓ વાંચ્યા કરે. ને ટાઇમસર ખાટલેથી ઉઠી પાટલે ગોઠવાય. ખાધું કે પાછી ઉપર ! તેમાં જો સાસુ

અગર સસરા સ્વામીનાથની ગેરહાજરીમાં એને કોઈ કામ સોંપે, તે મોઢું ચઢાવી બબડતી-ફફડતી એવું કરે, કે શેકીને વાવવા જેવું થાય. બરાબર એકના બેજ કુકડા કરી નાખે. એટલે એને કામ પણ કાની હિંમત કે સોંપે ?

આજ એમના પ્રેમધેલાં પતિદેવ જમી-પરવારી નોકરી ઉપર સિધાવ્યા હતા. તે પછી બરાબર બપોરે અગીઆર વાગે ‘જમવાની વખત થઈ,’ એવી નીચેથી ખૂમ પડતાંજ શેઠાણી નીચે આવી સ્નાન કરવા બેઠાં. દોડધામ અને લફડફફડ કરતાં ઉતાવળમાં એમનું ક્રીણું બળ જેવું ને બગલાની પાંખ જેવું કાફે ધોળું લુગડું ડોલ (બાલદી) ના ખૂણામાં ભેરવાતાં ચરચર કરતું કે ચીરાઈ ગયું. સ્થામેજ ઉભા ઉભા સાસુજી તુલસીપૂજા કરતાં હતાં, એમણે એ જોયું. એમની ધરડી ક્રીણી અસલી અને સરકારી આંખો એ ન જોઈ શકી. એમનાથી ન રહેવાયું. એ ધીરેથી બોલ્યાં: “વહુબેટા! આમ જરા જોઈને તો ચાલો. નવું ને નવું લુગડું હજી તો ગઈ કાલેજ કાઢ્યું, ને આજ તો આખું કરી નાખ્યું. આવી રીતે બેઠાજીથી વાપરે તે કેમ પાલવે? આમ ખાતાં તો ફૂંબેરના ભંડારે ખૂટી જાય. નીતિએ નારાયણ વસે, ને અનીતિએ કુતરા લસે.”

બસ થઈ ચૂક્યું. એક તો લુગડું ફાટવાથી શ્રીમતીનો મિનજ છટક્યો હતો, તેમાં સાસુજીના શબ્દે અગ્નિમાં ઘીની આહુતીની ગરજ સારી. એમના ધુધવાયલા અંતરમાંથી સાસુજીને અકળાવવા ધુમડાના ગોટેગોટ છૂટ્યા:

“તેમાં તમારું શું લૂટાઈ ગયું? તમે શા માટે એટલા બધા તપી જાવ છો? ગયું તો મ્હારું ગયું, મ્હારા બાપનું ગયું, નથી કંઈ

તમારા દીકરાના પરસેવાના પૈસાનું, સમજ્યાને ? હ્યો, મ્હોટાં દમડાવવા આખ્યાં છો તે ! એ તો ઠીક છે, કે તમારા ધરનું નથી. નહિ તો કાણુ જાણે કેમનું કેમ કરી નાખે ! ” એટલું બોલતાં બોલતાં તો એ આડોશી પાડોશીઓને દેખાડવા આંખે લુગડાંનો ભીનો છોડો દાખી ખોટાં કુસકાં ખાવા લાગી.

કોઇ જોશે તો કીંમત કરશે, અને ધરડે ધડપણે નાહકની ઘોળામાં ધૂળ પડશે; ધારી બાપડી સાસુની આંખો ભરાઇ આવી, એકના એક દીકરાની વહુના માથા ઉપર હાથ મૂકતાં ડોસી હવે ધીરાં પડી સમજાવવા લાગ્યાં : “વહુખેટા ! તમે કાંઇ નવાઇના થોડાં છો ! જે આમ ધરમાં ટીચકી સરખીયે ફેડતાં નથી. અધાંને ત્યાં વહુ આવે અને સાસુ-સસરાનું અને ધરનું કામ ઉપાડી લે. એમાં આમ રોજ ઉઠીને ઘેડફજેતા શા ! એમાં વળી ન્હાનમ્ શાની ? જ્હેન ? પૈસો તો આજ છે. ને કાલે નથી. આ માટીની દેખાવડી દેહ ! રૂપની રોશની ! ઝાકળના બિન્દુ જેવી ! હમણું છે, અને પળ પછી નથી, એવી ચંચળ છે. એની ઉપર આટલું અભિમાન અને આસ્થા રાખવી ખોટી ! ”

“હા...તે અધાને ત્યાંય સાસુઓ હોય છે. પણ કંઈ તમારા જેવાં રોજ ઉઠીને “રાં...તહારો રોટલો ને ઘડતાં ભાંગ્યો.” જેવાં સ્વભાવના નહિ તો બા ! લોકોને ત્યાં જરી જુઓ, એકની એક વહુને પ્હેરાવી-ઓઢાવી, ખવડાવી-પિવડાવી કેવી છાતી પર ને છાતી પર રાખે છે. અધાં વહુ લાવે છે. પણ કોઇ તમારી માફક નવાઈની નહિ.”

“તહારા જેવી વહુઓ જો હિન્દુ-સંસારમાં ઘેરઘેર હોયને, તો પછી પૂર્વનો સૂર્ય રોજ પશ્ચિમમાં ઉગે. સમજ ? અમેયે એક દિવસ

તમારી માફક વહુ બનીને સાસરે પર માંડવા આવ્યા હતા. હમારે માથેય સાસુ-સસરા હતા. પણ અમે કંઈ છેક તમારા જેવાં આખા સેક થઈને નહોતાં બેસી રહેતાં અમારે શું ? અમે તો આજ છીએ ને કાલ નથી. ક્યાં તમારી સાથે આખી ઇંદગીલર રહેવાના હતા ! હમણાં તો આ સાસુની શિખામણો કડવી ઝેર જેવી લાગશે, પણ ન્યારે માથે પડશે, ત્યારેજ ખબર પડશે, કે સંસાર આમ ચાલે છે. ”

“ બહુ સારું. ”

x

x

x

x

એક બાળુ સાસુજી તો બીજી બાળુ વહુજી ગુસ્સામાં ને ગુસ્સામાં મોઢું ચઢાવીને ચાલતા થયા. સાસુની શિખામણુને ઘોળાને પી ગએલી મોતને આજ રીસમાં ને રીસમાં ખાધું પણ નહિ. ચોટલો છોડી નાખી વિખરાયલા વાળે અને વસ્ત્રે તે પતિના કાન ધૂંકવા તેની વાટ જોતી પક્ષંગ ઉપર જમ પડી. સાંજ પડતાં મનમોહન નોકરી ઉપરથી છૂટી ઘેર આવ્યો. વાળુ કરતાં કરતાં વહુને ધરમાં ન જોવાથી તેણે પૂછ્યું :

“ બા ! તમે બધા જગ્યાં ? ”

“ ના. ” ડોસીએ દુકાનરૂં ઉત્તર વાળ્યો.

“ કેમ ? એ ક્યાં ગઈ છે ? દેખાતી કેમ નથી ? ”

“ કોણ જાણે બાઈ ! આજ સહવારનું ખાધું પિધુએ નથી. મહે બહુ બહુ કાલાવાલા કર્યા, પણ નીચે ન ઉતરી તે નજ ઉતરી. કોણ જાણે આજ વળી પાછું શુંએ ભૂત ભરાયું છે ? તોખાહ ભગવાન બાઈ ! ત્હારી વહુથી તો ! ”

“ તહે કંઈ એને કહ્યું હશે ! ” હાથ ધોતાં કૂળદીપક બોલ્યો,

“ મહે તો કશુંયે નથી કહ્યું, મ્હારે શું ત્હારી ખાયડી સાથે ભાગલાગ બેઠ્યવા હતા ? અને હોય ! એ તો ધર છે ! કદાચ બૂલ થાય તો બે સારી-નઠારી વાત કહેવી પણ પડે ! તેમાં વળી એટલો બધો તાનો ને રીસ શાની ? અને તે પણ કોના ઉપર ? હું કહેવા લાયક છું, ને એ સાંભળવા લાયક છે, તડતડ જેમકાવે એમ ધાણીના કુંદડાની માફક સ્હામા જવાબ આપવા કરતાં મ્હોટાંની બે વાત નીચી મુડોએ સાંભણી રહેવાથી કાંઈ ન્હાના માખાપના કે ઓછી આખરના નથી થઈ જતા. સમજ્યોને ! ”

“ હા...હા...એ તો હવે હું બધુંય બરાબર સમજી ગયો. ”
તેતો મોહન દાદર ચઢી પોતાના શયનખંડમાં આવ્યો.

પતિના પગલાનો ખડખડાટ સાંભળતાંજ મોતને સ્ત્રી ચરિત્રની ભૂમિકા ભજવવા આંખમાં ખોટાં આંસુ આણી બનાવટી સ્વાંગ ધારણ કરી લીધો હતો. મનમોહને એ રીસાયલી રામાને મનાવવા બહુ બહુ પ્રયત્નો કર્યા. પણ દેવી જગદંબાની રીસ ન ઉતરી તે નજ ઉતરી એ તો આંસુડાંના અવિરત ધોધ વહેડાવવાં લાગ્યાં.

“ પણ શું થયું છે ? તે તો મ્હને કહે. ”

“ જવ. મ્હને બોલાવશે નહિ, મ્હારે હવે કાંઈને કંઈજ કહેવાનું અને સાંભળવાનું નથી રહ્યું, મ્હેરબાની કરી હવે મ્હને સળગી રહે-લીને વધુ ન સતાવો, ”

“ પણ છે શું ? તે તો કહે. બોલો એના બોર વેચાય, ”

“બોલવાનું હજી શું બાકી છે? મુઠ્ઠા હું અભાગણી! આખો દિવસ અહીં ધરનું ગદ્દાવૈતરું કરવા છતાંય તમારી માનો તાપ ને જીભ તો જાડીને જાડીજ. હાય હાય રે મા! મ્હારું અહીં કોઈ સાંભળનાર નહિ. એટલેજને?” સ્ત્રી—ચરિત્ર નાટકનો પહેલો સીન અત્યુદ્ધર્શન મોતને ધડાકા સાથે ઉપાડ્યો,

“પણ ત્હને એવું તે શું કહ્યું! તે તો કહે.”

“અરે મુઠ્ઠા. નહિ જેવી ધૂળગળાની વાત. આ જરા મ્હારી અસ્વસ્થ પ્રકૃતિને લાગે નહાવાજતાં મ્હને ફેર આવવાથી હું પડી ગય, ને લુગડું ભરાઈને જરા ફાટ્યું. તેમાં તો આ તમારી માએ (એની તો કંઈ સગીજ નહિ!) મ્હારે માથે ઝાડોના ઝાડ તોડી પાડ્યાં, રોજ ઉઠીને કંકાશ! બળ્યું આ ધરમાં તે કેમ રહેવાય!”

“શું વાત એટલી બધી વધી ગય છે?”

“તો શું? તમારે થોડું કંઈ આખો દિવસ ધરમાં રહેવું છે, કે ખબર પડે? તોપણ બહાલા! તમારી શરમ અને બ્હીકને લાગે આજ સુધી તો હું અક્ષર સરખોય નહોતી બોલતી, ધાંચીના બોલની માફક નીચી મુડીએ જે કંઈ કહે તે સાંભળ્યા કરતી, જે કંઈ સોંપે તે કર્યા કરતી આપણા મનમાં કે હસે! મ્હોટાં છે, મુરબ્બી વડીલ છે, એટલે બલે કહે. એમના બોલવા તરફ ન જોવું. પણ ભાઈસાહેબ! હવે તો હજી થાય છે. સહન પણ મૂવું કરી કરીને કેટલું-ક્યાં સુધી થાય? હવે તો મ્હારાથી બોલ્યા વિના નથી રહેવાતું, અને જો તમે કંઈ નાથ! હવે આ અભાગીનીની અરજ ધ્યાનમાં નહિ લ્યો, તો પછી હું જરૂર કોઈ વખત કુવો તાપી કરીશ, આપવાત.....”

એટલું બોલતાં બોલતાં તો એનું કુસકાં બરતું માથું લાલચોળ આંખો-
વાળા એના બાયલા ધણીના ખોળામાં પડ્યું,

અંગ્રેજી ભણેલા પણ ગણેલા નહિ એવા યુવાન મનમોહનની
આંખમાંથી અંગારા વરસવા લાગ્યા, એ ઉશ્કેરાયલા અંધે સમજાવી
પટાવીને પત્નીને શાન્ત પાડી, “ ઠીક છે આજની રાતજ આવી છે,
કાલ સહવારે બધું બરાબર થઇ રહેશે, કહી એ વિચારના વમળમાં
ગોથાં ખાતો આડો પડ્યો.

અને સહવારના પ્હોરમાંજ પથરીમાંથી ઉઠતાંની સાથેજ પડીઆં
પાડતી મોતને વળી પાછી કામીનીઆ ઓછલની શીશી ઉંધી મારી,
એટલે જેમણે આખી જીંદગીમાં કરકસરજ નેચેલી, એવાં ડોસીથી ફરી
પાછું બોલ્યા વિના ન રહેવાયું :

“ વહુ ! જરા હાથમાં જેર રાખો, તમારા નુકસાનથી તો બા
ભગવાન તોખાદ ! દોઢ શેર ખાવ છો, ને પછી આવા જુવાન બેઠ્ઠ
જેવા હાથમાં એટલી શીશીએ બરાબર નથી જેળવાતી ? એવી તે શી
ધાડધાડ ! ”

પાસેજ મનમોહન બેઠો બેઠો આહ પીતો હતો, તેને ખાસ
દેખાડવા ને સંભળાવવા મોતને આંખમાં આંસુ આણી સુકા ઘાસના
બારામાં દેવતાની ચીજીગાર મૂકી. “ તે બા ! કાંઈ જાણી જોઇને-હાથે
રહીને થોડું ટોલ્યું છે ? ”

“ તો શું પગે ટોલ્યું ? અત્યારથી આવા છતી આંખે આંધળા
શોના છો ? ”

“ હવે, હોય ! બા તુંચે આવો સત્તરમી સદીનો ચીકણો
સ્વભાવ શું રાખે છે ? એમાં શું મ્હોટી ધાડ આવીને ઢાંકણું દેવાઈ

ગયાં ? બીજા લાવશું.” રાતના ઉકળેલા પણ માતાનું મોઢું નેતાંજ પાછા સહવારે શાન્ત પડી ગયેલા મોઢને વહુની બહાર ખેંચી.

“ત્યારે ઢાળવા દઈ, કેમ લાઇ ! એ તો જુદું ઘર માંડીને રહ્યા હોયને, ત્યારેજ એ બધી ખખર પડે, કે ઘર કેમ ચાલે છે ? એવી કરકસર કરી કરીને તો ત્હારી માએ ત્હને મ્હોટો કર્યો, બણાવ્યો ગણાવ્યો અને પરણાવ્યો, સમજ્યો લાઇ ? ને આમ તમારી પેટે બાપ લાખ ચાળીસના દીકરા થઇને આંખ મીંચીને આવ્યું એટલું ઉડાવ્યું હોત, તો આ દહાડાય તું ન દેખત. લાઇ ! એ તો જેને પડે, એજ જાણે. પ્રસૂતીની પીડા વંખ્યા શું જાણે ?

“હવે પડી ખખર ! બીજા બધાને માખાપ હોય છે કે નહિ ? જેને નથી હોતાં તે નહિ ચલાવતાં હોય, કેમ ? બૂખે મરી જતા હશે !”

“તે જરા એમને જઇને પૂછી જો, એટલે બધીય ખખર પડે. માએ મ્હોટાં બેઠાં હોય, એનો જરા ફેર પડે, ફેર. આખરે પણ તે તમે જીવાનીઆ તે જીવાનીઆજ. અમે તો આટલાંય કાઢ્યાં, અને આવા વખતમાં હવે તમે અમારાં જેટલાંય કાઢોને તો બસ ! લાઇ ! અત્યારે તો નહિ પણ વખત આવે બધીય ખખર પડશે.”

“પણ ત્હારે એને એમ વાતવાતમાં, હાલતાં—ચાલતાં ટોકવાની કે તોડી પાડવાની શી જરૂર ? ત્હને એનું મ્હોં નથી ગમતું ?”

“મ્હને નહિ પણ ત્હારી વહુનેજ મ્હારું મોઢું નથી ગમતું. સમજ્યોને ?”

“તે એવા તે ત્હારા શા ગુણ ? એવો તે ત્હારો શો સ્વભાવ ?”

“હાસ્તો ભાષ ! આજ સુધી માથાપ સારા હતાં. હવે વહુ આવી એટલે નઠારાં થઇ ગયાં, સાડ અને ખરૂં કહેતાં પણ ભુંડા લાગીએ, ને દુસ્મન દેખાઇએ છીએ.”

“પરંતુ તમને એક ખીજને ન બને તે. આજથી ત્હારે એને ન બોલાવવી, કોઇ-કોઇના નામજ ન દેવા બસ ! એ એને રસ્તે, અને તું ત્હારે રસ્તે.”

“એટલે ?”

“એટલે એ જ કે સહુએ પોતપોતાનું સંભાળવું. પારકી પંચાત ન કરવી.”

“પારકું કોણ ? એ કે હું ? શું ધરમાં ધરડી મા રોજ રાંધે. અને આજકાલની આવેલી, ઠીંચણ જેવડી વહુ ખાસ્સી સ્થામે બેસી જોયાં કરે, અને સૂતીસૂતી ચોપડાઓ વાંચે, એ સુધારો ચાલવા દેવા ! શું ત્હારા બાપ પાછ પાછ બેગી કરી આ સુખને માટે વહુ લાવ્યાં ? હોય ! એ તો ધર છે. વખત આવે તો બે વાત સારીનરસી કહેવીયે પડે, ને સાંભળવીયે પડે, તો વળી વખત આવે મ્હોટું મન રાખી એવા કોઇ ઘુટંડા મનમાંય ગળી જવાં પડે, અગર કોઇ વિષય પર આંખ આડા કાન કરવા પડે, તેમાં થઇ શું ગયું ?”

“તો પછી રોજ ઉઠીને આવો કંકાશ કેમ પાલવે વાર ?”

“એટલે શું ત્હારે એમ કહેવું છે, કે ત્હારી વહુને કંઈપણ કહેવું નહિ. એ જેમ કરે એમ કરવા દઉં, જેમ બોલે એમ બોલવા દઉં, જેમ નાચે એમ નાચવા દઉં, એમજને ? બસ, આંખો અને મોહું બંને બંધ કરીને બેસી રહું. રા...કે કૃષ્ણ કંઈ કહેવુંજ નહિ.”

“હા...તે કહેવું હોય તો કહેવાની રીતે.”

“ એમ કે ? ”

અને પાસેનાજ હીંચકા ઉપર ચોપડામાં માથું ધાલી બેઠેલા ધીરજલાલ આ અધોચ સંસારનો ઝગડો ક્યારના શાન્ત અને એકાગ્ર ચિત્તે સાંભળી રહ્યા હતા. એમનો મગજ હવે ફાટ્યો. ચોપડામાંથી મોઢું ખસાર કાઢી એ બોલ્યા: “ તે અલ્યા મોહન! તું ક્યાર ક્યારનો બૈરીનું ઉપરાણું લખને ત્હારી માને શાનો દબાવ્યા કરે છે ? હેં ! તું કંઈ એનું પૂર્ણ કરે છે ? બાયડી ત્હને એકલાનેજ છે, કે દુનિયામાં કોઈ બીજાને હશે ? એવી તે ત્હારી બાયડી શું શેઠાણી છે ? કે ઘરનું કામકાજ કરતા એના પગની મેંદી ધસાઈ જાય છે ? ”

“ જો મ્હોટી નવલશાની દીકરી નહિ જોઈ હોય તો ! પાછો એનો ધણી કમાઈ કમાઈને અહીં ધનના ઢગલા નથી વાળી દેતો. ત્યારે ? ” ડોશીનેય હવે જરા હુંફ આવી.

“ સીધાંસીધાં રહેવું હોય તો આ ઘર છે, નહિ તો કાલ સ્થવારે તું ત્હારે ત્હારી બાયડીને લખને ચાલતો ચા બા ! રસ્તે પડો. હવે કંઈ છેક નહાના-દૂધપીતાં નથી. અહીં તો બધાનું અને બધુંય સાંભળવું પડશે. જીદું ઘર માંડીને સ્વતંત્ર રહો, ત્યારે તમારે ધણીધણીઆણીને ફાવે એમ નાચજો. તમને કોઈ રોકનાર-ટોકનાર નથી સમજ્યા ? ”

ઓહ ! ભલે ! એમાં શું થઈ ગયું ? કાલે શા માટે ? તમે કહેતા હો તો અત્યારેજ ચાલતો થાઉં. ક્યાં બધાને માબાપની અને મિલકતની આશા હોય છે ! ”

“ જાવ, સુખેથી જાવ, અમારા આશિર્વાદ છે. કે જીદું ઘર માંડીને જાતમહેનતથી ધરસંસાર ચલાવી ત્હારો અને ત્હારી બાયડીના

મનનો ઓરનો (મનોરથ) પૂરો કરો. બાયડી નચાવે એમ નાચે એવા બાયલા-વહુધેલો દીકરાની અને આવી બાદશાહની દીકરી જેવી વહુનું મહારા ઘરમાં કંઈજ કામ નથી.”

“લે ચાલ શું જીએ છે ? કપડાંલતાં બાંધી લે.” પત્નીનો હાથ પકડી કોઢમાં ને કોઢમાં મોહનલાલ તેને લઈ ચાલ્યા જવાની તૈયારી કરવા ઉપર ચાલ્યો ગયો.

અને મોતનને તો બસ...એટલુંજ જોઈતું હતું, બંનેએ કપડાંલતાં બાંધી પેક કરી જોયા વિચાર્યા વિનાજ એકદમ ઉછાંછળું પગલું ભરી જીવાનીના જોસમાં ચાલવા માંડ્યું. વૃદ્ધ ડોસા-ડોસીની આંખ પ્રેમ-આંસુથી ભીની થઈ રહી હતી. છતાં એ સપુત દીકરાને આવે ઘરડે ઘડપણે નહાનેથી મોટો કરનાર માબાપને છોડી જતાં વિચાર સરખો પણ ન થયો. જીઓ ! ન જોયા હોય તો જોઈ લ્યો આજકાલના અંગ્રેજી ભણુતર ભણુલા સુધરેલ અને સપૂત એવા આ દીકરાઓ ! અને ફાટેલ અને ફેશનેબલ એવી પૈસાદારની પુત્રીઓ ! વહુરાણીઓ !

“છોડ કહોડ ચાય, પણ માવતરનો પ્રેમ ન બદલાય.” એ ન્યાયે વૃદ્ધ ડોસીએ પોતાના પતિને “ગઈ ગૂજરી ભૂલી જઈ” પુત્ર વહુને સમજાવી-પટાવી પાછાં તેડી લાવવા બહુ બહુ સમજાવ્યું, પરંતુ જવાબમાં દ્રઢનિશ્ચયી અને અનુભવી ડોસાએ મક્કમ દીલે કહ્યું : “તું શીકર ન કર. થોડો વખત અફળાઈને અનુભવ લેવા દે, અંતરના અરમાન પૂરા કરવા દે. પછી એની મેળે અથડાઈ-ફૂટાઈને પાછાં ઠેકાણે આવશે. ક્યાં જવાના છે ? એતો સહુ કાઈ સ્નેહીસંબંધીનું

ઉપલકાઉં કહેવાનું, બાકી આજના વખતમાં જીંદગીભર કોઈએ પણ ન સંધરે એ તો ઠાકર વાળ્યા વિના એમનેએમ અક્કલજ નહિ આવે.”

x

x

x

x

આજ મોહનને જીદું ઘર માંડીને રહ્યાને લગભગ બે માસ થવા આવ્યા છે. પહેલાની રુઝપુઝ મોતન તે આજ માથે પડતાં સીધી દોર અને પાતળી સોટી જેવી થઈ ગઈ છે. મનમોહન પણ મહીનાના ચાર દિવસ હાથે બાબા ટીપીટીપીને હવે સંસાર-દહાવાથી સંપૂર્ણ ધરાયો છે. પચ્ચીસ રૂપરડીમાં ઘર કેમ ચાલે છે ? તેની હવેજ એને ગમ પડી છે. આજ મેટ્રીક તો શું પણ ખી. એ. અને એમ. એ. થયેલા જ્યાં સાડી સાતસો સરિયામ રસ્તા ઉપર અથડાય, ત્યાં મોહનના તે વળી શા હિસાબ ? “આજ તો દાળ નથી. અને આજતો ચોખ્ખા નથી ઘી મુદ્દે નથી, અને ગોળ આજનો દિવસ ભાગ્યેજ ચાલશે.” એવી એવી રોજ ઉઠીને છપ્પનસો ચિન્તામાં ને ચિન્તામાં તે સુકાઇને અર્ધો થઈ ગયો હતો.

જ્યારે ભણેલીગણેલી અને અપ-ટુ-ડેટ મોતનને પણ હવે પહેલાંની માફક ફેનસી વાળ હોળવાની, કેારાં કડકડતાં દરરોજ ધોયેલાં લુગડાં પહેરવાની અને નાવેલ વાંચવાની નવરાશ નહોતી મળતી. પતિ-પત્ની વાતવાતમાં હવે વાંધો પડતાં લઢી પડતાં. પ્રેમનો નિશા અને યુવાનીનો તોર બંને હવે ઉતરી ગયા હતા. મોતન અને મોહન બંને હવે એક બીજાથી કંટાળી ગયા હતાં.

બળેલો-ઝળેલો મોહન પૈસાનાજ વિચાર કરતો કરતો આજ સાંજે નોકરી ઉપરથી ઘેર આવ્યો. ત્યાં તો વાડામાં લુગડાં ધોઈ થાકીને

લોથ થઈ આવેલી મોતને આજ બહુ દિવસથી દાખી રાખેલો અંતરનો ઉભરો એકદમ બહાર ફાલ્યો.

“બબ્બું ! આ લુગડાં ઘોઘઘોઘતે નો હવે આ કેડે રહી ગઈ, ને વાસણ માંજ માંજને આ હાથે જાણાં પડ્યાં. દરરોજ કહું છું, પણ તમારી આંખજ ક્યાં ઉઘડે છે ? તમારે પરવડે તો આ કાલથી તમારું ઘોતીઉ તમે નહીને જરા હાથેજ નિચોવીને સુકાવા નાખી દેજો, ને નહિ તો ઘોનારી અને કામ કરનારી રાખો, ને આવડાં મ્હોટાં પાણીના ઘડાએ મ્હારાથી તો આ હવે નીચેથી દાદરો ચઢાવી-ઉચકીને નથી ઉપર ચઢાવાતાં. તમને શું ? પાણી ખેંચી ખેંચીને દોરડાથી આ હાથ લાલ લાલ થઈ ગયા. જુઓ તમારે જોઈએ તો નળ લઈ આપો.”

“પણ કંઈ આવક ઉપર ?”

“સુલામાં ગઈ આવક ! તેમાં મ્હને શું કહો છો ? મ્હારે શું ? ત્યારે અમે તે મુઆ કંઈ માણસ છીએ કે દોર ? અમારામાંય કંઈ જીવ છે કે નહિ ? અમે તે શું કરીએ એટલે હાથે બધુંય કરી કરીને મરીએ.”

“ત્યારે ધરનું કામ તું નહિ કરે તો શું હું કરું ?”

“તે તમારે જોઈએ એમ કરો. બીજના ધરમાં શું મરદો કંઈ હાથ-લાકડી કરતાંજ નહિ હોય ? તમારે તો રોજ આવીને આં તૈયાર પાટલે ગોઠવાઈ જવું. બસ, બીજનું કંઈ છે ?”

“એમ કે ?”

“નહિ તો વળી !”

“અને બહાર નોકરી કરવા તો બીજે ત્હારો બાપ જતો હશે, કેમ ?” મોહને લાલચોળ આંખે ગર્જના કરી.

“ઓહો ! તેમાં શી મ્હોટી નવાઇ કરી ?”

“તું તો મ્હોટી નવલશા-હીરજીની દીકરીને !”

“હાસ્તો, નોકરી ! નોકરી ! કરીને બહીવડાવો છો, તે આટલા વખતમાં નોકરો કરીને મ્હને શું વાલની વીંટી બંધાવી દીધી ?”

“તો ત્હને નહિ તો ક્યા ત્હારા બાપને બંધાવું છું ?”

“જુઓ, વળી ! હા...જરા બેઠ વિચારીને બેસજો. વધારે ઓછી વતી જીલ ન લંબાવશો. ઓછી તમારી ઓશિકાળી છું ? પગથી તે માથા સુધીની પોણીપાંનસો ચીજ તો મ્હારા બાપના ઘરની રહેઈ છું, નથી તમે એક વાલ સોનું વસાવી આપ્યું. કે...”

“એમ કે ?”

“હા...હું નહોતી બચતી કે...”

“તો ત્હારા બાપને કહેવું હતું તે કે કોઇ ગાડીધોડામાં દરરોજ ફેરવે, અને ત્હારા બધાય મોજશોખ પૂરા કરે એવો લખપતીનો દીકરો જમાઇ તરીકે શોધે...”

“બાપ શું કરે ? બાપે તો બહુએ સારૂ જોયું, પણ નસીબજ આડુ ત્યાં કોઇને શું કહીએ ? પણ એ બાપડીને પાળવાની, એનું પોષણ કરવાની શક્તિ નહોતી, તો પછી પરણ્યા શું કરવા ?”

“જખ મારવા”

“ઘોડે ચઢીને તો બહેલા બહેલા આવ્યા હતા.”

“તે ત્હારા બાપને પૂછ. સ્હામે આવીને આગળથી ચોખા ચોઢી ગયો હતો.”

“બહુ સારૂ, બેસો હવે તમારા કરતા તો મ્હારા બાપા સો દરજ્જે સારા છે.”

“તો જ ત્હારા બાપને ત્યાં રહે. અહીંઆ ત્હાં નહિ ચાલે.”

“ ઝોહો ! ને એમાં વળી બ્હીક શાને બતાવ્યા કરો છો ? તમને નથી પણ મહારા બાપને તે સોનાની-સાખની છું. સમજ્યાને ? એકની એક છું. સાં તો હું ફૂલે પૂજાઉં છું. ”

“ ત્યારે ! શું કહેવાય ? ત્યારે બાપ તે કાણ ? ”

“ હવે રાખોને. જઈશ તો મોઢું આટલું થઈ જશે. અરે ! બે આજે જાઉં, તો કાલે સ્થવારેજ ખખર પડી જાય. ”

“ અરે પણ અત્યારેજ ચાલતી થાને ? ”

“ બહુ સાડ, બે એમજ છે, તો લ્યો ચાલી. તમારી સત્તરવાર ગરજ પડે તો તેડવા આવજો. ”

“ ભલે, જાવ, સિધાવો. ”

“ ઠસ્સામાં ને ઠસ્સામાં એ પૈસાદારની પુત્રી કપડાંની પોટલી બગલમાં મારી પિએર ચાલતી થઈ ગઈ. સાસરું અને પિએર એકજ ગામમાં હોઈ બહુ દૂર નહોતાં. ઝળઝળીયાં ભરેલી આંખે એ એને જતી જોઈ રહ્યો. આજ બરાબર એ માસે એને પોતાનું ઘર અને પેલો માતા સાથે ટૂંટા કરી જુદો પડ્યાનો પ્રસંગ સાંભરી આવ્યો. પિતાના એકેએક બોલ આજ તેના કાનમાં પડ્યા પાડી રહ્યા હતા. ”

x

x

x

x

“ માતન એના બાપને ઘેર ગઈ. હવે હાથે રાંધવાની કડાકૂટને લઈને મોહનને નોકરી ઉપર જતાં મોઢું થવા લાગ્યું. એ વિહ્વળ બન્યો. એવામાં એને નોકરી ઉપરથી પણ રજા મળી. આ નવા આઘાતની ચિન્તાએ એના નખળા મન ઉપર ઊંડી અસર કરી. એ માંદગીને બિછાને પટકાયો. અત્યારે એની સારવાર કરનાર કોઈ નહોતું એક લલા નિશાળીઆએ મોહનની આ માંદગીના સમાચાર એના માતા પિતાને પહોંચાડ્યા. આખરે માબાપ તે માબાપ ! પુત્રની

માંદગીની ખબર સાંભળતાંજ તેમનું હૈયું હાથ ન રહ્યું. એમને ટેક તૂટી ગયો. ક્રોધ ઉતરી ગયો. દોષ ભૂલી ગયા. જે બાયડીને માટે મોહન માખાપ સાથે લઢી બુદો રહ્યો, તે બાયડીએ તો તેના આ વખતમાં પાછું ફરીને જોયું સરખું પણ નહિ, જ્યારે ગમે એવા હડધૂત થયેલા પણ માખાપનો તો લોક લાજ્ય છૂટકો ન થયો. માખાપને મન ગમે એવાં છાકરાં તે છાકરાંજ ! કાળભર્યાં એ વૃદ્ધ હૃદયો દોડ્યાં. બેશુદ્ધ મોહનને તેઓ ઘેર લઈ આવ્યાં. હજારો રૂપિયાનું દવાદાઝમાં પાણી કર્યું. રાત દિવસ ઉજળગરા વેડી ધરડી માથે દીકરાની બરદાસ્ત કરી. ત્યારે બરાબર છ માસે આજ મોહન પુનર્જીવન પામ્યો. ઠાકર વાગતાં એની આંખો આજ ખુલી, એને લાન થયું. ડોસા ગળગળા સાદે ખોલ્યા :

“ લાઈ ! હવે ત્યારે જવું હોય તો પાછો સુખેથી ત્યારે નવે ઘેર જા. તું ત્યારી ફરજ ભૂલ્યો, પરન્તુ અમે તો અમારાથી બનતી બળવી છે. ”

મોહનની આંખમાંથી પાણીની ધારા ચાલી. તે માતા પિતા ઉભયને વારાફરતી પગે પડ્યો. “ મ્હને માફ કરો. આખરે તમે તે તમે ! અને એ તે એ ! તમારી ગરજ કોઈથીય ન સરે હવે તો હું તમારી સાથેજ રહી તમારી સેવા કરી કરેલાં પાપનું યોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત કરીશ, પિતાજી ! ”

“ અને ત્યારી માંદગી દરમ્યાન ત્યારા સસરાએ ત્યારા એકવાર સમાચાર પૂછાવ્યા હતા. તે પછી આજ એમને કાગળ આવ્યો છે. લે, જો. એમાં એ લખે છે, કે : “ જો કે મોતનની તબિયત પણુ હમણાં જરા એવીજ ચાલે છે, તેમ છતાં પણુ જો તમને ખાસ અગવડ હોય તો લખજો. હું મોકલી આપીશ. ”

“ અસ એજ, કે ખીજું કંઈ છે ? એની પોતાની તરફથી કંઈ લખાણું ? ”

“ કંઈજ નહિ ભાઈ ! જવાબમાં શું લખવું છે ? ”

“ એમ લખી દ્યો, કે હાલમાં અમને કશીજ જરૂર નથી, અવિધ્યમાં જરૂર પડશે, તો તમારી દીકરીને તેડાવવાને લખીશું. એજ

“ ભાઈ મ્હારી એક વાત માનીશ ? ”

“ શી ? ”

“ મનુષ્ય માત્ર ભૂલને પાત્ર ! હોય, એય એવી કંઈ મ્હોટી થઈ ગઈ ! ત્હારા જેવીજ હજુ નાદાન કહેવાય. તો એકવાર એની ભૂલ સુધારવાની તક આપ. ”

“ ભલે, તો તમને જેમ યોગ્ય લાગે એમ લખો. ”

...ખરેખર ! માખાપ તે માખાપજ ! એની તોલ કાંઈ ન આવે !...

!! જરૂર વાંચો !!

કાળીનો એકો.

યાને

વીર બહારવટીઓ ધર્મદાસ.

વીર ગર્જનાથી ભરપુર યાને શૂરાતની વારતા

કિંમત માત્ર ૦-૧૨-૦

બુકસેલર—રણછોડલાલ મોતીલાલ

રીચીરોડ—અમદાવાદ.

પુષ્પ:- તમારા સમ. :-ચોથું

લા ! વાંચક બિરાદરો ! તમને મહેં મારી સરલાના સીમંતમાં “ મહારા સમ ” દબને તેડાવ્યાં, તેમ છતાં તમે કોઈ ન આવ્યાં, એટલેજ તમારા સમ મ્હારે આજ ફરી પાછું નહોતરૂં દેવા પધારવું પડયું. જોજો વળી ! હવે આવવા બૂલતાં !

મ્હારૂં નામ સુરેશ ! એ તો તમે જાણો છો ને ? અને મ્હારી ગૃહદેવીનું ગુણવંતનું નામ સરલા છે. યાદ છે ને ? કે ભૂલી ગયા ! મ્હારી સરલાનું સીમંત થઈ ગયાને આજ બે માસ થઈ ગયા છે. હાલમાં તે સુવાવડને બિછાને છે.

રાત્રીનો સમય હતો. હું એક ખુણામાં બેઠો બેઠો લેમ્પના (ફાન્સી) પ્રકાશમાં ટુંક વખતમાં જહાઝ પડનાર “ બે ઘડી મોજ ” નામના એક હાસ્યરસિક પુસ્તકમાં આવનાર હું ને મહારી વહુ, ” વર-વહુના વિનોદ, અમારાં ઘરવાળાં, વિગેરે વિગેરે ન્હાનકડી પણ રમુજબરી ભાષામાં સામાજિક ટકોર કરતી નવલિકાઓની અનુક્રમણિકાની જાહેર ખખર સુરતના સુપ્રસિદ્ધ અઠવાડિક “ હિન્દુ ” માં વાંચી રહ્યો હતો. ત્યાં તો એકાએક નુપૂર-ઝંકાર થયો. મહેં છાપામાંથી આંખ ઊંચી કરી બારણા તરફ જોયું. આવનાર એક બાર-તેર વર્ષની બાળા હતી. મહારી સરેલની નવ-પરણિત ન્હાની જ્હેન, અને મહારી મશ્કરી સાળી હતી. એનું નામ હતું તરલા !

“ કહું કે ? બોલો ! ” તરલા હસતી હસતી અને શરમાતી શરમાતી મહારી પાસે આવી ઉભી રહી.

“ કહી નાખને, જે કહેવું હોય તે ! એવું તે શું છે ? ”

“ વધામણી, અને તે પણ પાછી મંગલ વધાઇ ! બોલો, સાંભળવી છેના ! ”

“ તરલા ! તુંજ કહેને, કે મંગળ-વધામણી તે વળી કોને સાંભળવી ન ગમે ? ”

“ તો પહેલાં વચન આપો બેડિં, કે હું તમને ખૂશ કરું તેના બદલામાં તમે મ્હને...”

“ તું જે માગીશ તે આપીશ. થયું ? ત્હારાથી શું વધારે છે ? ”

“ પણ શું ? ઇનામનું કાંઈ નામનિશાન ? ”

“ ત્હારી મ્હોટી જ્હેનને અપાવ્યું હતુંને, એવું એક અમ્મર ચાંદી કંઇ છે ? બોલ ! ”

“ બસ...એટલુંજ.”

“ તો...જા...એવું નહિ બહુ એથીયે સરસ ! પછી કંઈ ? ”

“ બસ...બસ. તો તો બહુ થયું.”

“ ત્યારે હવે કહી દે જોઈ ? એવી તે શી વધામણી છે ? ”

“ સાકર બહેચો ત્યારે લ્યો, મ્હોટી બહેને હમણાંજ કીકાને જન્મ આપ્યો છે.”

“ ના...ના...ખરેખર ! હેં ! જાણું ફેંકી દઈ હું એકદમ ઉભો થઈ ગયો.”

“ તમારા સમ. ” અને એટલુંજ બોલી એ લજ્જશિલ તરલા મ્હારી સ્નેહરાશી સરસાની સારવાર માટે દોડી ગઈ.

મ્હારી સરસાને સાસરીઆના સગામાં હતો કેવળ આ સેવક જાતે ને પોતે, જ્યારે પિયરીઆમાં આ ન્હાનકડી બહેન. એને પરણ્યાને હજી ૭ માસ થયા હતા, ત્યાં તો એ બાપડીના પિતાએ પરલોકનો રસ્તો લીધો, એટલે ન્હાની ઉમરમાં પરણતાંની સાથેજ એને સંસારનો ઉમરો જોવો પડ્યો હતો. મ્હારી સરસાના અત્યાચરે પ્રસુતી સમયની સેવા કરવા એને હું જાતે જઈને તેડી લાવ્યો હતો. જરા નાદાન હોવાથી હજી એનામાં રમતિયાળપણું વધારે હતું, તે ઉપરાંત એની મ્હોટી બહેનની જેવીજ એ પણ વિનોદી સ્વભાવની હોવાથી મ્હને એ બહુજ ગમતી હતી. વારંવાર તે કંઈ ને કંઈ નવી નવી વિનોદ-એજાઓ કર્યાજ કરતી.

એની વધાઈએ મ્હારા ઉરમાં આનન્દના રસ-સાગરો રેલાવ્યાં. મ્હેં આખી શેરીમાં સાકર બહેચી, મારો હર્ષ પ્રકટ કર્યો. આળીસ દિવસ તો જોતજોતામાં પસાર થઈ ગયા, અને મ્હારી સરસા નાહી ઉઠી, એટલે તો હસમુખી તરસાને સાસરેથી પણ તેડું આવી રહ્યું.

એની બહેનની રજા લઈ એ ચાલતી થઈ. ઘરમાં અમે વર-વહુ અને અમારો ન્હાનકડો કીકલો, ત્રણે હવે એકલાં પડ્યાં. હસમુખી તારલા અમને હરહમેશ ઉઠતાં ને બેસતાં યાદ આવતી, પણ એની વિનાદી જોડ પૂરનાર એક મૂર્તિ અમારે ત્યાં આજે હતી, અને તે મ્હારો ને મ્હારી સરલાનો બહાલો બાલુડો બંસી !

વખતને વીતતાં વાર શી ? આંખ મીચીને ઉઘાડીએ એટલામાં તો એક વર્ષ વીત્યું. નોકરી ઉપરથી આજ સાંજે હું ઘેર આવ્યો. મ્હારા મનમાં કંઈ કંઈ તરંગો ઉદ્ભવતા હતા. નીચે કોઈ નહોતું. વસ્ત્ર બદલી હું ઉપર આવ્યો. શયનખંડમાં ઝંખો દીવો બળી રહ્યો હતો. મ્હારી સરલા પલંગમાં પડી પડી પાસે બેઠેલા મ્હારા ન્હાનકડા બંસીને બનાવટી નારંગી બતાવી રમાડી રહી હતી. મ્હારા બંસીની પાસે “ ઘડીભર ગમ્મત. ” ની રમુજ ચોપડી પડેલી હતી, બ્યારે મ્હારા હાથમાં હમણાંજ નવી બહાર પડેલી “ બે ઘડી મોજ ” નામની ચોપડી હતી.

[આ પ્રસંગ ઉપર દોરાયલું ખેરંગીચિત્ર ટાઇટલપેન ઉપર બુઓ.]

“ બંસી ! ” મ્હેં પાછળથી આવી ખૂમ મારી.

સરલા વસ્ત્ર ઠીક કરી બેઠેલી બેઠેલી ઉભી થઈ ગઈ. મ્હેં મ્હારા બંસીને હાથમાં લીધો અને રમાડતાં રમાડતાં બોલ્યો. “ યાદ છેને ? કાલ તો આપણા બચુની વર્ષ ગાંઠ ! કંસાર બનાવજો. અને...”

“ અને શું ? ”

“ આપણે બધાના મોઢા ગળ્યાં કરાવ્યાં, પણ એક અંગતનું સચું તો ખાસ રહી ગયું છે એને કાલ આમંત્રણ દઈ આવજો. ”

“ એ વળી કોણ ? ”

“ કેમ તહને યાદ નથી ? ”

“ તમારા સમ. ”

“ આપણા આ ખચુક્લા ખંસીના જન્મની મંગળ વધાઇ મહને પહેલપહેલી પહોંચાડનાર ત્હારી રમુજી બહેન તારલા ! ”

“ એમ છે ? ”

“ હા, અરે એ વખતે મહેં એને તહને અપાવેલું એવું એક અમ્મર એની ખુશાલીના ધનામમાં અપાવવાનું વચન આપ્યું હતું. ”

“ ત્યારે કાલેજ લાવી નાખોને, વળી એમાં વાર શી ? ”

“ હું એજ વિચારમાં છું. ”

અને ખીજે દિવસે જ્યારે હું અર્ધા દિવસની રજા લઇ નોકરી ઉપરથી ઘેર આવ્યો, ત્યારે મ્હારા હાથમાં અમ્મરની પોટલી હતી, મ્હારી સરલાએ દાદરો ચઢતાજ મ્હારા હાથમાંથી એ આંચકી લીધી.

“ લાવો જોઈ, કેવુંક લાવ્યા છો ”

“ રહેવા દે, રહેવા દે. ત્હારે જોઇને કંઈ કામ નથી. ”

“ પણ જરા...જોવા તો દયો. નથી ગળે પડવાની. ”

આજેજ મ્હારી સરલાના સરળ હૃદયની પરીક્ષા હતી. એણે પોટલી છોડી, અંદરથી લખ લખ થતું સામ્યું સોનેરી તારથી શોભતું બનારસી અમ્મર બહાર કાઢ્યું. એટલે મહેં એને પૂછ્યું, “ કેમ ઠીક છે ને ? ”

[પણ સરલા જોલેજ શાની]

“ ત્હારા જેવું તો નહિજ, કેમ ? ”

“ વાહરે ! મહને બનાવવા નિકળ્યા છો કે ? એમ કંઈ હું તદ્દન જોગી નથી, મ્હારા કરતાં તો આ વધારે બારે છે, સમજ્યાને ? અમેય ધાન ખાઈએ છીએ, કંઈ ધૂળ નથી ફાકતાં, ”

“ અટલે ત્હારું શું કહેવું છે ? વજનમાં ભારી છે ? ”

“ વજનમાં શાનું ? કીંમતમાં, તમે પણ એમ ન્હાના છોકરાંને શું સમજાવો છો ? ”

“ પણ...કોણ કહે છે ? ”

“ હું કહું છું, વળી ખીજું કોણ ? ”

“ એમ ? ”

“ ત્યારે ! ”

“ જો ત્હને અદેખાઈ આવતી હોય, તો એ તું રાખી લે, અને ત્હારાવાળું ત્હારી જ્હેનને આપી દેજે, મ્હારે શું ”

“ એનું શું આપ્યું ? ”

“ સાઠ રૂપીઆ. ”

“ મ્હારા સમ. ”

“ ત્હારા સમ. ”

“ દસજ રૂપીઆ વધારેને ! હંચ, એમાં શું ? ”

“ બોલ ! ત્યાર પછી ત્હેં શું વિચાર કર્યો ! ત્હારે ક્યું રાખવું છે ? આ કે તે ? ”

“ ના, ના, બલે આ તરલાજ પ્હેરે. એ પણ મ્હારી ન્હાની જ્હેનજ છે ને ! ઘી ઢળીને પણ ખીજે ક્યાં ? ખીચડીમાંજ ઢળવાનું છેને ! હું કાંઈ એવી અદેખી નથી. ”

“ સરલા ! જાણી ! શું આ શબ્દો સાચા હૃદયથી બોલે છે ? ”

“ તમારા સમ. ”

બસ. પરીક્ષા થઇ ચૂકી. યોગ્ય વખત થતાંજ તરલા અમારે ત્યાં આવી પ્હોંચી. અમે બધાં આજ આનન્દથી જમ્યા. અને એ

મહારા બાંસીને રમાડતી હતી, તેજ વખતે મહારી સરલાએ એને નવું અમ્મર લાવી સ્વહસ્તેજ ખેરાવ્યું. એનું નામ તે સરળહૃદયની સુંદરી !

“લે, ખેન, આ તહારા બનેવીએ બાંસીના જન્મદિવસની ખુશાલીમાં ત્હને ઈનામ આપવા કહ્યું હતું તે, તે! યાદ છે ને ?”

અને તરલાનું શશિમુખ એ સ્વીકારતાં મલકાઇ ગયું.

x   x   x   x

વર્ષો પાણીના રેલાની માફક વહી ગયાં. અમારો ન્હાનકડો બાંસી આજ વીસ વર્ષની બરખુવાનીમાં મહાલી રહ્યો છે. એને માટે એની માસીએ (તરલાએ) એના જેવીજ એક તેર વરસની છોકરી શોધી કાઢી છે. એ સુશિલ છોકરીનું નામ છે બાળા !

આજ અમારે ત્યાં વળી પાછો શુભ પ્રસંગ છે, અમારા બાંસીનું વેવીશાળ આજ બાળાની સાથે થાય છે. ઘરમાં ગોળઘાણા તૈયાર થાય છે. તરલા સહુને મોખરે આજ હસ્તેમુખે સગાં સ્નેહીતે તેડાં કરતી ઘરમાં આમ તેમ આનન્દથી મહાલી રહી છે, હું એ રીતરિવાજની ખટપટમાંથી જાનોમાનો છટ્કી મહારા એકાન્તચોરડામાં આવી “બે ઘડી મોજ” નું વિનોદી પુસ્તક ઉત્સાહભરે વાંચી રહ્યો હતો. વાંચવામાં એવો તો રસ ઝામેલો હતો, કે નીચે શું થાય છે ! એનું મહને મુદ્દલ લાન નહોતું. ત્યાં તો એકાએક મહારી સરલેના “આજ તે વળી વાંચવાનું હોય કે ?” એ શબ્દોથી લંગ પડ્યો.

“ચાલો, વહુને જોવી છેને ?”

“હવે ત્હં અને તહારી ખેને પરીક્ષા કરી છે, એટલે મહને નિરાંત છે. સાસુ તું ચશે. ત્હારે વેઠવાની છે, એટલે તુંજ જો.”

“ અને તમારે કંઈજ લેવાદેવા નહિ, કેમ ? ”

“ નહિ જેવી પણ સરલે ! ત્હને તો એ ગમીને ? છોકરી કેવી છે ? ત્હારા બંસીથી ઉતરે એમ તો નથીને ? ”

“ ના...ના. જેટલી દેખાવડી છે, તેટલીજ સ્વભાવે શાન્ત. અને સુશીલ છે. ”

“ નહિ...નહિ ! ”

“ તમારા સમ. ”

એટલામાં તો અમારા ધણી-ધણીઆણીના એકાન્ત વાર્તા-વિનોદમાં તરલાએ આવી ભંગ પાડ્યો. “ ચાલો, જમવાની વખત થઈ ગઈ છે. બધાં તમારી રાહ જુએ છે. ”

“ હા...ચાલો. ”

નીચે વાડામાં હારબંધ પાટલા નાખેલા હતા. હું જઈને એમાંના એક ઉપર ગોઠવાયો. સ્હામેજ પતરાળીમાં પિરસાયા કંસારમાંથી મધ મધ ખૂશખો છૂટી રહી હતી. વાંચક ! મ્હને બહુએ થયું, કે “ તમારી રાહ જોઉં. ” પણ શું કરું ? મન હાથમાં ન રહ્યું. મ્હોંમાં પાણી છૂટયાં એટલે મ્હેં આંખ મીંચીને કેળીઓ ભરતાં કહ્યું : “ હાં...હવે ચાલવા દ્યો. ” વાંચક ! જમવાનું શરૂ થઈ ગયું, છતાં તમારા સમ. આખરે તમે નજ આવ્યાને ?

૫૯ [વાંચક :—તમારો બહુ આગ્રહ છે, તો ભવ આવીશું. ૫૯]

પુખ્ત:- તમારા ભાભી. -: પાંચમું.

વાંચક બિરાદર ! તમારા ભાભી એટલે કોણ ?
મહારા વહુજી, અર્થાત સેવકના સમ્રાજી.

મહતે મહારી વહુ કહેતાં શરમ લાગે, એ સ્વાભાવિક છે, માટેજ હું તમારા ભાભી કહી રહ્યો છું. જો કે વહુનું નામ ટપ્પ દેતું કે પખ્લીકમાં (જાહેરમાં) દષ્ટ દેવું એ અવિવેકી, ખેશરમી અને અણુધટતું ગણાય છે, તોય વાંચક વીરા ! ત્હને હું મહારો ગાઠ રતેહી યા સંબંધી ગણીને, દીલોગ્ગન દોસ્ત સમજીને કાનમાં કહી દઉં છું. જોજો, હૃદયમાં દાખી રાખજો, કોઈને કહીશ મા ! હોં ? મહારા સમ.

મ્હારી એ મનોહારીણી મનોરમાનું મીઠું મધ જેવું નામ મધુરી છે, ન્યારે તમારા ભાઇ ઉર્ફે એમનાં મનમોહનનું મુખારક નામ મધુસૂદન છે. સેવકની વય ન્યારે સત્તાવીસ વર્ષની છે, ત્યારે તમારા ભાભીસાહેબ અત્યારે સત્તર વર્ષની બરચુવાનીને હિડોળે હોંચી રહ્યાં છે. બસ ! અમારી આટલી ઓળખાણ પછી હવે બેઘડક આગળ વધો, કારણ વિશેષ પ્રસસ્તાવનાની હવે જરૂર નથી.

બાળગોપાળની જન્મજયી પરમકૃપાળુ પરમાત્માએ અમારાં પ્રેમાળ દંપતિયુગલને દૂર રાખી મહાન ઉપકાર કર્યો છે, જેને માટે સેવક તેમનો જન્મો જન્મનો આભારી છે વળી પ્રિયાને પિયરઆમાં અર્થાત્ સેવકને સાસરીઆમાં મહોટું શ્રેય છે, વધારામાં તમારા ભાભીની ભારે પતિભક્તિ તથા પ્રભુ ભક્તિથી પ્રસન્ન થઇ દયાનિધિ દેવે એમને ધરડાં સાસુ સસરાના રોજ ઉઠીને સાંભળવા પડતાં કટકટારા અને નાણુંદ-ભાઈ-ભોજાઈ કે દેરાણી-જેદાણીના કંકાશથી છૂટી બક્ષી છે. અમારાં ન્હાનકડાં ધરમાં હું અને મ્હારી અલી... હાલમાં તો અમે બેજ જણ છીએ, ખુદા જાણે ! ભવિષ્યમાં વસ્તી વધે તો !

સુરતના હવાપાણી અમારા ઘરવાળાને નહિ સહવાથી (મક્ક આવવાથી) અને તમારા ભાભીનો પડતો બોલ પદ્ધતિને ઉઠાવી લેવાની મ્હને ખૂરી આદત પડેલી હોવાથી મ્હેં ક્યવાતે દીલે અને એમણે હરખાતે હૈયે મ્હારી જન્મભૂમિને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કર્યા. તમારા ભાભીની ધમ્મ જાણ મુજબ જવાની અને જેવાની ચવાથી આખરે મ્હારે એમનો ઠરાવ મુંગે મોઢે મંજૂરી આપી પસાર કરવો પડ્યો (ઉડી તો કાંઈ દિવસ જતોજ ન્હોતો !) અને એક કાળી બિહામણી

રાત્રે અમે જગમશહુર એવી આલોકમાં આવેલી ભારતવર્ષની મન્દ્રપુ-
રીમાં (મુબઇ) પૂર દોરદમાંથી આવી પહોંચ્યાં એક રાક્ષસી બંગલાના,
જેને જીની અને જંગલી ભાષામાં કાતરીયું, પરંતુ નવી અને સુધરેલ
ભાષામાં રૂમ યાને ઓરડી કહેવામાં આવે છે. એવા એકજ પલંગ
અને એકજ ચુલો રહી શકે એવા ભાગને અમારાં પૂણ્યવન્તા અને
પ્રેમભીના પત્નીતાં પગલાંથી પાવન કર્યો. અહાહા ! એ ધન્ય ધડી !
ધન્ય અવસર ! આ જીંદગીમાં તો હું કોઇ દિવસ, કોઇ કાળેય
નહિ ભૂલું !

x

x

x

x

અમે સુરતવાસી હવે મુંબઇ નિવાસી બન્યાં. અને ત્યાં તો
તમે જાણો છોને ? બધુંજ ધોળું જોઇએ. અધુરામાં પૂરું તમારા
લાલીનું પિયર પણ મુંબઇમાંજ હોવાથી, એમનેય આજ લાંબે
વખતે મુમ્બાપુરીની મોહીનીનો અસલ મોહ થઇ આવે એમાં બેશક
કાંઇ મ્હોટી નવાઇની વાત નહોતી. એવણુ કાંઇ ગામડાના જીના
જંગલી વિચારના નહોતાં, બદલે મુંબઇનીજ હાયસ્કુલમાં (હાઇસ્કુલ)
અંગ્રેજી સાતડે સાત (મેટ્રીક) થોથાનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન સંપાદન કરનાર
શોખીન, એન્જીકેટેડ, તેમજ સુધારાના વિષયમાં આગળ પડતો ભાગ
લેનાર હતા. નહાનપણમાં નિશાળમાંથીજ એઓ ગરબા ગાવામાં
દોરડા કૂદવામાં, હારમેનીયમ વગાડવામાં, ગાયતો ગાવામાં, ભાષણો
કરવામાં અને શાળાઓ તરફથી સોશીયલ ગેઝેરીંગના પ્રસંગોમાં
ભજવતાં પ્રસંગોમાં દુશ્ચન્તની, શકુન્તલાની કે રોમીઓની, જીલીએટની
ભાવભરી ભૂમિકા ભજવવામાં પહેલા નખરના ધનામ-ચાંદ જીતી જઇ
બહુજ લાઇટમાં (પ્રકાશમાં-પ્રખ્યાતિમાં) આવેલાં હતાં. અને એવી

બણેલ ગણેલ, સુધરેલ, શોખીન, અને વેલનોન (જુની અને જાણીતી) શ્રીમંતની પુત્રીનો હાથ દૈવેચ્છાને લાઇ કાઢી અમૃત યોધડીએ મ્હારા હાથમાં આવી પડવાથી હું મ્હને બાગ્યશાળી માનતો હતો ! એક વખત, તે માનતો હતો, આજે નહિ !

એમનો પહેરવા-ઓઢવાનો શોખ ઓગણીમા સૈકાની આદર્શ આર્યરમણીને શોભાવે એવો નહિ, પરન્તુ વીસમીસદીના અર્ધ અનુકરણીક યુરોપીઅન અને પારસી સ્ટાઇલનો (બેજસેજ) હતો. અર્થાત્ લેઇટેસ્ટમાં લેઇટેસ્ટ નોવેસ્ટી અને સ્ટાઇલ (છેલ્લામાં છેલ્લી ઢબે) વડે પોતાની રૂપની રોશનીને અપ-ટુ-ડેટ રીતે શણગારી હતી.

અને આ તમારો સેવક, જે ભૂલેચૂકે કદાચ સ્થામા મળો, તો ગાગરીઓ બદલે તો નહિ, પરન્તુ કોઇ જોશીબુવા યા બમ્મન તો જરૂર ધારોજ ધારો. માથે લગલગ સવાબશેર વજનની આપદાદાના વખતથી ચાલતી આવેલી જરી-પુરાણી કાલ વાણીઆશાહી પાઘડી, અંગરખો અને ખેસ જ્યારે તમારાં **લાલી** ઇંગ્લીશ કટનું પોલકું એની ઉપર વિલાયતી પીન ખોસેલું બારીક પોતનું રંગીલ વાયલ, કામીનીઆ ઓધલ નાખી કેશકલાપની છૂટી લટો ગૂંથી વાળેલો અને અધું કપાળ ઢાંકી દે એવો વાંકા સેંચાવાળો માથાનો અર્ધો ઉધાડો સીન, કાંડે નાજુક લેડી રીસ્ટ વોચ, એક હાથમાં ફેન્સી નાજુક લેડી-અંબેલા, (છત્રી) બીજા હાથમાં લટકતી મખમલની મની-પર્સ (પૈસાનું પાકીટ) પગમાં ઉંચી એડીના બુટ, અને છત્રી દેખતી આંખે અંધાપો આણુવા નાકે ચઢાવેલાં શોખનાં ચશ્મા...મતલબ કે પગના તળીઆથી માડી તે માથાના બાલ સુધી એકેએક વિદેશી ચિત્રવિચિત્ર ડીઝાઇનોથી સજ્જ થએલાં !

મહારા માધવલાલના જૂના જન્મનામમાં પણ મધુસૂદનનો નવેદ ફેરફાર કરવાનું માન એજ તમારા ભાભીને હતું. એમના કહેવાથી મહારે મુ'બઇમાં આવતાંજ મહારા બાપદાદના ગામડીઆ સાદા પોશાકને તિલાંજલી આપી જરા અપ-ટુ-ડેટ અને વીસમીસદીનો વેશ સિવડાવવો પડ્યો. અને તેમ છતાંય, “તમે ભણ્યાં છો, પણ તદ્દન ઇડીઅટજ રહ્યાં છો! મેનર, રીસ્પેક્ટ પોઝીશન કે એટીકેટનું તો જરાય જ્ઞાન નથી. હવે તમે મુ'બઇમાં છો. માટે જરા ચૌદમીસદીના જનાવરમાંથી વીસમીસદીના માણસ બનો. બબ્બું કાઢ મળવા આવે તો કહેતાં કે તમારી સાથે ઇન્ડ્રોડ્યુઝ (ઓળખાણ) કરાવતાંય મહેને લજવાવું પડે છે. સમજ્યા!” એવા એવા તરવારની ધાર જેવા વચનામૃતોનો વરસાદ તો એમનો રોજ ઉઠીને જરીને જરીજ!

મુ'બઇની એક અંગ્રેજી શાળામાં મહેને તમારા ભાભીની ઇન્ડ્યુઅન્સથી (લાગવગ) સંસ્કૃતના અધ્યાપક તરીકેની જગ્યા મળી. શરૂઆતમાં પગાર રૂપીઆ પંચોત્તરનો કીધો હતો. તેમાં પચ્ચીસ રૂપીઆ તો ધરના ભાડાનાજ જાય! પછી બાકી રહે પૂરા પચાસ. તેમાં બરાબર અડધોઅડધ ૫૦ ટકા તો તમારા ભાભીના ડ્રેસીંગના ઉધાર ખીલ માટે રીઝર્વડજ હોય! બાકીની પચ્ચીસ રૂપરડીમાં રસોડ્યો, રામો, હજમ, ઘોખી ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ ઠાઠમાઠ સાથે ધરખર્ચ ચલાવવું, અને તે પણ પાછું મુ'બઇ જેવા એકના બમણા ભાવવાળાં શહેરમાં! આવી કઠ્ઠી મોંઘવારીના જમાનામાં! મહારે માટે કેવળ અશક્ય બહેકે કવાઇટ ઇમ્પોસીબલ હતું.

છતાંય એ-ચાર મહિના તો અમે દુઃખેપાપે અમારું સંસાર-ગાંડું આમ ગળડાવ્યું. પણ જ્યારે સુરતથી બચાવી લાવેલા પાંચ પૈસાનો જીવ પણ અહીંના આંધળા ખર્ચમાં મયદાને સાફ થઇ ગયો, અને ઉલ્ટો દર મહિને દેવાનો ડુંગર પર ડુંગર ખડકાવા લાગ્યો, ત્યારે લોકોની ઉધરાણીના આંકડા અને બીલો જોઇને મ્હારી આંખો તો ફાટી ગઇ! તેમ છતાંય એ બાબત તરફ એનું વારંવાર ધ્યાન ખેંચવા છતાં એની બંધ આંખો ન ઉઘડી તે નજ ઉઘડી.

આખરે હું એના હૃદયહારના ગળ ઉપરાંત ખર્ચથી કંટાળ્યો. મ્હનેય લાગ્યું, કે હવે તો બોધ્યા વિના બોર નહિ વેચાય. અને એક દિવસે એ એના સ્થાપેલ સુધરેલ મહીલા-મંડળની મીટીંગમાંથી (સભા) રાતના મોડી ઘેર આવી, એટલે મ્હારો ધણા દિવસનો શાન્ત સ્વભાવ એકદમ ઉછળી આવ્યો. વાતવાતમાં અમે ધણી-ધણીઆણી લડી પડ્યાં. જો કે તુંના તોછડા નામને બદલે તમેના માનવંતા સંબોધને, અને સાંભળેને બદલે સાંભળો કહીને બોલાવવાનું શિક્ષણ મ્હને એમના તરફથી આપવામાં આવ્યું હતું, છતાં આજ મ્હારા ઉકળેલા લોહીએ એના એટ્રીકેટ અને પોઝીશનને ઉંચે અલરાઇએ મૂકી તીખખા શબ્દોમાં કહ્યું:

[એતો પત્થરના પૂતળાની માફક આશ્ચર્યભરી આંખે મ્હારી તરફ જોઇજ રહી!]

“.....આવતી કાલથી મ્હારી રજા વગર ત્હારે બહાર ક્યાંય પણ જવું નહિ. સમજ ?”

“એટલે ?” એણે કાંઇ ઔર સ્ટાઇલમાં ઉભા રહેતાં ભવાં ચઢાવી મ્હને સ્હામો સવાલ કર્યો.

“એટલે એજ કે, આજ દિન સુધી મહેં જરા નમતી દોરી મૂકી, ત્હને જેમ નાચે એમ નાચવા દીધી, પણ તું તો આંગળી આપતાં પ્હોંચુ પકડી બેઠી, છેકજ માથે ચઢી બેઠી છે. અને અસ... હવેથી રાજ રાતના આમ દસ દસ વાગે ધરમાં આવે, એ મ્હને મુદ્દલ નહિ પાલવે.”

“ઓહો ! આજ કાંઈ એકદમ તમારા મગજમાં વળી એ ભૂત ક્યાંથી ભરાયું ?” ટોકાર કરતા શબ્દમાં એણે ચાળા પાડ્યાં.

“એ ભૂત-ભૂત બધુંય ત્હને કાલ સ્હવારથી ખબર પડશે. સમજી ? સાંભળ, હું કાલથીજ રામા રસોઆ અને ધાટીને પેન્શન ચાને પાણીચું નાળીએર પકડાવું છું. ત્હારાથી રંધાય તો હાથે રાંધજે, નહિ તો કંઈ નહિ. હું મ્હારે મ્હાઈ ગમે એમ ફાડી લખશ. લાપણો કરવા જવાની, મોજશોખ મારવા અને હરવા-ફરવા જવાની હવે કશી નથી. જરૂર જે ધરમાં માનભેર રહેવું હોય તો કાલથી હવે જરા હાથેજ તરદી લઈ ધર સંભાળવા માંડો.”

“અને નહિતો ?”

“નહિતો ! નક્કી કંઈ નવા-જુની થશે, એ ખાત્રી રાખજે.”

“નવા-જુની એટલે ? શું લાકડી લઈને ઉઠવાનો તો ઇરાદો નથીને ?”

“કદાચ ! વખત આવે તો તેમે કરવું પડે.”

“કાંઈ અચાનક આવો અસાધારણ ફેરફાર !”

“એ ફેરફાર કેમ થયો તે ત્હારે જાણવું છે ?”

“હું...”

“તો હે એ ફેરફાર કરાવનાર આ ત્હારા ઉડીને આંખે વળગે એવા, કલેજાં આરપાર ફેરે એવા મોજ-શોખના નમૂનેદાર બીલો. આંખ ઉપર ચઢાવેલા શોખના અંધારીયાં ઉતારી, દીવો લાઇને એ બરાબર જો, વાંચ, અને પછી વિચાર કરીને જે જવાબ આપવો હોય તે આપ.”

એના ફેશનેબલ ડ્રેસીંગની સીલાઈની, કપડાંના, ખૂટના, રૂમાલના અને વૉશીંગ કુંપનીઓ વગેરેના આંખ મીચીને ચઢાવેલા ડઝનબંધ ઉધારીયાં બીલોનો થોકડો ગજવામાંથી કાઢી મહેં એની સ્હામેના ટેબલ ઉપર ઠોક્યો. “લ્યો, હું જરા અંદરના ખંડમાં જઇ આવું, ત્યાં સુધીમાં આ તમારા માનીતાં અણચૂકબ્યાં આંકડાઓ-અહેશાનો ઉપર વન બાઇ વન (એક પછી એક) ઠંડે કલેજે આંખ ફેરવી જજો.”

“પછી ? પછી તમે શું કહેવા માંગો છો ?”

“પછીની વાત પછી. હમણાં તો આટલીજ તસ્દી લ્યોને, એટલેજ બસ, તમારો મહેરો આજાર.”

અને આટલું બોલી હું એના જવાબની રાહ જોયા વિના ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. અંદરના ખંડમાં જઇ હું બારીએ ઉભો. ત્યાં તો રસ્તેથી પસાર થતાં અમારા પ્રીન્સીપાલની (હેડમાસ્ટર) નજર મ્હારી ઉપર પડી. મ્હારાથી એકદમ બોલાઇ ગયું, “આવો, આવો, પધારો.”

એમની સાથે અમારી શાળાના બીજા બે શિક્ષકો હતા. ત્રણે એકદમ ઉપર ધસી આવ્યા. મહેં ડરતે દીલે એમના સ્વાગત કર્યા. શાળામાં રહ્યાં પછી મ્હારી સલાહ અને સરળ સ્વભાવે મહેં સર્વ કામના દીલ છૂતી લીધા હતાં. તેમાંય હેડમાસ્ટરનો આહ તો મ્હારા પ્રતિ અનન્યજ હતો. વાતવાતમાં એક શિક્ષક મલકાતે મોઢે એમને કહ્યું :

સાહેબ ! તમે જાણો છો કે ? ”

“ શું ? ”

“ અમે બધાએ આવતી કાલે એમની પાસે જાકત લેવાનું નક્કી કર્યું છે.”

“ શાનું ? ”

“ પાંચ રૂપીઆ પગાર વધ્યોને, તે બદલ.”

“ ઓહ ! આછસી. બરાબર છે. ચાલો, ત્યારે તો મી. મધુસૂદન ! અમનેય ન્હોતરૂં ખરૂંને ? ”

“ કાણે ના કહી, સાહેબ ! આખું ધરજ તમારૂં છેને.”

“ સાહેબ કાલ રવીવારની રજા પણ છે.”

“ હા, એ પણ ઠીક છે. ચાલો, ત્યારે કાલ તો મી. મધુસૂદન તમારે ત્યાંજ ધામા.”

“ ભલે ! એમાં શું ? ”

બોલતાં તો બોલાઇ જવાયું, પણ એમના ગયા પછી મ્હારી આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. અને મ્હારી ચિન્તાનું કારણ તમારા લાલીજ હતાં. કારણ આ કાર્ય મ્હેં મ્હારી અર્ધાંગનાની રજા વિના કીધું હતું, અને મ્હારા ઘરમાં એ કાયદોજ ન્હોતો. “ હે હુરિ ! મ્હારી લાજ હવે ત્હારે હાથ છે.” અને મોઢે માગીને લીધેલાં આમંત્રણ પાછાંય કેવી રીતે ઠેકાય ? મ્હારી સ્થિતિ અત્યારે સૂડી વચ્ચે સોપારી જેવી હતી. છતાં પડશે એવાં દેવાશે, એવી મનમાં ગાંઠ વાળી. હું શ્રીમતીની ખંબર લેવા અંદરના ઓરડામાં ધસી આવ્યો.

“ કેમ ! જોયું ? ”

“ જોયું ! એમાં શું જોવાનું હતું જે ! ”

“તહારા ખર્ચના મહાભારત આંકડાઓ ! ખીજું શું હોય !”

“હોય ! એ તો એમજ ચાલે. સહુ આસ્તે આસ્તે ભરી દેવાશે.”

“પણ ક્યાંથી ! ચોરી કરીને ! તહારાં સગલાંઓ તો રોજ આવીને મ્હારી પત્તર ઠોકે છે, તેનું કેમ ?”

બસ એજ કે કંઈ ખીજું ? ઓહો ! તમે એટલા માર્ટેજ ગભરાવ છોને ? ફિકર નહિ, આવવા દ્યો એમને, કાલે હું એ બધાંને સમજાવી દઈશ.”

એ બેપરવા બાયડીને મન તો આ રમત જેવી વાત હતી. મ્હને એના આવા ઉડાવ જવાબથી એવો તો ક્રોધ ચઢ્યો, કે જાણે શુંનું શું કરી નાખું ! પણ હું ખામોશ ખાઈ ગયો. “બચ્ચા ! મધુસૂદન ! આટલા દિવસ સહન કર્યું, ચલાવી લીધું, તો કાલનો એક દિવસ વધારે વેઠી લે.” અત્યારે મ્હને એની ગરજ હતી. નહિ તો કાલ પધારનાર પંરોણુઓ વચ્ચે આબરૂના કાંકરા થઈ જવાનો મ્હને ભય હતો. મ્હેં ઠંડા પડી એને સમજાવવા માંડી :

“જો મધુરી ! ત્હારે આવો આંધળો ખર્ચ કરતાં પહેલાં આપણી આવકની ઉપર ખાસ ધ્યાન રાખવું જોઈએ.”

“ભલે, હવેથી એમ કરશું. હવે અત્યારે તો એ વાતને ઉંચી મૂકો.”

“અને એક ખીજી વાત. કાલ બપોરે આપણે ત્યાં મ્હારી નિશાળના બે માસ્તરો અને પ્રીન્સીપાલ સાહેબ જાતે પધારવાના છે.”

“શા માટે ?”

“મ્હારો પગાર પાંચ રૂપીઆ વધ્યો, તેની નિકત લેવા.”

“હા...તેને શું છે ?”

“તેમને બધાને કાલનો દિવસ હાથે રાંધીને જમાડવાના છે.”

“તે છેને, રામા-રસોઆ. મ્હારું શું કામ છે ?”

“નહિ નહિ. તું ન સમજી ? રોજ નિશાળમાં બધાં વચ્ચે હું જહારી પતિભક્ત અને પાકશાસ્ત્રમાં નિપૂણતા માટે ખૂબ પ્રસંશા કરું છું, એટલે કાલનો દિવસ તો...તેમને ખાસ બતાવવા ખાતર ત્યારે હાથેજ.....”

“તે મ્હારાથી નહિ બને. હું કાંઈ બંધાતી નથી.”

“પણ ફક્ત કાલનોજ દિવસ તું મ્હારી આટલી આખર સાચવ.”

હવે વારો બદલાયો હતો. આ વખતે એનો દાવ હતો. હું દિન હતો, જ્યારે એના પગમાં પૂરું જોર હતું, “પછી તું કહેશે એમ કરીશ.”

“એમ ?”

“જરૂર.” મ્હેં ગરજના માર્યાં ગધેડાને પણ બાપ કહેવો. પડે, એમ કાલાવાલા કરવા માંડ્યા.

“તો હવે સાંભળો મ્હારી ચર્ત. કાલ મ્હારે પ્હોરવાને માટે એક અપ-ટુ-ડેટ ફર્ટિકલાસ ઝીણું હમણાંજ જહાર પડેલું કોઈ વાચલ લઈ આવો.”

“હું! વળી એ શું ?” હું તો હેબતાઇજ ગયો. “તહો બીજો કંઈ ધંધો છે કે બસ આખો દિવસ એજ વાત. નવું નવું વસાવવું, પ્હોરવું-ઓઢવું, અને ખાઇપી લીલાદ્દેર કરવી, બસ એ સિવાય તું બીજું સમજે છેજ શું ?”

“ઝોધું ન સમજાવે તો !” એની કમાન પાછી છડકી. લોકો મુઆ ! સાઈ સાઈ પ્હેરી-ઓઢીને હરવા ફરવા જાય. ત્યારે તમારે કશુંય નહિ. જરા જુઓ તો ખરા. બધાંજ કંઈ તમારાં જેવાં નિરસ અને શોખ વગરનાં નથી હોતાં. પોતાના ખાયડી-છોકરાને કેવાં મનગમતાં લાડ લડાવી, હરવા-ફરવા લઈ જાય છે !”

“અને ત્હને હું નવા નવા લુગડાં-ધરેણાં લાવી આપું, તોજ તું ખૂશ થાય, પ્રસન્ન રહે, ખરુંને ?”

“હાસ્તો, એમાં તમે નવું શું કહ્યું ? અમારે અબજાએને ખીજું જોઈએ શું ? થોડી કાંઈ તમારા મદોની માફક ડગલે ને પગલે ચાહ, પાન, સોડા, લેમન, સીગારેટ...”

“બસ, બસ. બહુ થયું. પણ મ્હારું તો એમ કહેવું છે, કે ત્હારી પાસે ક્યાં લુગડાં નથી ? આખી ટ્રન્કા ને ટ્રન્કા ભરીને તો પડેલાં છે. કેટલાં અમ્મર ! કેટલી સાડી ! કેટલાં વાયલા ! કેટલાં જાયલા ! કેટલાં સાળુ ! કેટલાં લુગડાં ! કેટલાં પોલકાં ! નેકલેસ, એરીંગ, છુટ્ટી, બંગડી, ધડિયાળ વગેરે વગેરે તો બેસુમાર છે, તોય તું ધરાતીજ નથી ? હજુય કેટલું પહેરવું છે ? ખરીદી લાવી લાવીને શું ફુકાન માંડવી છે ? જો સાંભળ ! ત્હારા સસરાના મૂકેલાં અને મ્હારા બચાવેલ તમામ પૈસાનું ત્હારા આવા મુંબઘની રોકાણીના જેવાં હુલ્લુદારના અને વગરવિચાર્યા આંધળાં ખર્ચોથી તદ્દન તળીયું દેખાયું છે. આપણાં જેવાં સારાં ધરનાં બેરાંને તે વળી રોજ ઉડીને નાટક, સીનેમા અને સરકસ કેવાં જોવાના હોય.....”

“ ના, તો તમને ન ગમે એટલે કે ? અમારાથી કંઈ તમારી માફક બધું તજી દેવાય એમ નથી. અમને કેમ ન ગમે ? શું અમે મુઆ ! કંઈ માણસ નથી. અમારામાં જીવ નથી ? લાખખો લોકો જોવા જાય, તો અમને મન કેમ ન થાય ? અમે થોડાં કંઈ કોઈની માફક વહી જવાના છીએ ? અને જો તમે એમ ધારતા હો, કે નાટક—સીનેમા જોઇને ઘેરાં બગડી જાય છે. અને ઘણી ઉપર સત્તા ચલાવતાં શીખે છે, તો.....તો પછી..... ”

“ પણ તું આવો ઉધો અર્થ લઇ, આડી આડી વાત કાં કરે છે વા ? મ્હારું તો એમ કહેવું છે, કે હાલમાં ભજવાતાં નાટકો અને બતાવાતાં સીનેમા—પીકચરો પુરુષ—સ્ત્રી તેમજ બાળકો ત્રણેમાંથી એકને જોવાં લાયક નથી. એમાં ખાસ કરીને અમર્યાદ હાવલાવો લટકાં—મટકાં, નાચ—નખરાં બહાલા—બહાલીના અશ્લીલ અને નાગાં—ઉઘાડાં ફારસો, જે કેવળ સામાન્ય હલકી વૃત્તિઓના જન—મનરંજનને માટેનાં આલેખાયલાં હોય છે, તેમજ આશક—માશુકના ઢીંગલા—ઢીંગલી જેવડા પ્રેમ—પાત્રો ઉતારી, યુવનો અને પ્રેમલા—પ્રેમલીના શૃંગારિક ગાયનો, ભાષણો અને ટાણલાંઓથી ભરપૂર ચિત્રો જોઇને મ્હોટા તેમજ ન્હાના ફરેકની વૃત્તિ જોડે રસ્તે દોરાય છે, અને વિશેષ કરી કુમળાં હૃદયના બાળકો, યુવાનો, કન્યાઓ, કુળવધૂઓ અને યુવતીઓના નિર્દોષ આજુ—સમજી અને પવિત્ર હૃદય ઉપર એની બહુજ માઠી અને ઉંડી છાપ પડે છે. એમાં ઇતિહાસ અને સમાજને વેગળે મુકી આલેખાયેલી વસ્તુઓનાં (બહુધા દુર્વ્યસન, વેશ્યાબાજી, બળાત્કાર અને નાચ—ગાન જેવાં) સમાજની કેવળ કાળી બાજુજ રજી કરતાં લોકોની અધમ વૃત્તિનેજ આકર્ષનારાં અને ઉત્તેજીત કરનારાં ઢંગધડા વગરના ઉડન—ધૂ દ્રશ્યોજ

ગૂંથાયલાં હોય છે. ઇતિહાસ અને સમાજની ઉજવળ દિશાઓનાં રમ્ય લલિત અને આદર્શ ચિત્રો તો એમને ગણ્યાગાંઠ્યાંજ જડે છે.”

“ એ બધું સમજ્યા ! ન કેખાડવા હોય તેના બધાં જહાના-
‘કાંકા.’”

“ ના, ના, એમ નથી. હું થોડો કાંઈ ત્હારા અહિતને માટે કહું છું. તેમ છતાં કાંઈ આદર્શ આર્ય-સતી અગર વીરાંગના પતિવ્રતાનો ધાર્મિક ખેલ પડશે, તો ત્હને વગર કહી જોવા લખ જમશ.”

“ નથી જોવા જવું અમારે તો એ સતી-ફતીનો ખેલ ! તમેજ જોયા કરો, એટલે બસ ! ” એટલું કહેતાં તો તમારા લાલીએ ધુવાંકુંવા કરતાં રીસમાં ને રીસમાં પગ ઠોકતાં ત્યાંથી ચાલવા માંડ્યું : “ ઠીક છે, ત્યારે ! તમે પણ યાદ રાખજો કે, કાલે મુઢરેલી સરલાનો નવો ખેલ જોવા ન લખ જવ, અને વાયલ નહિ લખ આવો, તો રાંધે છેજ કાણુ ? તેય હું જોઉં છુંને ? ”

સારે દિવસે ઘરમાં કંકાશ થશે, અને નાહક હા...ના કરતાં તમારા લાલી વળી રીસાઈ જશે, તો આવનાર પેરાણાને જમાડવાની અને એમને મનાવવાની મહા પંચાત પડશે, એ આશાથી હું ફરી પાછો ઠડો થઈ ગયો. મ્હેં એને જતી રાખી કહ્યું : “ ભલે, ખેલ જોવા લખ જમશ, પણ નવા લુગડાનું તો તું હવે હમણાં માંડીજ વાળ. ત્હારી પાસે ઢગલાખંધ છેને ? ”

“ પણ બધાય ચોળાયલાં-ચૂંથાયલાં-વપરાયલાં-પહેરાયલાં. એકેકે કાઈ-નવું ન મળે. તમે તો હવે પગનો છેડો છેકજ માથે મુક્યો છે, પણ સાથે સાથે શું બધાની વચ્ચે મ્હારી પણ આબરૂ ગુમાવવી છે ? ”

“ એટલે શું સારાં સારાં કપડાં પહેરવામાં અને ધરણીં ધાલવામાંજ આખરૂં આવી જાય છે ? ”

“ સત્તરવાર વળી, પગાર વધ્યાની ખુશાલીમાં મિત્રોને મીઠાપાની આપવા તૈયાર થયાં છો, અને ધરની બૈરીને એક લુગડાંનું ચીથરું અપાવતાં કંઈ પ્રાણુ આવે છે. ધરનાં છોકરાં ઘાંટી ચાટે અને હિકરડાને આરો. ”

“ બલે, બાઈ ! બલે. તું જેમ કહેશે, એમ કરીશું, પછી કંઈ છે ? ” તેની આગા અને ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તવાનું સજગતા દીલે વધાવી લેતાં મહેં હવે એ વાતને હુંકાવવા માંડી.

“ તો બલે, પણ જોજો યાદ રાખજો, કે તમારે તે વેળા તે બધાંની વચ્ચે મહુને એક ધરની નોકરડીની માફક તું-કારથી હુકમ નહિ કરવો, પણ ગૃહદેવી ગણીને “ તમે, આવો, દ્યો, લાવો. ” વગેરે વગેરે માન મરતબો જળવીને સન્માનસૂચક શબ્દોથી સંબોધન કરવાં, અને આજ પછી પણ એ બાબત તો તમારે હંમેશાં હેડે ને હોડે ગોખીજ રાખવી, કે હું તમારી કંઈ ચુલામડી, ચાકરડી, કે રાંધનારી લકિયારી કે વાસણુ માંજનારી દાસી નથી, પણ દેવી છું. નહિ તો પછી...”

“ પછીની વાત હવે પછી. મહુને તમારી તમામ શર્તો ઠેક તળીએથી તે ટોચ પર્યંત કચ્છલ મંજુર છે. ”

“ તો જાવ, બલે આવે. આમંત્રણુ દઈ આવજો. પણ જોજો. શર્ત પ્રમાણે પેલું...લાવવાનું ન ભૂલતા. હા ! ”

મહારા અને તમારા બાલીના અરસપરસ કોલકારો થયા. એકરાર પત્ર ઉપર ન છૂટકે કાયદેસર સહી કરી હું એ અણધારી આવેલી પડેલી આપત્તિમાંથી હાલ તો નિશ્ચિંત થયો. છતાં હજુ કોણુ

જાણે કાલ કેવી જશે ? “ ન જાણ્યું જનકીનાથે સ્વહારે શું થવાનું છે ? ” એના એજ વિચારો અંતરમાં ઘોળાતાં હતાં. નીચે આવી મહેરામા, રસોડા અને ધાત્રીને કાલનો દિવસ છુટી હોવાની જાણાવી. તેઓ તો બાપડાં ખૂશખૂશ થઈ નાચવા-કૂદવા લાગ્યાં. પણ તે અભાગીઆઓને પણ ક્યાં ખબર હતી ? કે કાલની છુટી તેમને માટે હમ્મેશને સારી લીલા નાળીએરનીજ ગરજ સારનાર હતી. કારણ ? આવતી કાલનો સૂર્ય જે પૂરો પાધરો ઉગીને આથમી જાય, તો મહેં એ તમામને કાલથીજ દીલગીરી સાથે છુટા કરવાનો દ્રઢ નિશ્ચય કીધો હતો. શું કહે ? કેવળ કાલનોજ દિવસ આડો હતો, અને એને માટેજ હું જેમ મદારીની દોર પર મકંટ નાચે એમ નાચી રહ્યો હતો. પ્રભાતે કિંમત મિલક્યતિ ! એ સ્વપ્ન જેતો હું છેવટે સૂતો.

બીજા દિવસનું મંગળ પ્રભાત થયું. મહેને તો આજનો દિવસ સારી રીતે પસાર થાય એની આખી રાતભરજ ચટપટી થયેલ હોવાથી ઉંઘ આવીજ નહોતી. હું બેઠો ઉઠ્યો. દાતણપાણી કરી ઝટપટ ઠંડે પાણીએ સ્નાન કરી નાંખ્યું. ત્યાં તો ઘડિઆળમાં આઠના ટકોરા થયા. એટલે તમારા ભાભી ધીરે હહીને આજસ મરડી બગાસાં ખાતાં ખાતાં ઉઠ્યાં. મહેને ચીડ તો એવી ચઢી, કે ન ખૂંચો વાત, પણ પાછો ચૂપ થઈ ગયો. બરાબર સાડાઆઠે દાતણનો કુચડો દાંતમાં દબાવીને શ્રીમતી બારીએ જઈ બેઠાં. નવ વાગે ગામગપાટા હાંકતાં એમનું દાતણ પૂરું થયું. હું તો દેવ-સેવા કરવા બેઠો હતો, તે દરમ્યાન તમારા ભાભીએ ખાસો દોઢ શેરનો એક ચાહનો કપ સ્ટવ ઉપર બનાવી પહેલાં ચઢાવી લીધો, પછી એની ઉપરજ પાણી ગરમ કરી સરીર પલાળી લીધું.

“ હવે તમે દેવસેવા કરી રહ્યા હો, તો ખેલાં બનરમાં જઈ કાલે કહ્યું હતું તે વાચક પેલી હમણાંજ નવી નીકળેલી ઇંગ્લીશ શોપમાંથી, અને સાથે સાથે શાકભાજી ને મરીમસાલો બનરમાંથી લેતા આવો. એ ગીતા રહેવા દ્યો, પછી આવીને વાંચજો. ”

ગીતાને પડતી મૂકી હું તાબડોતોબ ઉઠ્યો. બનરમાં જઈ એમના ઓર્ડર મુજબનો સોદો બંધાવી લાવ્યો. લાવતાંની સાથેજ બંડલ છોડી નવા વાચકને શરીરે શોભાવતાં એ બોલી:

“ બોલો હવે, આજ શું બનાવવું છે ? ”

“ પૂરણપોળી આવડશેને ? ”

“ એમાં વળી આવડવાનું શું હતું ? શું તમે એમ ધારો છો, કે અમે રાંધતાં નથી, એટલે સાવ ભોટ હોઈશું ? કરીએ નહિ તેથી શું ? જાણીએ તો બધુંય. પરણ્યા ન હોય, તેથી શું જાનેય નહિ ગયાં હોઈએ ! ”

“ ના...ના...કાણે કહ્યું. મોટી મહેરબાની. ”

પૂરણપોળી કરવાનો ઠરાવ પસાર થયો. એમણે એમની આખી જીંદગીમાં આજ પહેલગ્નેલાં ચુલ્લામાં લાકડા નાખી અધરણ મૂક્યું. હું સહામે ખેસી ગીતા વાંચવા લાગ્યો. એમણે અદ્ધર દાળ-ચોખા કાઢી વીણવા માંડ્યા. દોળ-ફાડ અને ધમપછાડ કરતાં આખરે દાળ-ભાત તો એમને મુખારક હાથે તૈયાર થયાં. (સ્વાદે ! પ્રભુ જાણે.) શાક પણ જેવું આવડે તેવું અધકચરૂં બાંધી કાઢ્યું. અને પછી દાઝતાં જાય, અને બખડતાં જાય, એવી રીતે એમણે પૂરણપોળી માટે પા તૈયાર કર્યાં.

બાપજીંદગીએ રોટલી શું, લાખરી શું, પૂરી શું, પણ જેણે રોટલોય ન ટીપ્યો હોય, તેને પૂરણપોળી વણતાં તો પછી આવડેજ

ક્યાંથી ? તેમ છતાં પોતાની હુશિયારીમાંથી હાથ કાઢે નહિ એવા તમારા ભાભીએ મહેને મુઘ્ધ કરવાને માટે આજે આખળાઓ અને વેલણ હાથમાં લીધાં. પણ શું વણે ? મ્હાંર કપાળ ! આખરે સત્તરસો પ્રયત્નો કર્યા છતાં અને છપ્પનસો નવી નવી જાતની વાંકી ચુંકી પેટંટ. ડીઝાર્ડનો કાઢીને લાંગ્યા છતાંય એમનો પત્તો જ્યારે નજ લાગ્યો ત્યારે એ ખીજવાઇ ગયાં. તેમાં અધુરામાં પૂરા ચૂલાના ધુમાડાએ જળરી કરી ! એ ફૂંકે ફૂંકે ને આંખો પૂરાય. એમની આંખમાં આંસુ આવ્યાં, અને એ વખતે મ્હારાથી હાસ્ય વિના ન રહેવાયું.

“ આહાહાહા ! કેમ તમે તો પાકશાસ્ત્રમાં પ્રતીણ પંડિત હોવાનો દાવો ધરાવતા હતાને ? આમ કેમ ? ”

બસ... થઇ ચૂકયું. તેલના વધારામાંથી રાઇ તતડી ખહારે પડી, અને ભડકો થયો. “ તમે શું કહ્યું ? શું બોલ્યા ? એક તો રંધાવું ને ઉપરથી પાછી મસ્કરી ! હું તો કંઈ નથી રંધતી. લ્યો, રંધીને ખાવું હોય તો ખાજો, ને ખવડાવજો નહિ તો જોઈડું ઓઢીને ઉંઘી જજો. મહેં તો આપજ-મે કાઈ દિવસ કીધું નથી, કરવાની ટેવ નથી, ને આપણાથી તો નહિ બને, બા ! ”

“ પણ હવે... હમણા...” હું અડધી વાંચેલી ગીતા પડતી મૂકી ઉભો થયો.

અને મ્હારી રીસાયલી રાધીકાને હું પાછો સમજાવી-પટાવી મનાવી લઉં, ત્યાં તો એના જેવીજ એક અપ-ટુ-ડેટ સખીની સવારી અમારે ત્યાં આવી પહોંચી.

“ કાણુ એનાખેન ? મ્હારા મીસીસે સ્હામે જઇ એમનું સ્વાગત કર્યું.”

“હા, મધુરીબહેન ! ચાલો. આજ આવવું છેને ?

“ક્યાં ?”

“કેમ ! ખબર નથી ? આજે સાંજે આપણા મહિલા મંડળમાં ચર્ચાનાર સ્ત્રી-પુરૂષના સમાન હક્કના વિષય ઉપર પ્રમુખની પસંદગી કરવાને અત્યારે આપણા સભ્યોની ખાસ જરૂર છે.”

“પણ આજ તો મ્હારે ત્યાં એમના એક મિત્ર જન્મવા પધારનાર છે, એટલે.....”

“હોય ! હવે એમાં શું ? બબ્બું, બહેન ! બૈરાના નસીબમાં તો ખારે દહાડાનોજ ચૂલો. ઘડીની નવરાશ નહિ. રોજ ઉડીને કંઈ ને કંઈ નવું લફરું તો હોય ! હોય ! ને હોયજ. આવશે તો ઘડીવાર એસશે. એમાં શું થઈ ગયું ? આજ તો રવિવાર છે, રજતો દિવસ છે, એવડી શી ઉતાવળ છે ? હ્યો...ચાલો, આજ તો તમારે આવ્યા વિના ચાલે એમજ નથી. ને...તેમ છતાં આપણને ત્યાં ક્યાં બહુ વાર લાગવાની હતી ? હમણાં ઘડીક વારમાં-ઉમે પગલે પાછાં ફરીશું. હજી મ્હારેય ધરમાં કામ પડેલું છેને ! તમારે એકલાંને ત્યાં થોડું નવાઇનું બાકી છે ?”

“એમ છે ? ચાલ ત્યારે, બહેલાં બહેલાં જઈ આવીએ. ”

લુગડાં તો પહેરેલાંજ હતાં, એટલે એમણે એ ઠીક કરી ઝટપટ છુટ ચઢાવવા માંડ્યા. અને મ્હારી રજ કે પરવાનગી લેવાની તો એમને જરૂરજ નહોતી. તેમ છતાં મ્હારાથી ન રહેવાયું. હું બળતે જીગરે ધસ્યો : “ક્યાં ચલાવ્યું ?”

“કંઈ નહિ, એ તો હમણાં બે સેકન્ડમાં પાછી આવું છું.”

“પણ પેલા પૈણાઓ આવી પ્હોંચશે તેનું કેમ ?”

“ મહારા આવ્યા પછી બધું થઇ રહેશે. ”

આગળપાછળનો વિચાર કર્યા વિના એ તો એમને એમ ચાલી ગઇ. મહારી ગીતા ગીતાને ઠેકાણે રહી ગઇ. અને સ્નેહીઓ આવી પહોંચતાં આખરે જવાની બહીકે મહેં ગુપચૂપ રસોડાનો પાટલો શોભાવ્યો. શું કરું ? મહેં મહારે હાથેજ આજ રસોડા અને નોકર-ચાકરને રળ આપી હતી. નહિ તો આ દશા-આ સ્થિતિ ન આવત ! ખરેખર વનિતાના તે વળી વિશ્વાસ શા ! પણ હવે એ રાંડયા પછીનું ડહાપણ શા અર્થનું ? અહાહા ! આજનો શો અજબ અનુભવ ! બહુજ થોડાંને ગણ્યાંગાંડ્યાંનેજ નસીબ હોય છે !

ખિરાદરો ! તમને હું શું કહું ? તમારા ભાભીનો અવતાર તમારા ભાઇએ ભોગવ્યો. ધોતીયું પહેરનાર લુગડું પહેરનારી થઇ મહેં પાકશાસ્ત્રની તાલીમ લેવા માંડી. આશરે અર્ધો કલાકના ભોગે પાશેર પાશેય પરસેવો ઉતાર્યા પછી મહેં આખા-અડધાં, કાચા-પાકાં બળેલાં-બળેલાં બધુ મળી આશરે ડઝનેક પૂરણપોળીના નંગ થાળીમાં ખડક્યાં. ત્યાં તો દાદર ખખડ્યો. કોઇ બૂટવાળા પગનો ઉપર ચઢવાનો ખડખડાટ મહારે કાને પડ્યો. હા...સ, આખરે એ જલ્દી પાછી આવી પહોંચી ખરી.” મહારા જીવમાં કંઇક જીવ આવ્યો.

પણ ન્યાં એ વ્યક્તિ ઠેક ઉપર ચઢી મહારી સહામે આવી ઉભી રહી, ત્યાં તો મહારા ડોળા ફાટી ગયા. વેલણુ હાથમાંથી સરી હેઠે પડ્યું. હું એની સહામેજ જોઇ રહ્યો. “ આવો આવો, કેમ કંઇ એકલાંજ પધાર્યાં ? ” કહેતાં હાથ ધોઇ નાખી મહેં આવનાર મહારા આચાર્યનું સ્વાગત કર્યું.

“મદનલાલ મોહનલાલને તેડવા ગયા છે. પણ અલ્યા મધુ-
સદન! આ શું? આજ કંઈ ત્હારે જાતે તસ્દી લેવી પડી? બાબી-
સાહેબે ચાર દિવસની વેકેશન લીધી લાગે છે?”

“ના...ના...એવું કંઈજ નથી.” હું તૂટતી જીભે અને
ચૂરેચૂરા થઈ જતા હૃદયે બોલ્યો.

“તારે શું થયું છે? પિએર સિધાબ્યાં છે? કે તબિયત સારી
નથી?”

“એમાંનું કશું નથી, સાહેબ!”

“તો પછી?”

“તમે મહારી સાથે ચાલો.”

મહેં ટોપી-લુગડાં પેરી લીધાં. હેડમાસ્તર તો મહારા આજના
આવા અજબ વર્તન તરફ જોઈજ રહ્યાં. હું એમને ધસડી ગયો. એમે
મહિલા-મંડળને દરવાજે આવી ઉભા. અંદરના હોલમાં ખુરસીઓ
ઉપર કેટલીક સુધરેલી સ્ત્રીઓ બેઠી હતી, એમાં એ સહુની વચ્ચે પ્ર-
મુખપદે અમારાં અર્ધાંગના વિરાજ્યાં હતાં. મહેં એમને બતાવતાં
મહારા આચાર્યને કહ્યું: “સાહેબ! પેલાં રહ્યાં સ્ત્રી-સ્વાતંત્ર્યના
વિષય ચર્ચતાં મહારાં પતિવ્રતા પત્ની! જોયાં?”

અને મહારી આંખમાં આ વેળા આંસુ હતાં. સાહેબ તો મહારી
સ્હામેજ જોઈ રહ્યા: “આ...તહારી...સ્ત્રી!”

“જી...હા...એજ.”

“જેની વિકતાના મોટા મોટા બચુગાઓ અને લેજો મહેં
છાપામાં વાંચ્યા હતા, તેજ આ તહારી બણેલી ગણેલી સ્ત્રી!”

“જી...હા...સાહેબ! એ એજ મૂર્તિ!”

“ અફસોસ ! ”

“ અને સાહેબ ! હવે તમે મહાર્ આટલું એક કામ કરજો. એ જેવી અહીંથી બહાર નીકળે, તેવોજ આ ન્હાનકડો પત્ર એના હાથમાં મૂકી દેજો. બસ...સાહેબજી ! ”

x x x x x

અને એ વાતને આજે વર્ષો વીત્યાં છે. તમારા બાબીએ મહારા ગૃહત્યાગને ખીજેજ દિવસે એક શ્રીમત બાટીઆ સાથે સીવીલ-મેરેજ (સ્નેહલગ્ન ! સુધરેલ લગ્ન ! પુનર્લગ્ન.) કરીધાં, એ વાત મ્હેં અખબારમાં વાંચી. “ હવે કયું ઉજળું મોઢું લઈ હું દુનિયામાં જઈ ! ” સંસાર અને સ્ત્રી ઉપર મ્હેને ધિક્કાર છૂટ્યો. મહાર્ ચિત્ત હવે ભાગ અને વૈરાગ્યને પથે વળ્યું. તેજ દિવસથી મ્હેં ભગવાં પ્હેરી ભભૂતિ ચોળી, ખાંધે ઝોળી ભેરવી સંન્યાસીની દિક્ષા લીધી.

આજ હું દંડધારી સંન્યાસીના વેશમાં ભારતમાં, મહારા પવિત્ર ભારતના ગામડે ગામડામાં, શહેરે શહેરમાં અને ખુણેખુણે ભટકું છું. સ્થળે સ્થળે આદર્શ કન્યા ફેળવણીનો વિષય ચર્ચુ છું. અને કન્યાઓને માટે શિક્ષણમંદિરો, અને વિદ્યામંદિરો, સ્થાપવા મહેનત કરી રહ્યો છું.

પ્રભો ભારતવર્ષની એકેએક કુમળી કન્યાઓના હૃદયમાં પ્રાચીન પતિભક્તિની એ અનસૂયા અને અરૂંધતી જેવી પવિત્ર નિર્મળ અને આદર્શ ભાવના ભરો ! એજ એક માત્ર અભ્યર્થના. હવે તો કન્યા ફેળવણી એજ માત્ર મહારા જીવનનું એક ધ્યેય છે ! શ્રેય છે !

* અને ગમે તેવી આશા ક્યાં અમર નથી ? *

પુષ્પ:- ચંપાભાભીના ચીર :- છટું.

લેજમાં હમણાં મે-વેકેશનની એટલે તાપની રજા પડી હતી. કુદરતની કરામત જોવાનો મ્હને બારે શાખ હતો, એટલે એ રજાના દિવસોમાં ગ્રામ્યજીવનનો લ્હાવો લુંટવા હું મ્હારા એક સહાધ્યાયી સ્નેહી સાથે એને ન્હાનકડે ગામડે ગયો. મ્હારા મિત્રના ઘરમાં આ મ્હરાં પ્હેલાંપ્હેલાંજ નહિ, પણ આ સાથે ત્રીજી વારના કુમ્ કુમ્-પગલ હતાં. એક તો મ્હારા ઊરમાં આનંદના પૂર ઊછળતાં હતાં, તેમા વળી સગાસહોદર સહુ ક્રોધથીય વિશેષ એવાં અમારા સ્નેહીના ડાખા અંગ યાને મ્હારા ચંપાભાભી પણ આ વેળા સાસરેજ આવેલાં હતાં, એટલે મ્હારે માટે તો સરિતા અને સાગરના સંગમ! સોના અને સુગંધના સંમિશ્રણ! જેવું હતું.

હિમરમાં એ અમર યુગલ લગભગ મ્હારી બરોબરીનું હતું, બાબી જરા નહિ જેવા ન્હાના રથાં અને સ્વભાવે પાછાં મ્હારાથીય આર ચંદા ચઢે એવાં બટકબોલાં, મસ્તીખોર અને હસમુખા એટલે મ્હનેતો બસ ખૂબજ ગમ્મત પડી. આખો દિવસ અમે પૂર દ્રષ્ટી મળક-મરકરી કરવામાંજ પૂરો કરતાં, એકમેકને બનાવવાનોજ લાગ શોધતાં.

રહવારમાં બેઠાં ઉઠી બાબી સાહેબે તો નાહી નાખ્યું, પણ બધાની આંખો તો બરાબર આઠેજ ઉઘડી, અને આંખો ચોળતો હજુ તો હું પથારીમાંથી હમણાંજ ઉઠી દાતણની ચીરી મ્હોમાં નાખી પડશાળને હીંચકે હીંચી રહ્યો હતો, ત્યાં તો રમ...ઝમ રમ...ઝમ કરતાં મ્હારા લગત બાબીશ્રી દેવદર્શને જવા નિકળ્યાં.

“જરા હીંચકો રાખો તો !” રૂપાની ઘંટડી વાગે ને રણકો કાનમાં રહી જાય, એમ એ બોલ્યાં.

અને આ કંઈ અમારે પહેલો પ્રસંગ નહોતો. મ્હેં હીંચકો ચોલાવ્યો. પૂંઠ ફેરવી પાછળ જોયું ! તો ખરેખર ! ગુજરાતી આમ્ય ગૌરીના લજ્જાશિલ અને લાલિત્યભર્યાં સાદાં છતાં સ્વચ્છ અને સુંદર લાગતાં સંકેદ વસ્ત્રમાં સજ્જ થયેલ ચંપાલાબી ઉભા હતાં.

“ઓહો ! તમે છોકે બાબી ? મ્હેં તો ઓળખ્યાંયે નહિ !” મ્હે હાથે રહીને અગવડા હોવાનો ડાળ કર્યો.

“શાના ઓળખો ? આંખમાં હજુ ઉંઘ હશે !”

“હા...જરા એવુંજ છે. પણ તમે ! અત્યારમાં આમ બધી કુણીને ક્યાં ચલાવ્યું ?”

“જરા દર્શને જવું છે.”

“ત્યારે તો ભગત લાગો છો !” મહેં મીઠો ટફકો કર્યો.

“હું...મહારા ભાભી જાય છે કે નહિ !”

એમણે મહારી વહુની વાત કાઢી. અને વહુની વાત નીકળતાં કયો વર અને વરની વાત નિકળતાં કંઈ વહુ ન શરમાય ! પરંતુ મહેને તો વહુજ નહોતી. અખંડ અણીશુદ્ધ બાળબ્રહ્મચારી હતો. એટલે પછી પૂછવુંજ શું ? હું હસ્તો હસ્તો અને શરમાતો શરમાતો બોલ્યો : “તમારા સમ. કોઈ દિવસતો કહો !”

“તે...તમારી રજા નહિ હોય, એટલે પછી બીચારાં શું કરે ?”

મહેં પણ વગર પરણ્યે પતિદેવતા થવાનો લાખેણો લ્હાવો લુટતાં ભરીજ રાખ્યું : “રજા ! અરેરે ! વળી રજા કેવી ! તમે એ શું બોલ્યાં ? આજકાલના વીસમીસદીના ભણેલ-ગણેલ અને સુધરેલ જૈરાં, સ્ત્રી-સ્વાતંત્ર્યના લેખો લખતાં અને ભાષણો કરતાં જૈરાં ! એમને વળી ત્રીન દમણીના ધણીની તે રજા કેવી લેવાની હોય ? ઉલટાં પતિદેવતાઓ બાપડાં પગલે પગલે પત્ની દેવીઓની સલાહ અને સંમતિ લે છે, પૂછી પૂછીને થાણી પીએ છે. કેમ ખરું ?”

“તે તો બા ! તમારા ગામનો અને તમારા ધરનો રિવાજ તમે જાણો. બાકી, અમારા ગામમાં અને ધરમાં તો એવું કંઈ નથી.”

“જોડું લાગે તો માફ કરજો, ભાભી ! તમે ગામડાના ગોરી રજાં, એટલે એ બધું ન જાણો. બાકી શહેરની મુંઢરીઓની તો વાતજ ન કરવી. સમજ્યા ?”

“એટલે !”

“એટલે શહેર તે શહેર, અને ગમે એટલું ગામડું તે ગામડું, અમારા શહેરના પરાંઓની તોલે તમારા ગામડાની ગંદી ગલીકુંચીઓ, અને અમારા શહેરની ઉઘાડે માથે ફરનારી એબ્યુટેડ અલબેલીઓની તોલે તમારી ગામડાની અલણ, સાદી અને ગામડી ધુપટવાળીઓ તે ક્યાંથી આવે ? ક્યાં રાજ ભોજ ને ક્યાં ગાંગો તેલી ! સમજ્યા ! મહારાં સલુણાં બાબી સરકાર !”

“ઓછી ન આવે તો ! બલે અમે ગામડાના બખૂચક અમારે શેર રહ્યાં ! તમારી રીતભાત અને રહેણીકરણી બા ! તમનેજ મુખારક ! અમને એ આવડેય નહિ. અને અમારે એ જોઈએય નહિ. અમારું છે એજ અમને મુખારક રહે તો બસ, બયોલયો !”

“કાં એમ બોલો છો, બાબી !”

“ત્યારે શું બાઈ ! તમારા શહેરના વિહારી, ખર્ચાળ અને પાતકી જીવન કરતાં અમારા આ ન્હાનાશા ગામડાના સાદા, સંતોષી, સુખી અને નિર્દોષ આત્મ-જીવન તમને નથી ગમતાં ? નથી વધારે વ્હાલાં લાગતાં ? આપણા પ્રાચીન પ્રભુપ્રિય એવા સંતજનોએ અહીંજ પોતાના પંચવટી જેવાં પવિત્ર આશ્રમો બાંધી જેના મુક્ત કંઠે વખાણ કર્યાં છે, ગીત ગાયાં છે, જે આ એકાન્ત પૂરણ-પ્રદેશો તમારા નેકાને અદલે ન્યાં નર્કાલયોથી બરેલ નમરોથી ક્યાં ઉતરે એમ છે, નાજરિક-જીવન સાથે આત્મ-જીવનની સરખામણી તો બાઈ ! કાંઈ કાળેય-જૂલ-થીય કૃપા કરી ન કરશે.”

“કેમ એમ ?”

“ તો શું ? એ તો પેલી કહેવત છે ને, કે જેનું ખાય એના ગુણ ગાય. ‘અન એવા ઓડકાર’ એ પ્રમાણે તમે તમારા શહેરની ભવ્યતા પાસે અમારા ન્હાના શા અમડાને ઉતારી પાડો, એમનું નવાધયે શી ? ”

“ નહિ તો નહિ તો ? ”

“ નહિ તો અમારા આમ્યજીવનમાં તમે શહેરી-જીવનથી એવી તે શી ન્યૂનતા જોઈ, એ તો મ્હને બતાવો. ”

“ જુઓ ત્યારે, તમારા ગામડામાં જીવનમાં ન મળે કાંઈ વિદ્યાપ્રેમી, કવિ, લેખક, કે રસના પિયાસુ એવા રસિયાંઓ ! બસ કેવળ ધર, સંસાર, અને બહુ થાય તો ખેતર ! એથી આગળ વધીને કંઈજ નહિ. એટલામાંજ તમારાં આમ્ય-જીવનના જીવન-મરણના સરવાળાનો જવાબ આવી જાય છે. જ્યાં જુઓ ત્યાં નરી નિરસતા-નાજ દર્શન ! મ્હેં તો એકેય (તમારા સિવાય !) રસિક જીવન ક્યાંય લાખ્યું નથી. ”

“ તમે શાના લાજો ? તમે તો કાલ હીને કહેશો, કે તમારા લાખ અને આ ચંપાલાબીય ગામડાના છે, એટલે બસ અમેય અરસિકની ગણતરીમાં આવી ગયાં. એમજને ? ”

“ ના, ના, હું કાંઈ તમારી વાત નથી કરતો. ” આપણે બહાદુરીથી હવે બબ્બે બબ્બે કદમ પાછળ હાકવા માંડ્યું.

“ ત્યારે પછી ? ગામડામાં શું નથી ? ચંદુભાઈ ! તમે આટલું આટલું ભણ્યા પણ મળ્યા લાગતા નથી, એક સાધારણ ગામડાની છોકરી જેટલીય તમારામાં અકલ નથી. હા !

“ હે ? શું એટલું બધું ? ”

“ તો શું ? અરે આમ્ય-જીવન જેટલી રસિકતા તો તમારા શહેરમાં તો શું પણ પૃથ્વીના પડ પર તો બીજે ક્યાંય (કાંડન-પેરીસ જેવા હીરા-મોતીએ મટેલા નગરમાં તો) બતાવો ! ગામડાની નદીઓ, ગામડાના લીલા હરિયાળાં ખેતરો ! ગામડાના તળાવો ! ગામડાના વાવ-ફવાઓ, ગામડાની ગોરી ને પનધટના પાણીડાં, સોનલ ઉટેણી અને રૂપલ ખેડુ ! એવી એવી રસિકતાઓના ન્યાં બારે માસ ભર્યાભંડાર છે એમાં તમને રસિકતા શોધી નથી જડતી ? અજબ ! ભાષ ! ”

“ નવરાત્રીના રાસડાં, ગરબીઓ, અને પનધટ કે ફાકના દ્રશ્યો તમે જોયાં છે ? અરે વાંઝ્યાં છે ? ફાકને મોટેય સાંભળ્યા છે ? જેમાંથી કવિ, લેખક અને ચિત્રકાર ત્રણેને પ્રેરણા મળે, એ અમારું ગામડું ! સાહિત્ય, સંગીત અને કલા ત્રણેનો ન્યાં રનેહભર્યો સંગમ ! ન્યાં ધર્મ છે, પ્રેમ છે, રનેહ છે, સંપ છે, સત્ય છે, પવિત્રતા છે, એ જાદુભર્યાં, કામચુભર્યાં રાધા-કંહનૈયાના ગોકુલ-મથુરા શા એવા અમારાં ગામડાં ! કયો સમર્થ કવિવર એના ગુણાનુગાન ગાવા કાવ્ય લખી શકે ! કયો સર્વશ્રેષ્ઠ લેખક એની ઉપર આખી જીંદગીભરમાં એકજ છતાં પૂર્ણ લેખ લખી શકે ! કયો પ્રતિભાશાળી ચિત્રકાર એની કળાના કળશને-રસના ધોધને પીછીથી સજીવ ઉતારી શકે ? કુદરતની એ કલા-પ્રસાદીના ગુણ ગાવ ગાવ તોય એવાંને એવાંજ અધુરાં ! સમજ્યા, સાંભળ્યું ? કે હજીય એના રસ ગાન આગળ સંભળાવું ? ”

“ બસ-બસ. બાબી ? તમે તો લલલલાં પંડિતોનેય બાબુએ મૂકા એવાં જખ્ખર ટીકાકાર અને ભાષણકર્તા છોને ? આપણે તો ભાષ ! તમારું આ પરાક્રમ આજેજ જાણ્યું. હાં ! એવું જાણ્યું, તો હું

તમારી સાથે મેદાનમાં જ ન પડત. મહારી બૂલ થઇ બાઈસાહેબ ! હો ! બાઈ કરજો.” બાબી સાથે વાદવિવાદમાં મહારૂં ટટું ન ચાલતાં હું દ્રેણકમાંથી એકદમ કોમીકના સીનમાં ઉતરી પડ્યો.

“ ચાલો, ખસો ખસો, હવે જવાં છો. મહને તો મોડું થાય છે.”

“ જવાળ આપશો તોજ જવા દઈશ. બોલો ! આ બધું બોલતાં તમને કાણે શિખર્યું ? મહારા બાઈએ તો નથી બણાવ્યુંને ? ”

“ તે તમારા બાઈ આવે ત્યારે પૂછી જોજોને ! મહને શું પૂછો છો ? ”

“ હા...અને તમે જ્યાર જાવ છો તે મહારા બાઈની રજા સ્વીકી છે કે ? ” મહેં હીંચકો હયો અટકાવી એમનો માર્ગ રોક્યોઃ
“ જવાળ દયો, તોજ જવા દઉં.”

“ એમાં વળી રજા શાની ? તમે લોકો અમને પૂછીને બધે જતાં હશો કેમ ? ”

“ છતાં તમારે હવેથી એમની રજા લેવી.”

“ બહુ સાર. તમારાં ધરવાળાં કેવાંક છે, તે તો એક દિવસ બતાવો. પછી વાત.”

“ પિયર ગયાં છે.” મહેં મલકાતે મોઢે તોપ મારી.

“ ત્યારે તો સાસરે જમવા જતા હશો ? ”

“ એ વાત જ જવા દ્યોને, બાબી ! હું તો હજુ પરપચોય નથી, અને રાંડચોય નથી. બાળકુવારો બાળપ્રજાચારી છું. સમજ્યા ? હા...હા...હા.” હું અડખડ હસી પડ્યો.

“ વાહરે ! તમેય કોઈ અજાણ મૂર્તિ લાગો છોને ! ”

“ વારુ, લાબી ! દેવ જેવા મહારા બાઇ ધરમાં બેઠા છે, એમને દર્શને જવાને બદલે, વળી મંદિરના દેવને દર્શને જવાની શી જરૂર ? શેર બેઠાં ગંગા છે, એમાંજ સ્નાન કરેને ! એમનેજ પૂજેને ! એ રીઝશે તો તમારાં બધાંય કોડ પૂરાં કરશે. કેમ ખરૂંને ? ”

લાબી જરા હસ્યાં. “ બહુ સાફ, હવેથી એમ કરીશું. હોં ! તમારી વહુ આવેને, એને એવી શિખામણુ આપજો. સમજ્યા ? ”

એટલામાં આરતીનો ધંટારવ થયો. “ ચાલો, ખસો, જવા દ્યો. આરતી આવી.” કહેતાંજ બળ કરી હીંચકો હડસેલી એ મહારા હાથમાંથી છટકી નહાસી ગયાં. જ્યારે આ તમારા સેવક હીંચકાની ઉપર ઝૂલવાને બદલે, હીંચકો સેવકની ઉપર ઝૂલી રહ્યો હતો. અંતે મહારી હાર થઇ, અને એ જીત્યાં. બધા ! એ તો સો ટચના સોના જેવી સાફ-ચોકખી વાત છે, કે:-“ પુરૂષ પર જીત પ્રમદાની થતી આવી સદાની છે. ”

*

*

*

*

થોડી વારે નદીએ નહાવા ગએલાં અમારાં સ્નેહીની પધરામણી થઇ. એ બાઇ જરા શરીરે બીમસેની જમાનાના હોવાથી હરહંમેશ ટાઢેજ પાણીએ નહાતા હતા, જ્યારે આ તમારા સેવકને ઠંડુ પાણી બેઠનેજ ટાઢ ચઢતી હતી. એટલે અમારાં બંનેનો મીઠ્યા-મહાદેવનો મેળ મળેજ ક્યાંથી ? એ નદીએ તો બંદા બાથ-રમમાં ! (નહાવાની નહાની શી ચોકડી !)

ધરમાં પગ મૂકતાંજ બાઇએ આમતેમ અંદર નજર નાખતાં મ્હને પૂછ્યું: “ કેમ અધ્યા અંદુ ! ત્યારા લાબીસાહેબ ક્યાં પધાર્યાં છે ? કાંઈ દેખાતાં નથીને ? ”

મ્હારું મૂળ નામ તો હતું મી. ચંદ્રવદન ! પરંતુ ઘરમાં અને બહાર સહુ કોઇ મ્હને ચંદુને લાડકે અને ટુંકેજ નામે બોલાવતું, અને ઝાળખતું, અને મ્હને પણ એ ચંદ્રવદન કરતાં ચંદુનું ટચુકડુંજ નામ ગમતું. મ્હોટાભાઇની મુઝવણ હતું પામી ગયો. એટલે ધીરથી ભાઇને બોલું ન લાગે, એમ ટકાર કરતો હસતે વદને હું બોલ્યો: “ શું વહુધેલી દુનિયા ! આજકાલના યુવાન છોકરાઓ ધડીકવાર બે ઘરમાં વહુને ન જુએ, તો જાણે બીજાં તુલસીદાસ (ગાંડાધેલા) થઇ જાય. કાં ભાઇ ! તમેય એટલી વારમાંજ સુના પડી ગયા કે ? ”

“ મ્હારે શું ? અક્કલના ખાન ! તહનેજ જમવાનું મોડું થાય, એટલા માટે પૂછી રહ્યો છું. અરે હાં ! પણ તું ન્હાયો કે અલ્યા ? ”

“ પણ ન્હાયજ ક્યાંથી ? ભાઈ કે ભાભી બંનેમાંથી કોઇએ મ્હારો ભાવજ નથી પૂછ્યોને ! ”

“ તું કેટલોક પૂછે છે ? કે અમે પૂછીએ ! ”

“ વાહ ભાઇ ! તમે પણ હવે અમે બોલતાં શીખ્યા ખરાં ! ફિકર નહિ. હમે હાથે પાણી કાઢી નાહી નાખીશું. થોડા કંઇ ન્હાયા વિના રહેવાના છીએ ? ”

“ નાહિ નાખોને તો બા ! એમાં કંઇ થોડો કોષ્ટના ઉપર ઉપકાર કરવાના હતા ? ”

“ બલે ભાઇ ! બલે. બાયડીવાળાનો ભાવ આજ બધાં પૂછે, અમારા જેવાં સીન્ગલ (વાંઢા) નો ભાવ કાણ પૂછે ? ”

“ હા...તે તમેય બા ! ડાહ્યા (બેવડાં) થઈ જાવને, એટલે તમનેય બેઠાં બેઠાં મ્હારા નવા ભાભી ઉપર હુકમ કરવાનો મળશે. પછી તો આમ ટપ્પ બોલ્યો, ને ચપ્પ હાજર. ”

“ ઠીક છે, તમને પૂછીશું. ”

એટલું કહી હું ન્હાવાને માટે પાછલા વાડામાં દોડી ગયો.

* * * *

ઠીક છે ! બાપદાદાના વખતની ચાલતી આવેલી પ્રથા ! એટલે છટકોજ નહિ થાય, એટલાજ ખાતર મહેં આમતેમ બેચાર લોટા પાણી શરીર ઉપર દોળી મૂળસ્નાન કરી નાંખ્યું.

“ એ...ભાઈ ! જરા દીલ લૂંછવાનો ટુવાલ હોય તો લાવજો. ” મહેં ન્હાવાની ઓરડીમાં બેઠાં બેઠાં બીને દીલેજ લાઇને ખૂમ મારી.

મ્હારો પ્હાડી સૂર અંદર તો બરાબર પ્હોંચ્યો. ધરથી દેવમંદિર બાગ્યેજ પચાસ કદમ પૂરું દૂર । હશે, એટલે ભાભીશ્રી દર્શન કરી ક્યારનાંય પાછાં પધારી ચૂક્યાં હતાં. અત્યારે રસોડામાં બેઠાં બેઠાં તેઓ રાંધતાં હતાં. લાઇને કાને મ્હારી ખૂમ પડી, એટલે એમણે પ્હારને હીંચકે બેઠાં બેઠાંજ હું આખાદ સાંભળું એમ એમના અર્ધાંગને હુકમ ફરમાવી દીધો. “ જા...તો...જરા ચંદુભાઇને લૂંછવાનો ટુવાલ અને ધોતીઉં આપી આવ તો. ”

ભાઇનો ઓર્ડર ચતાંજ ભાભી હાથ ધોઇ ઉઠ્યાં. એમના ઝાંઝર ઝમક્યાં. દરમ્યાન મ્હારા ભાઇ મ્હારા ધારવા મુજબ આરસી-કાંસડી લઇ એમના નાટકીયા જેવા લાંબા વાળના પટીઆં પાડવામાં ગૂંથાયા. પ્હાર ઠંડીમાં ચરચરતો બીને દીલે ને બીને ધોતીએ હું ટુવાલની રાહ બોતો ઉભો હતો, ત્યાં તો ભાભીશ્રી ખાલી હાથે રહામા આવી ઉભા રહ્યાં. મહેં એમને ગરીબ ગાય જેવા શબ્દોમાં કહ્યું; “ ભાભી ! જરા અંદરથી દીલ લૂંછવાને ટુવાલ ને ધોતીઉ ન આણી આપો ? મ્હોટી મહેરબાની થશે ! ”

“ હ્યો, વળી અમારાં ગામડીયાના ઘરમાં તે દુવાલ કેવો ? એ તો તમારા શહેરમાંજ હોય ! અમારે ત્યાં શું હોય ? ધૂળ ને ઢેકાં !” બાબીએ દાવ પર આળાદ સોકડી મારી.

“ હવે મશ્કરી જવા દ્યોને બાબીસાહેબ !” મહેં ઠંડીમાં દાંત કઠકાવતાં જમતેમ જવાળ વાલ્યો.

“ તો શું તમે ખોટું માનો છો ?”

“ બાઇસાહેબ ! હવે આપતાં હો તો આપોને ! મહારે અત્યારે ખોટા-ખરાની પરીક્ષા નથી કરવી.”

“ પણ ક્યાંથી આપું ? તમારા બાઇએ કોઇ દી વસાવ્યો હોય, ત્યારેને ? હા...બાકી કહો તો તમારા બાઇનું આ ધોતીયું સ્હામા વાંસડા ઉપર સૂકાય છે, તે આપું. એ ચાલશે ?” કોઇ ન સાંભળે એમ એમણે મ્હને બનાવવા માંડ્યો.

પણ હુંય ક્યાં એમ તો એનાથી જાઉં એવો હતો. મહેં હાજરજવાળીની પેઠે રોકડુંજ પરખાવ્યું : “ ત્યારે એની જોડે તમારું લુગડું સૂકાય છે, એનાથીજ લૂંછી નાખુ તો કેમ ? બાઇનું ધોતીઈ આપવાને તૈયાર થયાં છો, ત્યારે તમારાં ચીર તે એવા શું અમુલ્ય છે ? આપકી લાપસી ને પરાઈ કુરકી, કેમ ? એમજને ?”

“ ઓહોહો ! એમાં શું ? તમારાથી કંઈ તે વધારે છે ? તમને એમ ઠીક લાગતું હોય, તો એમ. હ્યો, એનાથી લૂંછી નાખો. હવે કંઈ છે ?”

અને મહેં સ્વપ્ને પણ એમ નહોતું ધાર્યું, કે મહારા ખોલેલા ખોલ આમ મહારેજ ગળે પડશે. બાબીએ વાડાના વાંસડા ઉપર સૂકાવું

એમનું લુગડું ખેંચી લાવી મ્હારા બીના દીલ ઉપર ફેંક્યું. “લ્યો, લૂછી નાખજો, હવે બોલ્યા છો તે... નહીં લૂછી નાખો તો તમને મ્હારા સોગન છે.”

જવાબની દરકાર રાખ્યા વિના એ તો ચાલ્યાં ગયાં. બાબીના સૌમન ! મ્હને તો બારે પડ્યા. બોલ્યું વચન પાળવાનો રાગ હૃદયે જોવો અખતરો અને શિઆળાની ટાઢ ! બંનેએ મ્હને મુંઝાવ્યો. આખરે મ્હેં આભુઆભુ ઉડતી નજર નાખી જોઈ લીધું. “કાઈ જોતું તો નથીને?” અને પછી આંખ મીચી મ્હેં પણ મ્હારાં એ પ્રેમાળ ચંપાલાલીના ચીરથી દીલ લૂછી નાખ્યું. અરે પણ પછી ! પહેરવાને-બદલવાને ધોતીયું ક્યાં હતું ?

હું ફરીવાર મૂંઝાયો. વાંસડા ઉપર નજર નાખી, તો બાઇનું ધોતીયું પણ ગેપ ! નકકી એ પરાક્રમ પણ એમનુંજ ! સમય વિચારી અંતે હું એજ દુવાલ (ચીર) અંગે વીંટાળા ખિલાડીને પગલે ગુપચુપ બ્હાર જવા મંડ્યો. પણ રસ્તોજ રસોડામાં થઇને જતો હતો. એટલે મ્હારી ગમે તેટલીય સાવચેતી અને અગમચેતી છતાંય હું બાબીની ચક્રાર આંખોથી છટકવામાં ન ફાળ્યો.

આજકાલના કુંક મારે તો ઉડી જાય એવાં નાનુક ઝૈરાંઓ સફેદ કલકત્તાના લુગડાં પહેરે છે, તે તો તમે જાણો છોને ? મ્હારા ચંપાલાલી તો જોકે ગામઠાના હતાં, છતાં મ્હારા બાઇ જરા બણેલા ગણેલા અને શહેરના સુધરેલ વાતાવરણમાં ઉછરેલ હોવાથી એમણે બાબીને માટે કલકત્તાના આઝીણા સફેદ લુગડાંજ પહેરવાની ખાસ ફરમાશ કરી હતી. હું ઉતાવળમાં ને ઉતાવળમાં ધોતીઆને બદલે એમનું ઝીણી કાળી કેરનું સફેદ લુગડુજ લઇને વાડામાં દોડ્યો. ત્યાં તો

ભાઇ રસોડામાં આવી ભાભીને પૂછવા લાગ્યા: “ કેમ ! ચંદુભાઇ શું કરે છે ? એમને ટુવાલ આપ્યો ? ”

“ જુઓને, વાડામાં ઘોતીયું બદલતા હશે. ”

પૂરી કમળપત્ની ! ખરેખર હું મ્હારાં મશ્કરાં ચંપાલાભીના ચીર શરીરે શોભાવી રહ્યો હતો, ત્યાં તો ભાઇ ધસી આવ્યા. એમની પાછળ ડાહ્યાં ડમરાં મંદ મંદ હસતાં ભાભી પણ આવ્યાં. મ્હારી નૌતમ દશા ઉર્ફે ન્યુ પેટન્ટ તેમણે જોઈ. પછી શું થયું ? તે તમેજ સમજી શ્યો. તમારા સમ, મ્હને તો કહેતાં ને લખતાં પણ શરમ આવે છે. હસીને હસીને ભાઇ ભાભીએ તો હદ વાળી. બનાવવામાં પણ બાંકી ન રાખ્યો. હું તો ખિસીયાણોજ પડી ગયો. અને કેમ જાણે હજુ આટલું તો મ્હારે માટે ઓછું હોય, તેમ ભાભીસાહેબ મલકાતે મુખડે ભાઇસાહેબ પાસે મ્હારી બહાદુરીનું ઇનામ અપવવા બોલ્યા:

“ વાહરે ચંદુભાઇ ! આ તે કંઈ ઠીક કહેવાય કે ? આ શું ? જોળી જોળીને માઈ નવુંજ લુગડું શોધી કાઢ્યું ? તમારા ભાઇનું એકાદ ઘોતીયું હોત તોય ઠીક ! તમારી આવી મશ્કરી તો અમને નહિ પાલવે બા ! હા.....”

“ હવે હોય એ તો.....” ભાઇ વળી ભાભી તરફથી બોલ્યા.

આ તો ચોર ઉલટો કાટવાળને દડે ! હોય બાપા હોય ! એમનો હસવાનો અને મ્હારો લાજ મરવાનો વખત હતો. નીચી મુડીએ એ બધુંય હું સાંભળી રહ્યો હતો, ત્યાં તો ભાભીસાહેબના ગયા પછી પાછા ભાઇ મ્હને બોલવા લાગ્યા:

“ અલ્યા ચંદુ ! આ શા તોફાન ! તું કાંઈ હવે છેકળ ન્હાનો છે શું ? ત્હારી ભાભીના ચીર તે ત્હારે મને કાંઈ ટુવાલ-ખુવાલ ધાર્યાં શું વાઈ ?

“ પણુ બાઈ ! મ્હારી બાલીના એ પરાક્રમ તમે ન સમજો. ખસો.....એ તો જે જાણતા હોય, તેજ એમના ગુણ જાણે.”

એટલું કહી મ્હેં તો દોટ મૂકી. બાઈ તો તાણુતના થાંભલાની માફક મ્હારી તરફ જોતા રહ્યા !

*

*

*

*

રાત્રી પડી, આજ મ્હારું બેજી ઠેકાણે નહોતું, એટલે મ્હેં ખાધું, કે તરતજ હાંચકા ઉપર લંબાવી દીધું. મ્હને પ્રસ્તાવનામાંજ કરી લેવા દ્યો, કે હું જરા ખીનહરીફ અને અજોડ ઉંઘણુસી હતો, એટલે ધસધસાટ ધોરવા મંડ્યો. બાઈએ આવી મ્હને ક્યારે ઉઠાડ્યો, અને ક્યાં સુવાડાવ્યો ? તેની કાંઈજ ખબર મ્હને નહોતી. હા..... ધરન્ટુ બાબીશ્રીના થોડાંક શબ્દો મને સાંભરે છે.

“ કેમ કાંઈ ઓઢવાનું જોષશે કે ચાલશે ? કહો તો આપી જાઉં”

“ નાખી જાવ, નાખવું હોય તો ! ” મ્હેં પથારીમાંથી લંબાવતાં અધીં ઉંઘમાંથીજ જવાબ દીધેલો.

અને પછી બાબી કંઈક મ્હારા શરીર ઉપર નાખી ગયા, અને હું પણ માથે-મ્હોડે ઓઢીને સુઈ ગયો. મ્હને આખા ધરમાં મોડામાં મોડા ઉઠવાની ખરાબ ટેવ હોવાથી રહવાર પડતાંજ બાઈ મ્હને ઉઠાડવા આવ્યા. કાણુ જાણે યુમ પાડ્યા પછી એમણે એવું તે શું જોયું ? કે ધડીબર ટેબલો થઈ ગયાં ! હું તો તબિયતથી આજસ અને બગાસાં ખાતો ખાતો અપ્રીણની માફક આંખો ચોળતો ઉઠ્યો. ત્યાં તો મ્હારી પથારી પાસે બેસી ખડખડાટ હસી રહેલા બાઈને મ્હેં જોયા.

“એ વળી રહવારના પ્હોરમાં ઉઠતાંની સાથેજ શું છે ?”

જવાબમાં એમણે મ્હારું ઓઠવાનું ખેંચી મ્હને બતાવ્યું. હવેજ મ્હારી આંખો ઉઘડી. ભાઇ કાંઇ ફોફટના ન્હોતા હસતા. આ સાથે મ્હારી બીજી વાર હાર થઇ. રાતના ભાભી મ્હને જાણી જોઇને મસ્કરી ખાતર ઓઠવાનાને બદલે એમનું ગામડી જાડું અને જુનું લુગડું અર્થાત્ ચીર આપી ગયાં હતાં. વાહ્ ! ભાભી વાહ્ ! પ્રમદા શુદ્ધિ પાનીએ, કે પુરૂષ-શુદ્ધિ પાનીએ ? ” મ્હેં મ્હારા અંતરાત્માનેજ સવાલ પૂછ્યો.

ભાઇના ગયા પછી હું ઉતરેલે મ્હોડે દાતણનું લાકડું મોઢામાં નાખી બહાર ઓટલે જઇને ગોઠવાયો. અંદર ભાઇ-ભાભી “ખી...ખી...ખી...” કરીને હસતાં હતાં. તે બધુંય હું બહાર બેઠો બેઠો સાંભળતો હતો. પણ શું ઉજળું મોઢું લઇને બોલું ? “ દીક છે, ભાભી સાહેબ ! વખત આવવા દ્યો, તમનેય જોઈ લઇશ.” કહી હાલ તો હું મનમાંજ બડબડી બેસી રહ્યો, અને જ્યાં લોટો હાથમાં લઇ મોઢું ધોવા જાઉં છું, ત્યાં તો હા...ક...થુ...પાણીમાં નર્યું મીઠું નાખેલું હતું. ફરી મ્હારી આંખ ભાભી ઉપર કતરાઇ. અને મ્હારું કટાણું મોઢું ! એ સીન તો આત્મા જોવા જોવો હતો.

*

*

*

*

શિઆળાની મોસમ હોવાથી બીજે દીવસે અમારે ભાઇના એક ઝાળખાણના પટેલને ત્યાં પાસેના ગામડામાં પોંક ખાવા જનાનું નક્કી થયું હતું. ભાઇની સૂચના પ્રમાણે આજ હું અંધારામાં ઉડી તૈયાર થઇ ગયો, અને ભાઇએ નિશાની આપી તે પ્રમાણે મ્હેં એક પેટલીમાં બદલવાને માટે એક એક ધોતીકાં બાંધી લીધું.

સાત સાડાસાતને સુમારે તો અમે પટેલને ખેતરે પહોંચી ગયા. બહેલી સહવારમાં દાતણપાણી કરી અમે તો લીલા લીલા મીઠા મીઠા પોંક ઉપર અમારો મારો ચલાવવો શરૂ કરી દીધો. અરાઅર નવ વાગે અમે પોંક બાંધ ધરાયા. એટલે પટેલની પરાણાચાકરીને માન આપી એમને ઘેર પહોંચ્યા. પહેલાં તો બાંધએ ઘેર પહોંચતાંજ ન્હાવાની વાત કીધી મૂકી જરા આડા પડવાની વાત છેડી, પણ હું ક્યાં એમને એમ સહેલાઈથી છોડું એમ હતો ! મહેં તો “ અરે ! એ શું બોલ્યા ? આપણે વૈષ્ણવને તે વળી ન્હાયા વગર ચાલે કે ? ઉઠો...ઉઠો...” એમ કહી મહામહેનતે ને પરાણે એમના કપડાં કઢાવ્યાં. આગળની ગોઠવણ મુજબ હું તો ઝટપટ નાહી ઉઠ્યો, ને પોટલી છોડી મ્હારું ધોતીયું બદલવા લાગ્યો, ત્યાં બાંધ ન્હાવા બેઠો. ન્હાઈ રહ્યા કેડે એમણે મ્હારી પાસે ટુવાલમાં ધોતીઉં લપેટેલ પોટલો માંગી, અને મહેં એ એમના હાથમાં લાવી મૂકી. બાંધએ તો ટુવાલ છોડી અંદરથી વસ્ત્ર કાઢ્યું. અને જ્યાં ધડી ઉકેલી બદલવા જાય છે, ત્યાં તો...“ અરે ! અલ્યા ચંદુ ! આ શું ? ”

“ શું છે બાંધ ? ” હું આશ્ચર્ય પામતો એમની પાસે આવી ઉભો.

“ આ શું બાંધી લાગ્યો ? આ તો ત્હારી ભાભીનું લુગડું ! ”

“ હું શું જાણું ? બાંધસાહેબ ! બૂલમાં અંધારામાં બૂલથી તમારા ધોતીઆને બદલે એ હાથમાં આવી જતાં બંધાઈ ગયું હશે ! બંને એકસરખા રંગના એટલે બૂલાવામાં પડી જવાય, એમાં શું આશ્ચર્ય ! ”

“ ચૂપ રહે, હરામખોર ! એ ત્હારુંજ કારસ્થાન છે. ”

હું હસી પડ્યો. આ વખતે નીચું જોવાનું એ બાઇસાહેબના બાઇસાહેબને હતું. એ પણ સમજ્યાં કે સેવક કંઈ છેક એમ ગાંજ્યો જાય એમ નથી ? એણે પણ દાવ ઉપર સોકટી આબાદ મારી બતાવી છે.

“પણ હવે પહેરવું શું ? એનો કંઈ ઉપાય ?”

“બાઇ ! સાચું પૂછો તો મહારા મનમાં કે કદાચ બાઇ બાબી વિના સૂના પડી જાય, એકલાં ન ગમે, મહેન ન પડે, એટલા માટે એમના સ્નેહસ્મરણ-ચિહ્ન તરીકે આ ચીર સાથે...”

“પણ એ અક્કલના ઓથમીર !” બાઇ મહારો કાન પકડી કાઇ સાંભળે નહિ એમ પોતાની આબરૂનો બચાવ કરતાં મહારા કાનમાં કહેવા લાગ્યા : “આવી મળક-મશ્કરી અને ગમ્મત તે વળી અહીંયા પારકાને ઘેર હોય કે ? આટલો મોટો વધી જાણ્યો, પણ હજી તમારામાં એ બદામની પણ અક્કલ નથી.”

પણ પછી શું ? પેલી કાળી કોર ઓટીમાં દબાઇ જાય, એમ સંકાપથી બાઇએ આખરે એજ મહારા ચંપાલાલીના ચીરને મનેકમને પણ વધાવી લીધું.

“હા...હા...હા...હા...હા...વેર...વસલ.” હું હસી પડ્યો, સાંજે અમે ઘેર પાછા પધાર્યાં. પણ બાઇએ પટેલને ત્યાં પહેરેલા પેલા ચીરનો પ્રસંગ હું હજી નહોતો ભૂલ્યો. બાઇને મોતીડે વધાવવાને મહારા બાબી આંગણમાંજ ઉમેદા હતા. આવતાની સાથેજ મહેં એમને હસતે વદને કહ્યું : “કેમ આવીએ કે ?”

“હા, બહે પધારો. તમારા બાઇ ક્યાં છે ?”

“ધીરે ધીરે પાછળ આવે છે. હ્યો આ પોટલી, પટેલને ત્યાંથી બાઇ તમારે માટે બંધાવી લાગ્યા છે.”

ઘેરાંનો જીવ ! આકળો અને અધીરો ! એટલે લાલી પૂછ્યા-
માછ્યા વિનાજ પડછાળને હીંચકે ખેસી હોસે હોસે એ છોડવા મંડી
પડ્યાં. પણ ન્યાં છોડીને જીએ છે, ત્યાં તો ઠંડા આપ્તસ્ક્રીમ ! મહારા
ઉપર તીરછી નજર નાખી તેઓ ખોલ્યાચાલ્યા વિના એમના એમજ
પોટલી ત્યાં પડતી મૂકી ચાલ્યા ગયા. એમાં મહારા ભાષ્ય એ પટેલને
ત્યાં પહેરી પવિત્ર કીધેલાં એવાં ભાલીના ચીર હતાં.

એટલામાં તો ભાષ પાછળજ આવી પહોંચ્યા, પોટલી હીંચકા
ઉપર ખુલ્લી પડેલી જોતાંજ એમણે મહુને ખાનગીમાં ધીરેથી કહ્યું:
“ ચંદુ ! આને આમ વચ્ચે શું લાવીને નાખ્યા ? જ ત્હારી ભાલી જણે
નહિ એમ એને જાના મના પાછલા વાડામાં સૂકાતા નાખી આવ.’” અને
“ બહુ સાર ’ એમ ટુંકો ઉત્તર આપી હું અંદરના ભાગમાં ચાલ્યો
ગયો. પણ બાપડા ભાષને એ ક્યાં ખચર હતી, કે સેવકે એમની આ
બહાદુરીના બારણા ભાલીસાહેબ પાસે પણ ક્યારનાય બેપોળ કરી
નાખ્યા હતા !

હાથ-મ્હોં ઘોષ અમે જમવા બેઠાં. જમતાં જમતાં મ્હોં બન્ને-
માંથી કોઈ ન સમજે એમ એક પછી એકને વારાફરતી ખૂળ બનાવ્યાં,
ત્યાં એકાએક મહારી આંખ રસોડાની ખીંટીએ લટકાવેલી એક પોટલી
તરફ ગઇ.

“ ભાષ ! પેલી પોટલીમાં શું છે ? ”

“ કોને ખચર ! હશે કંઈ ! ”

મહુને તો કુતૂહલ થયું, અને મ્હોં તો હી ધીરેથી એ પોટલી
નીચે ખાડી. એમાં મહારી ભાલીના જરી-પૂરાણા, ફાટેલ-તૂટેલ ચીર
બાંધેલાં હતાં. વાસણવાળાને આપવા અમારા ઉદાર (કંજુસ નહિ)

ભાભીશ્રીએ એ રતનની પેઠે જતન કરીને જાળવી રાખ્યા હતાં. “રહેવા દયો હવે...જો રહ્યાં...” કહેતાંજ મ્હારા ઉપર ચીડવાયલાં ભાભીએ એ આંચકી લીધી, અને મ્હારા તો હસી હસીને પેટમાંય દુઃખી આવ્યું.

આખરે અમે જમી ઉઠ્યાં. અમારી એ રાત તો અસહકાર યાને અણખોલ્યામાંજ ગઇ, પરંતુ બીજી સહવારે જ્યારે ભાભી મીઠું પાણી ભરવા નદીએ સિધાવ્યાં, અને ભાઇ ઉપડયા ન્હાવા, એટલે સેવક ધીરેથી રસોડામાં સરકયા. પેલી પોટલી ઉઘાવી. ભાભીના કપડાં ઘણાં ખરા સ્થામેના ખુલ્લા કપાટમાંજ પડી રહેતાં હતાં, એ મ્હેં ધીમેથી ઉઘાડ્યું, પેલા નવલાં ને પ્રદર્શનમાં મૂકવા લાયક પોટલીમાં બાંધી રાખેલાં ફેન્સી રેશમી અમ્મરો એની અંદર ગોઠવીને મૂકવા માંડયા. પણ યા નસીબ ! એટલામાં તો કોણ જાણે ક્યાથી તે ભાભી એકદમ ત્યાં ધસી આવ્યાં, હું પકડાઇ ગયો.

“કેમ રે ચોર ! એ શું કરવા માંડ્યું છે ? ખસો જોઉં ?”

ચોરી પકડાઇ ગઇ. પેલા અણમૂલાં આભૂષણો નીચે પટકતાં ભાભી હવે છાણકયાં : “અંને એકલાં પડીને ઘરમાં આવાજ ધંધા કર્યા કરો છોને ?”

ભાઇશ્રી પાંચ પોતે પણ વગર લેવેદેવે બાપડા મ્હારી સાથે ચીનના શાહુકારની ગણત્રીમાં ગણાઇ ચૂકયા. હું શરમિદો ને ભોંઠો પડ્યો, છતાંક ઠાવકુ મોઢું રાખી બોલ્યો : “તે ભાભી ! આવા અમૂલ્ય ચીરો તે ક્યાં મોસાળામાં મૂકવાને રાખી મૂક્યાં છે ?”

“હા...તમારા લગનમાં એ પહેરવા જોઇશોને, એટલા માટે સમજ્યા, મ્હારા લાડકડા દિયરીયા !”

અને બસ ! બંદાની લૂલી આ રોકડો જવાબ સાંભળતાંજ અંધ અર્ધ ગધ-મ્હોંટી ગધ.

x

x

x

x

જ્યારે દસ વાગે અમે પાછા જમવા બેઠા, ત્યારે મ્હેં ફરી પેલી વાત ઉપાડી : “ ને બાધ ! તમે ભાભીને આવાં અણુમૂલ ને અપ-ટુ-ડેટ ચીરો તો અપાવો. હો, પણ ભાભીજ એટલાં કંજુસ છે, કે બધા આમ ગાંસડીમાં જતન કરીને-બાંધીને ઉંચાંજ મૂકી રાખે છે, સંધરી રાખે છે. ”

“ બેસો બેસો હવે, મ્હોટા બાધને સંભળાવતા ! એવાં એવાંજ તમે ક્યાં બોલવા અને પ્હેરવામાં બાકી રાખ્યાં છે ? ” પેલા પ્રસંગો સંભારી ભાભીએ મ્હારી જીભ જકડી લીધી.

બાધ-ભાભી બન્ને હસી પડ્યાં, એટલે મ્હેં બાધને કહ્યું : “ એ મીસ્ટર ! પણ તમે શાના હસો છો ? તમારો તો હસવાનો અધિકારજ નથી, મ્હેં તો આપણા ઘરમાં પ્હેર્યાં, પણ તમે તો...પારકાને ત્યાં...પટેલને ત્યાં...”

બેઠનો ભડોળ ખૂલી જાય એ બહીકે. બાધએ મ્હારા મોઢા ઉપર હાથ દાખી દીધો, અને મ્હેં પણ આટલી વાર ભાભી પાસે બાંધનું માન-નાક રાખ્યું, વજન સાચવી લીધું. અમારા બન્નેની સ્થિતિ જ્યાં (આવ રે મ્હારા હરખા ! ને હું તું બે સરખા !) જેવી હતી, ત્યાં કોણ કોને કહે ? શું કહે ? પણ ચાલાક ભાભી તો એ બધુંય ક્યારનાય સમજી ગયાં હતાં. પણ એ તો પેલી કહેવત છે કે “ મન જાણે પાપ ને મા જાણે બાપ. ”

x

x

x

x

એટલામાં એવું અન્યું કે જે બીજે દિવસે લાલી મહારા લાઇને એકદમ ચાર દિવસની સીક લીવનો રીપોર્ટ આપી દૂર બેઠા. હવે બાઇસાહેબની ડ્યુટી લાઇસાહેબને માથે આવી આજ મહારાજ સરકાર કુકર (રસોઇયા) નું કામ કરતા હતા, સેવક એમની પાસે ઉભો રહી બાઇની માફક ઓર્ડર ઉઠાવતો હતો, જ્યારે મહારાણી સરકાર સુપરવીઝન (દેખરેખ) પર હતાં,

રસોડામાં ચુલો કુકતાં લાઇની આંખો ધ્રુમાડે ઘેરાઇ, એટલે પછી આવણુ ભાદરવાની હેલી ડાખા જમણી થવા લાગી. એક એકથી ચઢે એવા નમુનેદાર મેઘધનુષના સાત રંગની માફક સાત ડીઝાઇનની ઈંડાકૃતી કુલકા રોટલી લાઇ વણી વણી તાવી ઉપર નાખતા હતા ! હું અને લાલી ! અમે સ્થામે બેસી આ તાલ જોઇ રહ્યાં હતાં !

“લાઇ ! આ પણ કર્મના ભોગજને ? મહીનામાં ચાર દિવસ બાપડીનો પણ અવતાવ ભોગવવો પડે. પરણેલાને આ બધી પીડા ! છે કાંઈ અમારા જેવા કુંવારાને ચિંતા કે ખટપટ !” મહેં મમરો મૂક્યો.

“અરેજરા આવવા તો દો પેલીને ? પછી એ બધીય ખખર પડશે.”

“સેવક તો જીવનપર્યન્ત ધ્વજચારી લિખ્મજ રહેવાના છે.”

“જોઇશું ને તે ! લિખ્મ કે ભરથરી ! તે તો વખત આવે એની મેજે જણાશે.” પાસેના ખુણામાં બેઠાં બેઠાં લાલી બોલ્યાં.

પણ લાઈનું ચિત્ત એનાથી જરા વાતમાં દોરવાતાં એમનાથી ઉઠ્ઠની ઉઠ્ઠની રોટલી તમેથાને બદલે હાથેથીજ પકડાઇ ગઇ. મ્હોમાં આંગળી નાખી ચૂસતાં એ ખીજવાયાં : “હવે જરા મુંગો બેસ, કેટલું બોલ...બોલ...”

“હા ! એ તો લાઇ ! જેના કામ તેજ કરે. મ્હારાં લાલીને “હવે રાંધવું એમાં તે શી મ્હોટી ઘાડ મારવાની ?” એમ રોજ ઉડીને

ચીઢવતાં હતાંને, હવે ખખર પડીને ? હજુ તો આ મંગળાચરણ છે, ભાઈ ! એમાંજ આમ કંટાળી ગયા, તો પછી આગળનાં પ્રવેશ કેમ લજવાશે ? ”

“ માફ કર ! ભાઈ ! સાત જન્મેય લગવાન કોઈને સ્ત્રીને અવતાર ન આપે. ”

“ ખસ કે ? ”

અને જમી રહ્યા પછી રહવારના નાહી ઉઠેલાં ચંપાભાભીના ચીર ભાઈએ નીચેવી સૂકાતાં કર્યાં. મહારાથી ન રહેવાયું, એટલે હું બોલ્યો : “ ભાઈ આ કયા પ્રકારની પત્નીલક્ષિત ? ”

“ લગ્ન તો થવા દે, પછી એ બધુંય એની મેળે સમજશે ; બચ્ચાણ ! ”

અને મહારા ભાઈની એ વાત કેટલે અંશે ખરી હશે ! એ તો વાંચક તમે કોઈ અનુભવીજ જાણો. અગર તો એક ઇશ્વર ! બાકી હજુ સુધી તો પરમાત્માએ મ્હને એ દહાવો અને એ અનુભવ લેવા લાયક નથી ધાર્યો. તમારો શું અભિપ્રાય છે ?

— : મહારે એ દહાવો મેળવવા માગણી કરવી કે માંડી વાળવું ? : —

પુખ્ત:-

મહારા વહુજી.

-:સાતમું.

રા દોરી હલાવતે તો ભાર પડતે કેમ ? મીસીસનો સખ્ત સ્વર ધરમાંથી સંભળાયો.

કર્મસંજોગે આ તમારા સેવક મોતીલાલનું પાનું ગામડાની એક અભણ અને સંસ્કારહીન એવી કજીઆખોર કૂભાર્યા સાથે પડયું હતું. એનો બાપ હતો આખા ગામનો પટેલ, અને અને વળી પાંચ પૈસે સુખી ! તેમાંય વળી મહારા વહુજી એમના બાપને ત્યાં ન્હાનામાં ન્હાના-છેલ્લામાં છેલ્લા અને પાંચ પાંચ ભાઈએ એકના એકજ જુદેન હતા, એટલે એમના માન-પાન અને બોલવામાં હાજર જવાબી બીજા બીરબલને હંફાવે એવાં હોય તો શું નવાઈ ? પૈસાદાર પિતાને ત્યાં 'જુદેન જુદેન' થઈને ઉછરેલી લાડકવાયી છોકરી સાથે મહારા છેડાછેડી ગાંઠતાં મહાશયના મહુર્મ

પિતાશ્રીએ જો કંઈ જોવાની તસ્દી લીધી હોય તો તે ફક્ત સફર સાસરું ! અને ખીજું એમનું પટેલનું ઉંચું ખાનદાની ફૂળ ને મોઢો ! આકી રૂપ અને ગુણનો સ્વપ્નેય વિચાર નહોતો કર્યો.

એક તો ગામડીયું ગામ, અને તેમાંય વળી મહારા વહુજી રજાં એમના બાપને ન્હાના અને લાડકડાં ! એટલે મુળથીજ નિશાળે લખવા જવામાં મોટું મીઠું રાખ્યું હતું. અધુરામાં પૂરાં જન્મદાતા જનનીનાય જન્મતાંજ સ્વર્ગવાસ એટલે સંસ્કાર અને ચારિત્ર્યમાં પણ શુન્ય. વળી ઘરમાં પાંચ પાંચ લાખઓની વહુ, એટલે ગૃહ-કેળવણી લેવાનો (પાકશાસ્ત્ર) પણ એમને વખતજ શાનો આવે ?

અમારી કણખીની ન્યાત, અને તેમાંય બાર વરસે દેવી બોલે, એટલે પેટમાં અને પારણામાં, વહુ મોટાડી અગર વર મોટો, એવું કાંઈ પણ જોયા વિચાર્યા વિનાજ માબાપો લાડકે માંકડાં વળગાડી દેતાં ! અને આ તમારો સેવક પણ એવાંજ એક સ્નેહહર્ષનો ન્હાનપણથીજ ભોગ થયો હતો ! તે વખત હું વિદ્યાર્થી હતો, આજ એક લણેલગણેલ યુવાન છું. અમારા બંનેની દિશા એક એકથી આસમાન અને અવની જેટલી ઉંધી છે. એ સાહિત્યનો કકકો ન સમજે, ત્યાં હું કાલીદાસ અને ન્હાનાલાલ, શેક્સપીઅર અને ટેનીસનની વાતો કરું ! ભેંસ આગળ એ ભાગવત ! ધૂળ પર એ લીપણ ! હું એની પાસે રાતના થોડો થોડો વખત ખેમી સરસ્વતીચંદ્ર માંહેના ગુણસુંદરીના ગૃહસંસારના રસિક પ્રસંગો વાંચી સંભળાવું, ત્યાં એ પલંગમાં પડી પડી ઘોરે, હું પોતાંને પ્રેમથી પૂછું, ત્યાં એ પગ નીચે છૂંદી ચાલતી થાય. આ અમારો સુખી સંસાર હતો ! પણ શું કરું ? હવે છૂટકો નહોતો.

પ્રધાન નહોતો. મ્હારે દુનિયામાં રહેવું હતું, કોઈની માફક એને ઠોકરે સારી સંન્યાસી નહોતું થવું. લોકલગ્નગ્નએ પણ મ્હારે અંદરથી કચવાતે મને અને ઉપરથી હસતે મોઢે ગૃહ-મંસાર માંડવો પડ્યો હતો.

ગર્વધેલી મોતન એનાં આપને ત્યાં નહાનાં-મ્હોટાંને એકજ લાકડીએ હાંકવા ટેવાયલી, અને કોઈ દિવસ સળી તોડીને જોણે બે સરખી ન કરેલી, તે આ ગરીબનું ઘર માંડતાં થનગન થનગન નાચે એમાં શું આશ્ચર્ય ? એનો આપ જો પોતાની આ હીરાકણીનો હાથ મ્હારા હાથમાં સોંપવા લલચાયો હોય, તો તે ફક્ત એક મ્હારા અભ્યાસને લઇનેજ ! હા...તે વખતે અમારી સ્થિતિ પણ જરા પાંચ પૈસે સારી હતી. પરંતુ પૂજ્ય પિતાના સ્વર્ગવાસ પછી તો એ બધાય પૈસો મ્હારા અભ્યાસમાં અને સાહિત્યના શોખમાંજ ફના થઇ ગયો.

નોકર-ચાકરોને હુકમ કરી, પાણીની જગ્યાએ દુધ પી ફૂલની માફક ઉછરેલી મ્હારી મોતનને તેડવા સાસરાને બારણે જ્યારે હું પ્હેલ-જહેલો ઇન્ટરની પરીક્ષા પસાર કરી ચઢ્યો, ત્યારે આ મુફલીસ બિખારીનું ઘર માંડવા મ્હારી મોતને તો એના આપને ચોકખી ઘસીને નાજ પાડેલી, પણ આજીઆજીના બે-ચાર સમજી વૃદ્ધ વડીલોએ મળી ‘હાથી દરબારે અને સૂતા તો સાસરેજ શોભે,’ એવું કહી એના આપને સમજાવવી એને સારી રીતે રાખવાકરવાની વિ. વિ. કંઈ શરતો કરી મ્હારી સાથે મોકલી એ ઘેર આવી. એટલે અમે વર-વહુએ મંસાર માંડ્યો.

ગૃહજંગલમાં ઇન્ટર સુધીનો અભ્યાસ તો ફાલેજની ટર્મ માંડમાંડ ભરીને પણ ખેંચ્યો. પરંતુ હવે એકને બદલે બન્ને જીવોની ઉપાધી થવાથી, અને તેમાંય પુરૂષના કરતાં સ્ત્રીના રાજ્ય તેલ-ધુપેલ

પાન-સોપારી વિગેરે વિગેરે સત્તરસો નવાં લકરં વળગવાથી આખરે મહેં ગૃહખર્ચને પહેંચી વળવા એક ઓરિસમાં કામચલાઉ કલાર્કની જગ્યા લઇ લીધી, અને દરરોજ બપોરના જમવાના બે કલાકના ગાળામાં અને સાંજે જમ્યા પછી સૂતી વખતે બી. એ નો અભ્યાસ કરવો આગળ ચાલુ રાખ્યો. પરંતુ અફસોસ ! મહેને કહી લેવા દયો, કે જેના આગમનથી હું ‘ અનેકધા ઉપાધીઓમાંથી મુક્ત થઈશ ’ એવી અનેરી આશાઓની ધમારત અંતરમાં ચણતો હતો, તે એકજ અકવાડિયામાં ઉંધી વળી ગઇ. ઉલટી મહારી સ્થિતિ તો “ ધરનો બળ્યો વનમાં ગયો, તો વનમાં લાગી લહાય ” એવી કફેડી થઇ પડી.

છતાં જેની સાથે આખી જીંદગી વિતાડવાની છે, તેની સાથે રોજ ઉઠીને કંકાસ કરવો કેમ પાલવે ? ‘ પાણીમાં રહેવું અને મગર સાથે કુસ્તી ’ એ કેમ બને ? વારંવાર હું તપી જતો, તોય પાછો એ ગરમાગરમ ધુંટડા ભગ્નહૃદયે ગળી જતો. પુરૂષ એટલે સંસારનું મુકાન ! અને સ્ત્રી એટલે સંસારની નૌકાઓ ! ગૃતેદેવીઓ ! એ મહારી માન્યતા મહારા મનમાં ને મનમાં અને મહેનેજ મુખારક રહી ગઇ !

આખરે મહેં એ જડભરત જગદંબાને બે શબ્દ શિખવવાની આશા માંડીજ વાળી. સહરાના ઉજ્જડ રણમાં શિતળ મધુરાં જળનાં સરોવરો છલકાવવાના મહારા મહા મનોરથો મહેને મૃગજળ જેવાં લાગ્યાં. છતાં આશા કોને નથી હોતી ? મનુષ્ય માત્ર અને જગત્ આખાનું જીવન એ અનન્ત અને અમર આશા ઉપર ! પયારીએ પડેલો એંસી વર્ષનો વૃદ્ધ (દવા ખાય છે) એને નથી છોડી શકતો, તેમ હું પણ મહારા વહુજી તરફની એકેએક આશા હજી કાંઈ છોડી બેઠો ન હતો. હું હવે હરહમેશ એજ વિચારતો, કે “ હશે...હોય...હજી એ નાદાન

છે. અણુસમજી છે. એને માથે પડયું નથી. ધીરે ધીરે માથે પડશે, અને સંસાર, સુખ તથા સ્ત્રી-પુરૂષના અન્યોન્ય સંબંધ એ સમજતી થશે, એટલે એની મેળે સુધરશે. એકાદ બે પુત્રની માતા થવાનો પ્રસંગ આવશે, એટલે આપોઆપ ધડાઇને ઠેકાણે આવી જશે. અને મહારાં એ સોનેરી સ્વપ્ના બરાબર એક વર્ષ પછી સાચાં પડવાનો સમય આવી લાગ્યો. મહારી માતન એક દૂધપીતી નિર્દોષ બાલિકા આજ મહારા બવિખ્યના વારસામાં ધરી ચૂકી છે. તમને શું કહું? એક વર્ષ વીત્યાં છતાં, એક છોકરીની માતા થયા છતાં, હજી મહારા વહુજીના વિચાર, વાણી કે વર્તનમાં એવો કશોય નોંધવા લાયક ખાસ ફેરફાર થયો નથી. એ તો હતાં એનાં એજ છે !

x

x

x

x

આજ ઓર્ડિસમાંથી થાકીને લોથપોથ થઇને હું બપોરે ઘેર જમવા આવ્યો હતો. મહારા વહુજી રસોડામાં રાંધતાં હતાં. હજી તો હું પૂરોપાધરો ડગલો પણ નહિ ઉતારી રહ્યો હોઉં, ત્યાં તો દાળમાં વધાર દેતાં જેવો તડતડાટ અને છનછનાટ થાય, તેમ ધમાડપછાડ કરતાં કડછી અફાળી દેવી જગદંબા રસોડામાંથી એકદમ બહાર આવ્યાં. વચલા ખંડમાં મહારી નહાનકડી બચી (બખી-કાકી) ઘોડીયામાં પારણામાં સૂતેલી હતી, તે ઉંઘમાંથી એકાએક જાગી ઉઠવાથી રડી પડી હતી, તેની ઉપરજ આ બધું વાતનું વતેસર અર્થાત્ રજનું ગજ થઈ ગયું હતું. મહેને દિવાનખાનામાં ઘોતીઉં બદલતો જોતાંજ એની આંખો ચાર થઇ ગઇ. એણે મહેને પગથી તે માથા સુધી ઝાળ ઉઠે એવા કડક શબ્દોમાં મહારી ધૂજ ખંખેરવા માંડો: “ જરા દોરી હલાવતે તો ભાર પડતે, કેમ ? ”

ખરા બપોરના તાપમાંથી ઉઠીને મને અને ભૂખે પેટે આવીને હજી મહેં પૂરો શ્વાસ પણ નહોતો આધો, ત્યાં તો મહારા માનીતા ગૃહલક્ષ્મીએ આવી દારૂમાં દીવાસળી ચોંપી. એકાએક વિજળી ઝબુકે એમ મહારા અંતર-આકાશમાં ચમકારો તો થયો. પરંતુ એ અનર્થ કારક પ્રકાશને એમને એમજ અંદર દાખી દેતાં મહેં એને કશો પણ જવાબ ન વાળ્યો. ત્યાં તો પારણા પાસે ધસી પાંગોડું પકડી ઝાળીમાંથી ખરાડતી બબલીને બહાર ખેંચી કાઢતાં એણે મહેને સંભળાવવા બબડતું ચાલું રાખ્યું : “ મુઆ ! મરતાયે નથી કે ઓછાં થાય. આખો દિવસ જીવ ખાય છે. બે ધડી પણ સુખે જીવવા નથી દેતાં. ”

બબડાટ ફડફડાટ કરતાં એણે છોકરીને હાથમાં લીધી, ઉંઘ-માંથી ઉઠેલી એટલે એ પચપાન કરવાને માટે જોરથી રડવા લાગી. એટલે તો પછી પૂછવુંજ શું ? મહારા ઉપરથી રીસ એ બાપડા નિર્દોષ બાળક ઉપર ઉતરી. સાથે સાથે આપણી સંસ્કાર અને શિક્ષણહીન માતાએ એવે વખતે જે અણુઘટતી સરસ્વતી-ગાલિપ્રદાનો (વલ્લામુઆ ફાટીમુઆ... પાઘડી બળ્યા... મુઘ... રાંડ... કુંભારજી વિગેરે નિઃસંકાય પછે વાપરે છે, તે) પણ એમના શ્રીમુખમાંથી ફૂટવાં બાકી ન રહ્યાં.

“ લે... પેટબળી ! લે. ” એક પછી એક કોપરાપાક અને મીઠા મેસુરના કટકાઓ મહારી કીકલીને એની માતા તરફથી પ્રસાદીમાં મળવા લાગ્યા. હવે મહારાથી ન રહેવાયું. મહારા મગજની કમાન છટકી એના હાથમાંથી મહારી દૂધપીતી નિર્દોષ બાલિકાને આંચકી લેતાં હું બ્રમર ચઢાવી ગાળ્યો : “ ચાલ, ખસ. એમાં નાહકની બાપડાં છોકરાંને શીદને મારે છે ? કાઢની-પારકી રીસ એની ઉપર ! મહારા તો બારે દહાડા આવા-સરખાજી જવાના. તું સુધરવાની ક્યારે ? હજી તહેને અકલ્લ તે ક્યારે આવશે ? ”

“ અકલ્પ આવશે હવે આવતે જન્મારે. સમજ્યાને લાવો...”
 મહારા હાથમાંથી દીકરાના તોલની મહારી મોંઘી દીકરીને, ઝૂંટવી લેતાં
 એણે હવે મહારા તરફ એના કાતીક ડોળા ફેરવ્યા: “ ...ઓહો !
 મ્હોટા કમાઇને આવ્યા, તે બ્હીક બતાવો છો ? ઘરમાં વાઘ ને બ્હાર
 તો બકરી જેવા છો ! નબળો માટી ખેંચે પર શરો ! મ્હોટો પાંચસોના
 પગારદાર હોય તેનોય આટલો-તમારા જેટલો રાંધ ને મિઝજ તો ન
 હોય, ને ગમે તો રોજ ઉડીને...”

“ કમાતા નથી ત્યારે શું હજમત કરીએ છીએ ?” મ્હેં બળતા
 હૃદયે એ સળગી ઉડેલા દાવાનળમાં કુંક મારી.

“ ત્યારે બીજું શું વળી ? શો મ્હોટો વાઘ મારો છો ? બધીય
 ખબર છે, એસી રહોને વળી. બાંધી મુકી લાખની, ને ઉઘાડો તો
 ખાખની. એટલામાંજ બધું સમજી લેવાનું. ”

“ બહુ સાર. હવે બહુ થયું. મહેરબાની કરી હવે તમે અંદર
 સિધાવો, અને તમારું કામ કરો. નકામું અભારે મ્હારું મગજ ન
 અકળાવ, નહીં તો કંઈ નવનું સાડીસીતેર થઇ જશે. ”

“ ના...ના...તે રોજ ઉડીને મહારાથી તો તમારા આવા બોલો
 નહિ સંભળાય. તમે ભણેલા છો એટલે અમને ડરાવતા હશે કેમ ?
 હું થોડી કંઈ તમારી એમ દબાયલી કે ઓશિયાળી છું, જે વળી આમ
 હાલતાં ને ચાલતાં ઝાંક નોકરડીની માફક મ્હને તું-તાં કરી તોડી
 ખાડો છો ?

“ દબાયલી ને ઓશિયાળી તો સત્તરવાર. તે કંઈ ત્હારા બાપથીય
 ના પડાય એમ છે ? ખાય છેને ! ”

“ નહિ ખવડાવતા. ઓહો ! લ્યો, મ્હોટી ખતાવી ખતાવીને ખાવાની બ્હીક ખતાવો છો તે ! એ તો દરરોજ રાંધીને તૈયાર મસાલે ઝીકું નહિને તો કાલ સહવારે બધી ખબર પડી જાય, ક્યાં મહારા પાછળ ઓછું મૂક્યું છે ? ”

“ એમ કે ? ”

“ હારતો વળી. ”

“ ઠી...ક. ત્યારે એ બધા પૈસાનીજ ત્હારા મગજમાં ગરમી છે, કેમ ? બલે, હમણાં તો આ વાતને પડતી મૂક. ”

“ પડતી તે કેમ મૂકે ? ”

“ ત્યારે જા પીટ દાંડી, ને મૂક ચક્કે. ”

“ હારતો, એ તો દાવ આવે ત્યારે બધાંએ સોફટી મારે. વર્ષે એ લુગડાં લેવાના તો પૂરાપાધરા મળતા નથી, ને મિળજ તો રાખો છો ખાર ખાંડીનો ! બસ, હું હવે આજ તમને સાફ સાફ કહી દઉં કે આ ખખા હવે આપણાથી વધુ વખત નહિ થાય. આપણે તો ખાપ. જીંદગીએ હાથમાં કડછી કે સાવરણી ઝાલી નથી, નહિ ઝલાય. ચુલાનો તાપ ને ધુમાડો વેઠ્યો નથી ને નહિ વેઠાય, બળ્યું ! રોજ લીડીને આ શા દૈતરાં ! ”

“ ત્યારે શું હું રાંધું ? ”

“ તે તમારે ફાવે એમ ફેાડો, હું કાંઈ ન જાણું. ”

“ પરન્તુ ગૃહરાજ્ય ગૃહદેવીઓ ન સંભાળે, તો પછી ખીજું સંભાળે કાણુ ? ”

“ રામા, રસોડ્યા; બટ, ચાકર, નોકર...એમાં તે વળી સવાલ કેવો ? ”

“ત્યારે ત્હને શું મેદી મૂકવા, આ ગૃહમંદિરમાં પધરાવવા લાવ્યો ?”

“ત્યારે શું પાણી ભરવા, વાસણ માંજવા, કપડાં ધોવા, તમારું ગદ્દાવૈતર કરવા ?”

“અલખત. તમામ કરવા. નોકર પણ આપણે, અને શેઠ પણ આપણે. વખત આવે શેઠાણી થઈનેય ફરીએ, ને વખત આવે તો હાથેય કરી લઈએ. વખત વિચારીને વર્તે એનુંજ નામ માણસ. પોતીકા ધરનું અને વરનું કામ કરવામાં તે વળી નહાનમ્ અને શરમ શાની ?”

“એ બધું મોઢે ખોલવાનુંજ છે તો ? જરા કરી જુઓ, એટલે ખજર પડે. રસ્તામાં નથી પડ્યું.”

“જો હાથેજ બંસી બજાવવી હોય તો પછી વળી પાણીની પેઠે પૈસાનો ધૂમાડો કરી તમને શીદને અહીં આણત ! પોંખવા ? ત્યારા આપને કહેવું હતું ને, કે કોઈ ત્યારા લાડકોડ પૂરા કરે એવો લખપતિનો દીકરો અગર ધરજમાઈ ત્યારે માટે.....”

“આપ બિચારા શું કરે ? આપે તો સાંજેજ જોયું તો ! પણ અમારાં નસીબજ પુટેલાં ત્યાં પછી કોઈ તે શું કરે ?”

“તો હજીય શું બગડી ગયું છે ? હું ન ગમતો હોઉં, તો રહ્યો મ્યારે ધેર. રોજ ઉડીને આવાં નાટક-તમાસા બજાવી આખા ગામને ભેગું કરવા કરતાં તો કોઈ ભારેખમ આસામીનો હાથ પકડી લ, અને છેડાછોડી ગાંડી દેને, કે પત્યું. આપણી ન્યાતમાં પુનર્લભ ફારગતી (છુટાછેડા) અને એક પર બીજો ધણી ક્યાં નથી થતો ? અને તેમ જતાં ત્હને મારું જીવન વચ્ચે નડતું હોય, આડે આવતું હોય, તો એવું કંઈક ખવડાવી દેને, કે મેદાન સાફ થઈ જાય.”

“ બહુ સારું, તમને પૂછીશું.”

કાકીને લઈ એ રસોડામાં ચાલી ગઈ, જમવાની બે કલાકની રજામાં હું બી. એ. નો ખાનગી અભ્યાસ કરતો હતો. એથી એક થોડું લઈ ઉકળેલા મગજને આરામ અને શાન્તિ આપવા હું આરામ ખુરસીમાં પડ્યો, અને હજી તો પૂરા બે પાના ઉપર પણ આંખ નહિ ફેરવી હોય, ત્યાં તો ફરી પાછો એવોજ લયસૂચક તોપનો ધડકો થયો. મહેં ચોપડીમાંથી બહાર જોયું, તો એજ રેડ ડેન્જર સીગ્નલ ! (લાલ દીવો.)

“ ચાલોને હવે, હજી જમવું છે કે નહિ ? ચોપડામાંથી ક્યારે પરવાર આવવાનો છે ? થોડાં વાંચશો, એટલે થયું, પેટ ભરાઈ જશે, કેમ ? ”

“ એ બધી પંચાત અને વકિલાત ત્હારે શા માટે જોઈએ ? ત્હારે ખપ જેટલી વાત, વધારે લાંબી-ટુંકી વાત ન કરવી.”

“ ઓહો ! ” શબ્દનો માર્મિક ટોણો પ્રત્યુત્તરમાં મ્હારે કાને અથડાયો. આજ મ્હારું વાંચવામાં બરાબર ચિત્ત પણ ઠેકાણે નહોતું. હું ચોપડાને પાછા ટેબલ ઉપર પટકી રસોડામાં જઈ પાટલે ગોઠવાયો. શાક પિરસતાં મહારા વહુજીએ મ્હને મનાવી લેવા સવાલ કર્યો: “ કેમ ! કેવું થયું છે ? ”

“ હી...ક...”

“ કોઈ દિવસ સારું તો થતુંજ નથી ! ”

હું શું કહું ? મ્હારું કપાળ ! ખીચડી બનાવેલી, તે તો મ્હારા મહેરબાન ! નયો જણે પીળા રંગનો ખીરંજ જોઈ લેવો ! અને પાણી

પોત્તી તો એટલી કે અંદર જાણે છૂટા ઘીની ધાર ! (રેલમછેલ) દાળ-
ચોખા ચડેલા પણ અધકચરા, તેમજ ન મળે શાકમાં સરસવાદ કે
મરીમસાલાના ઠેકાણા, જે ન મળે કઢીમાં વધારના ઠેકાણા ! મહેં કહ્યું:
“ આ ખીચડી પીરસવી રહેવા દે, રાતને માટે રોટલી વણી મૂકી
હોય, તો તેમાંથી બે ચાર મૂક.”

“ ત્યારે ખીચડી ક્યાં ઉકરડે નાખું ? ”

“ ના...ના...તે પણ થોડી ખાઇશ. તું એમ વાતવાતમાં તરડાઈ
ને મરડાઇ શાની જાય છે ? ”

પછી મ્હારા બાણામાં કંઈક ખખડયું. લ્હારા મનમાં બહુ બહુ
થાય છે, કે તમને હું સારી રીતે સમજાવું, પણ અફસોસ ! આખો
નર્મકોષ ઉચલાવવાં છતાંય મ્હને એવો એકેય યોગ્ય શબ્દ ન જડયો.
લેયાજીની બાટી તો નહિ. પરન્તુ જાટા લઠ્ઠ ચોપડા અગર તો ખરી
ખાંગડ જેવી (અર્ધી બળેલી) અર્ધી ઘોળી અને અર્ધી કાળી એવી
દ્વીરંગી (Every thing has two sides Black and
white both.) ભાખરીક હું તો લગીરે અતિશયોક્તિ નથી. ચામડી
તૂટે પણ એ ચોપડું ન તૂટે. અને એના ગોળાકારનું તો પૂછશેજ
મા ! એક બાજુ નાક તો ખીજી બાજુ કાન કાઢેલા ! પરન્તુ આ કંઈ
મ્હારે માટે આજ નવાઇની વસ્તુ કે વાત નહોતી. મ્હને તો હંમેશનેા
જ એનો મ્હાવરો હતો. હજુ હું એટલો સદ્ભાગ્યશાળી હતો કે બેશક
જેલથી મ્હને સારો ખોરાક મળતો હતો. સદાનો સહવાસ પડેલો એટલે
આજ કુલકા ખાવા ટેવાયેલો હું જડરાશિને એનું લક્ષ આપવા માંડ્યો
છતાં કોણ જાણે કેમ ! તે આજ ખાતાં મ્હારાથી ખડખડાટ હસાઇ
જવાયું: “ આ...હા...હા...હા...આ...રોટલી ? ”

“ કેમ ! શું થયું છે એને ? તાવ આવ્યો છે ?

જવાબ તો મહારે હોઠેજ આવીને અટકેલો હતો. કે લાવોને, એને કહી દઉં, કે “ આ ત્હારી ન્યુ રંગીન અફલાતુન ડીઝાઇન પ્રદર્શનમાં મૂકવા લાયક છે. ધન્ય છે એવી વણુનારીને અને અહોભાગ્ય છે એના આરોગનારને ! ” પણ એ શબ્દતીર જીભલડીના ધનુષ્ય પરથી છૂટ્યા પછી એનો અંજનમ કેવો ભયંકર આવશે ? એની મ્હને પૂરેપૂરી માહિતી હતી, એટલે એ વિચાર પાછો મનમાંજ માંડી વાળતાં હું ડોકું ધૂણાવી બોલ્યોઃ “ કંઈ નહિ. એ તો રહેજ. અમસ્તો...ઘડીભર ગરમત.”

અને રોટલી હાથમાં લઇ હું ધારી ધારીને એની નમૂનેદાર વફ ડીઝાઇનની લાવણ્યતાનું પાક કરતો હતો, ત્યાં તો મહામાયા ફરી ફફડ્યાંઃ “ ત્યારે પછી જીવો છો શું ? બોલતા કેમ નથી ? એમાં તો એવું શું ધારી ધારીને જેવા જેવું છે ? ઝેર તો નથી નાખ્યુંને ? ”

મ્હેં મંદ મંદ મલકાતે મુખડે જવાબ વાળ્યોઃ “ દેવી ! તું એમ ઉતાવળી ન થા. ઘાંટાઘાંટ ન કર. જો તું જરા ડાહી અને સમજી થઇ મ્હાં કંઈ માને અને જરા બરાબર ધ્યાન આપીને, કાળજી રાખીને રાંધે, તો હું ધાંં છું કે તું આજ રોટલી બરાબર ગોળ અને પાતળી વણી શકે, નહિ ? ”

“ તે અમને તો જે આવડે છે તે એ છે. તમારે ખાવું હોય તો ખાવ, નહિતર ઉડીને ઉભા થાવ. ફેન્સી વણીને મૂકે એવી લઈ આલો.”

“ પણ ત્હને આમ વાતાવાતમાં વાંધો-વચકો શાનો પડી જાય છે ? ”

“ ત્યારે શું ? બલ્યો ! અમારો તે મુઓ કંઈ અવતાર છે ? એ તો એકલા હો ને, તો હમણા બજાર પડી જાય, એવું એવુંથે

રાંધીને ઠોકનાર છે કાણુ ? તે તો મહેને કહેા. આ બધી વરણાગી અને ચુંધી ધડીના છઠ્ઠા ભાગમાં ઉડી જાય.”

*

*

*

*

આજ લગી અને અત્યાર સુધી તો મહેં આ બધી વાત હસવામાં ઉડાડી, મોઢાની લગામ છેડજ દીલી મૂકી માથે ચઢાવી, પણ એ માટે હવે હું પસ્તાવા લાગ્યો. ચમત્કાર ત્યાંજ નમસ્કાર. યજ્ઞ નાર્યસ્તુ પુજ્યન્તે નહિ, પરન્તુ તાઙ્યન્તે રમન્તે તન્ન દેવતાઃ ! એ સૂત્રની આવશ્યકતાનું લાન મહેને આજેજ થયું. “ હશે, ધડાશે એટલે આગળ જતાં એની મેળે ઠેકાણુ આવી જશે.” એ આશા અને ધારણામાં સજ્જડ ઠગાયો. એ તો પ્રાણુ ને પ્રકૃતી સાથેજ જાય. કુતરાંની પૂછડી છ માસ જમીનમાં દાટી રાખેને, તોય પાછી વાંકી ને વાંકીજ !

ક્રોધમાં ને ક્રોધમાં ભાણુ ઉપરથી ઉડી જઈ મહેં હાથ ધોઈ નાંખ્યા : “ આહા ! શું રોડ ! મીયાંકી બેંસકુ ડોણુ કયું કહેના ? રોજ ‘જઉં જઉં’ કરી નાચ નાચે છે, અને બ્હીક બતાવે છે, કેમ ? જા, ત્હારા બાપને ત્યાં, કાલે જતી હોય તો આજેજ, હમણાંજ, અરે અત્યારેજ ચાલતી થા. આ રહ્યો મ્હોટો સરિયામ રસ્તો. ત્હારા વગર શું અડયું રહેવાનું છે ? થોડું કંઈ કાચું ખાઈશું ? લે વળી, નહિ બોલતો હોઈશ ત્યાં મુઘી, કેમ ? એટલે તું ત્હારા મનમાં શું સમજે છે ? આપણા મનમાં જાણે કાણુ બોલે ? રોજ ઉડીને કાણુ કંકાસ કરે ? આ તો જેમ જેમ નમતી દોરી મુકું છું, તેમ તેમ છેકજ માથે—છાપરે ચઢતી જાય છે. જવ...સિધાવો...ગોળ રોટલી વણતાં આવડે, અને એક પરણેલી સ્ત્રીના તેના પતિ પ્રત્યે શા શા

ધર્મે છે, તે સમજતાં શીખો, ત્યારેજ પધારજો. સમજ્યા ? મહાદેવી ! સિધાવો...”

મહેં ન્હોતું ધાર્યું, કે મહારા શબ્દો ભીંત ઉપર અફળામનેજ પાછા ફરશે, અગર હવામાં અદ્ધર ઉડી જશે. ‘ખહેરા આગળ શંખ’ મહારા શબ્દોની અસર એ પ્રખળા અખળાના પત્થર હૃદય ઉપર મહારી ધારણા કરતાં વળી કંઈ વિચિત્રજ થઇ. મહેં તો ધાર્યું હતું, કે જરા ઉપર ઉપરથી દમદાટી દેખડાવીશ, એટલે નરમધંસ અને પાધરીદોર જેવી થઇ જશે, કયા એના આપને ત્યાં એમ ચાલી જવાની હતી ? પણ અફસોસ ! અત્યારે મહારે માટે તો એ મહારા શબ્દોએ ‘કાગનું એસવું અને તાડનું પડવું’ એવીજ ગતિ સારી.

રાણીસાહેબે તો ચઢેલે મોઢે એકદમ દિવાનખાનામાં પડેલી એમની ટ્રન્કમાં એમનાં તમામ કપડાંલતાં ગુપચૂપ પેક કરી દીધાં. કીકીને કેડમાં મારી એ મહારા વહુજી તો આગળ પાછળનો જરા પણ વિચાર કર્યા વિના, મ્હને જરા જોટલુંય પૂછ્યાગાછ્યા વિના એમને એમ પિએરને પંથે પડ્યાં. હું તો એનું મોઢુંજ ટીકતો રહ્યો ! એને જતીજ જોઇ રહ્યો ! “આ શું સ્વપ્ન કે સત્ય ?”

મહારી આખી જીંદગીમાં આજ હું પહેલગ્હેલો રોયો. ધોધમાર વરસાદ વરસાવી એ ઝંખકતી વિજળી અણુધાર્યો ચમકારો કરી પાછું અંધાઈ કરીનેજ આકાશમાં અદ્રસ્ય થઇ ગઇ. પછીજ મ્હને વિચાર આવ્યો, કે ગમે એવી પણ એ મહારી ગૃહદેવી હતી. મહારા અંધારા ઘરમાં એ ઝાંખો ઝાંખો પણ દીવો હતો ! મહેં જોતું કર્યું, બૂલ કરી, જરા ઉતાવળ કરી, નાદાની કરી, સાહસ કરી નાખ્યું. પણ હવે એ બૂલને સુધારવાનો ઉપાય હતો ? “Done is done, it cannot

be undone.” બનનાર બની ચૂકી હતી. નેવનાં પાણી તે વળી ફરી પાછાં મોભે ચઢ્યાં કે દી સાંભળ્યાં છે ?

તેજ દિવસથી મ્હારું પણ મગજ ખૂંદેર મારિ ગયું. મ્હને એના ઉપર તિરસ્કાર આવ્યો મ્હેં પણ નિશ્ચય કરી નાખ્યો, કે બસ અસહકાર. સ્હામે બોલાવવા તો નજ જવું. એની હજારવાર ગરજ હોય, તો આવે, નહિ તો કંઈ નહિ.

બે દિવસ, ચાર દિવસ, આઠ દિવસ, મહીનો મ્હેં એના પાછા ફરવાની રાહ જોઈ. પણ ન મળે કાગળ કે પત્ર. આખરે હું હાર્યો ધરખટલાની જંગળે કંટાળ્યો, માંડેલું ઘર, નોકરી અને અભ્યાસ એ ત્રીપૂટી-સંગમે હું અકળાયો-ગભરાયો. રાંધવા-પુઁકવાની કડાકુટમાં પડતાંજ મ્હને એનાં અનુભવી વચનખાણોની કીમત સમજવા લાગી. આખરે નમાલો-વહુધેલો, તમે જેવો ગણો એવો હું કાળું મોઢું લાઇને સાસરે એને સ્હામે તેડવા ગયો. અને એને મનાવીને, એની માફી માગીને, એના બાપને પગે પડીને એને પાછી તેડી લાવ્યો.

ખિરાદરો ! તમને શું કહું ? બાયડી આગળ મારા બી. એ. બનેલાનું અડગ નાક નીચું નમી ગયું. મ્હેં સાત વાર જખ મારી. ભગવાન તોખાહ આવી લામાઓથી !

હજીએ હમારું સંસાર-ગાકું એવું ને એવુંજ હાલ્યું જાય છે. વચ્ચે વચ્ચે ઢેકાઢળીયા અને ખાડાટેકરા આવી જતાં કદી કદી ઉચું નીચું થાય છે, છતાં અમે નરમગરમ ચર્ષને ચલાવી લાઇએ છીએ.

બે ચાર કીકા-કીકીની મા બનતા મ્હારી માતન હવે તો કંઈક ધડાઇને સુધરી છે. અને પ્હેલાં જે તદ્દન કડવી ઝેર જેવી હતી, તે હવે કદી કદી જ્હાલી હીમ જેવીય લાગે. છે. છતાં કોઈ કોઈ વખત

હજી જ્યારે એનું મગજ ખસે છે, ત્યારે ત્યારે તરતજ હું એ હાથ
જોડી ભગવાનની સ્તુતિ કરી લઉં છું, કે “ તોઆહ પરમેશ્વર ! આવી
પ્રેમદાઓથી તો બા ! ભગવાન આવી મહારા વહુજી જેવી ભામા
કાંઈનેય કાંઈ કાંઈય પાસવે-પાને ન પાડે ! કન્યા કેળવણીના કદા શત્રુ
હિન્દુ સંસાર ! કાનો હોય તો સાંભળ, અને આંખો હોય તો ઉઘાડ
અને અવલોક !

—: કેળવણીવિહીન કન્યા-જીવનના કડવા અનુભવ ! કડવાં દુઃખ ! :—

: : હવે અધીરાઈનો અંત આવ્યો છે : :

—: શ્રી. “પુષ્પ”ની ઐતિહાસિક નવલકથા :—

બીજી આવૃત્તિ બહાર પડી ગઈ છે.

પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ

ભાગ ૧-૨ સાથે.

[પાના લગભગ ૩૦૦. ૭ ચિત્રો. ૧૫૦૦ લાઇન ખેતબાજી.]

મૂલ્ય રૂપીઓ એક.

મળવાનું ઠેકાણું:—રણછોડલાલ મોતીલાલ બુકસેલર.

રીચીરોડ-અમદાવાદ.

પુખ્ત:- હજીરાના હવાપાણી :-આઠમું

હિ...નહિ...અસ એ તો એજ. માણસોજ મુસાફરીએ નિકળે છે, કંઈ જાનવરો નથી નીકળતાં, અને અસ તેજ પ્રમાણે આ સેવક પણ હજીરાની હવા ખાવા જવાના, જવાના ને જવાનાજ. લે ખોલ, તું કહી રહી ? સાક્ષાત્ પ્લહા પણ મ્હારો આ નિશ્ચય હવે ફેરવવા શક્તિમાન નથી.” ઘેલાલાખએ તેલની ધાણી ઉપર બેઠાં બેઠાં પોતાની એકની એક અર્ધાંગના ગંગાને પોતાનો આ પ્રોગ્રમ સંભળાવી દીધો.

વાતનો મુદ્દો એમ હતો, કે ઘેલાલાખ જ્ઞાતિએ ધાંચી હોવા છતાં જરા ચાર ગુજરાતી થોથાં ભણેલા હતા, એટલે પ્હેરવા-ઓઢવામાં જરા શોખીન અને સ્વચ્છ હોવા ઉપરાંત એમને કંઈક વાંચવા લખવાનો પણ શોખ હતો. ન છૂટકે એમણે જો કે પોતાના આપદાદાનો વંશ પરંપરાથી ઉતરી આવેલો આ તેલની ધાણીનો ધીકતો ધંધો ન્હાનપણથી જ વધાવી લીધો હતો, છતાં એમના ભણ્યા પરંતુ ગણ્યા નહિ જેવા ધરગથ્થુ જન્મસંસ્કારે એમનું ચિત્ત ચક્રોળે ચઢાવ્યું. ગદ્ય કાલેજ

એમણે સુરતના પ્રસિદ્ધ અઠવાડિક પત્ર “ પ્રતાપ ”માં એમ વાંચ્યું કે સ્વર્ગવાંસી રાજકવિ કલાપીએ કાશ્મીર જઈ જોઈ પાછળથી કાશ્મીરનો પ્રવાસ એ નામનું પુસ્તક લખ્યું, અને એને લખને એઓ બહુજ પ્રકાશમાં આવ્યાં.

અને એટલું વાંચ્યા પછી આપણા ઘેલાલાઇના મગજમાં પણ એજ પવન ભરાયો, એજ ભૂત ભરાયું. દિવસે ઘાણી ઉપર બેઠાં બેઠાં અને રાતના સૂતાં સૂતાં ઉંઘમાં પણ એમને એનાજ સ્વપ્ના આવવા લાગ્યાં. એટલે સહવાર પડતાંજ એ ઉછળતાં ઉર્મિભર્યાં હૃદયે પણ સાક્ષર શ્રી. કલાપીનુંજ અનુકરણ કરી પ્રસિદ્ધિમાં આવવાનું નક્કી કર્યું. પોતાના બાપદાદાના સનાતન ધંધાને એમણે સાષ્ટાંગ દંડવત કરતાં પોતાનો જંગી પ્રોગ્રામ પોતાની ગૃહલક્ષ્મી ગંગાને કહી સંભળાવ્યો.

“ સાંભળ્યું કે ? ”

“ શું કહેલો છો ? ”

“ આ તારો ભણેલો ભરથાર આજ રાત્રેજ હજીરાના પ્રવાસે ઉપડી ત્યાંથી પાછા ફરી એક પુસ્તક લખી નામાંકિત થવા માગે છે.”

“ હવે બેસો બેસો. ડોબાનાં પૂછડાં આમળતાં આમળતાં વળી એ શું ઘેલું લાગ્યું ? ”

“ તું અભણ અનએન્યુક્રેટેડ ઓરત ! એ સાહિત્યના ગહન વિષયને ન સમજી શકે. ગાંડી ! જો આપણે પણ મ્હોટા લોકોની માફક મુસાફરી કરીને પ્રવાસ-ફવાસ જેવું કંઈક ધસડી મારીએ તો આપણા પણ માનવંતા મુબારક નામ જાપાઓમાં બ્લેક ટાઇપમાં ફોટાઓ સાથે જપાય. આહાહાહા ! પછી આપણો ઓ (જાપ) શું પડે ? અને લોકો પણ જાણે કે “ હુંય કંઈક છું, મ્હારામાં પણ કંઈક છે.” કેમ બોલી.

નહિ ? હેં અલી ! નહિ તો દુનિયા શું જાણે કે આવી અફલાતુન મંગળ મૂર્તિઓ પણ ખૂણેખાંચરે અણપૂજી દટાયેલી છે ? ”

કચરાપટ્ટીમાંથી ઊપ દેતા કે બહાર આવી કોહીનુરની માફક ઝમકવાની લાલસાએ સેવક બહાર તો પડ્યા. પત્નીને પોતાનો પ્રોગ્રામ પણ રૉકમાં ને રૉકમાં સંભળાવી દીધો, પણ જમાનાની ખાધેલ મ્હારી ગંગલીને મનાવવી એ કંઈ જેવી તેવી સ્હેલ વાત નહોતી, છતાં આપણા લાણેલગણેલ બેજનને પ્રિયતમા ગંગાને સમજાવી-પટાવી મહીયર ભેગી કરતાં બહુ મુશ્કેલી ન નડી. હવે સેવક હજીરાના હુવાપાણીએ જવા ગાંસડાપોટલાં ખાંધવા મંડ્યા.

‘ પબ્લીકમાં પ્રકાશમાં આવીશ ’ એ વિચારે બંદાની ખોપરીમાં બમણો પવન ભરાયો, ને છાતીના પાટીયાં તો ગજ ગજ ઉંચાં ઉછળવા મંડ્યાં. પેટી ઉઘાડતાં કારાં ને કકડતાં ધોળેલાં સફેદ કપડાં પ્હેરતાં કે સેવક રાતોરાત ધસ્ટેશને દોડ્યા. સમય સુમાર સાડા આઠનો હતો. ગાડી ક્યારે આવે છે ? ને ક્યારે જાય છે ? તે જાણે મ્હારો બાપ. રામ ભરોસે જે બને તે ખરી. જીંદગીમાં કોઈ દિવસ મુસાફરીએ નીકળ્યો હોઈ તો આજે પ્હેલગ્હેલો. એટલે ક્યાં જવું ? કેવી રીતે જવું ? કેમ જવું ? એ બધું અદલાહને આશરે હતું, છતાં ‘ દેખે લેગે ’ એ વિચારે આંખ મીંચી હું સ્ટેશન તરફ દોડ્યો. હું પૂરપાટ દોડતો હતો, ત્યાં તો એક અક્કલનો ઓથમીર ઓળખતો લાઇબંધ અપશુકનીઓ થઇને રસ્તામાંજ ફુટી નીકળ્યો. ઘેરથી નિકળતાં તો એક ગાયને બદલે ગોધાના, સૌભાગ્યવતી કે કુમારિકાને બદલે “ ઓ મ્હારા બાપરે ” ની ગગનભેદી પોકા પાડતાં નદીએ ન્હાવા જતાં રાંડેલાં-માંડેલાં ઐરાંઓના અને બિલાડીના નહિ તો એના બાપ બિલાડાના પણ અપશુકન

તો થયાજ હતા, તેમાં વળી એમનો નંબર કેમ જાણે અધૂરો હોય તે ઉમેરાયો. એ શુંદરીયાં અને વાતુડીયાં મીસ્તરે બિલકુલ તોછડી ભાષામાં મ્હને પબ્લીકમાં મ્હોટેથી જૂમ મારી મ્હારું પોઝીશન ટેમ કરી નાખ્યું.

“ અરે ઘેલુ ! કેમ ! કેમ ! અત્યારે કંઈ તરફ ? ક્યાં ચલાવ્યું ? ”

“ ત્હારા બાપને ત્યાં. અલ્લહટપુ ! ભમતા ભૂતની માફક તું વળી ક્યાંથી કુટી નીકળ્યો ? ચાલ ખસ. જરા જાહેર રસ્તા ઉપર કોઈને કેમ બોલાવવો, તે સબ્યતા શીખ. છોકજ શું...આમ...” કહેતો કે હું એને ધક્કો મારી દોડ્યો.

“ પણ ઉભો તો રહે, મ્હારે ત્હને જરા એક ખાસ...ખાનગી વાત...”

પણ એના એ ખાણુ-ઘી શબ્દો સાંભળ્યા ન સાંભળ્યા કરી હું તો પવનવેગે પૂરા બાર હોર્સ પાવરની સ્પીડે દોડ્યો. મ્હને આમ ક્રોડું આપ્યા વિના છ પાંચ અગિયારા ગણી જતાં જોતાં એણે કાન ફેડી નાખે એવી બીમસેની પ્રચંડ જૂમ મારી...અરે ઓ ઘેલા !...”

એનો રાક્ષસી પડ્યો ! યા અલ્લાહ ! બીજું ગુલામબાબા મીલનું રાક્ષસી ભુંગળુંજ સમજી લ્યો. “ અરે ત્હારી વાતને શું કહું ? અને ત્હને પણ સાથે...સાથે...” એમ મનમાં ને મનમાંજ હું એને સો બસો સરસ્વતીના કલ્યાણકારી શબ્દો વડે નવાજતો ડબલ પંજાબ મેલની સ્પીડે દોડ્યો. પણ એમ આંધળા ઉંટની અને માતેલા સાંઢની માફક વગર ચક્ષમે હું આંખ મીંચીને પાછળ જોતો આગળ યાહોમ ધસ્યો જતો હતો, ત્યાં તો અધધધધ ! એકદમ એકસીડન્ટ થયો. યા પરવર દિગાર ! શુકે ઈલાહી ! ખુદાતાલા ! બહુ ઉતાવળે બળી નહિ સારી તો !

સેકન્ડહેન્ડ બાકુતી ખરીયા ખરખર જેવી બાઇસીકલ ઉપર સ્વારી કરનાર અને સેવક બંને સાથેજ ધબાયનમ્ !! લખોધરમ્ ! દેવી

વસુધરાને મ્હેં તો કેવળ લાંબા પડી સાષ્ટાંગ દંડવતજ કર્યા, પરન્તુ પેલા બાધસીકલ ઉપર બેસનાર અપ-ટુ-ડેટ જેન્ટલમેનનો સીન તો આબાદ જોવા જેવો અરે ફોટો પાડવા લાયક થઇ ગયો હતો. કાદવથી પચરંગી ચટાપટા વડે શોભતો એમનો નમૂનેદાર ડ્રેસ ! એમની બાધની સીકલ જેવી થયેલી સીકલ ! અને નાકમાંથી સડસડાટ બ્હેતું રાતા સમુદ્રનું પાણી ! (લોહી.)

પ્રવાસ તે આનું નામ ! શું સમજ્યાં ? જાણું ઋષિએ જાંગ-માંથી જાહ્નવી યાને ગંગા નદી કાઢેલી એમ મ્હેં તો શાસ્ત્રના પાન ઉપરજ વાંચેલું, પરન્તુ આજ તો નાકમાંથી આબા રાતા સમુદ્રને નીકળતો મ્હેં નજરોનજર સગી આંખોએ જોયો. ગજવામાંથી ડાયરી કાઢી મ્હારા પ્રવાસનો આ પ્હેલો યાદગાર અને અફલાતુન નમુનો હું નોંધી લઉં, ત્યાં તો મ્હારી સવા બાર શેરની નવીજ બંધાવેલી પાધડી ઉપર ધડાક દેતો કે એક ધપ્પો પડ્યો. હું રવાબથી ઉંચે જોતા અને સ્થામે થતાં દુશ્મન તરફથી ધસી આવતા દારૂગોળાના મારને પ્હોંચી વળવા તથા મ્હારો બચાવ કરવા હવે મુઠ્ઠીઓ વાળી પાછલે પગે બહાદુરીથી પાછા હડી ભાગવાની શરૂઆત કરવાને તૈયાર થઇ ગયો.

વધુ રસિક ભાગ જાણુવા વાંચો

બે ધડી મોજ.

કિમત ફક્ત નવ આના.

સમાપ્ત.

:: બહાર પડી ચૂકી છે ::

શ્રી. "પુષ્પ" ની ધાર્મિક નવીન દ્રુતિ

* બિલ્વ મંગળ *

તેજ

ભક્ત સુરદાસ.

[ભાગ ૧-૨-૩ સાથે]

(પાના કલમગ ૩૫૦ ગેનગ્રાહ ૧.૭૫૦ લાઈન)

મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

:: હવે અધીરાઈના અંત આગે છે ::

—: શ્રી "પુષ્પ" ની ઐતિહાસિક નવલકથા :—

બીજી આવૃત્તિ બહાર પડી ગઈ છે.

❖ પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ ❖

ભાગ ૧-૨ સાથે.

[પાના કલમગ ૩૦૦. ૭ ચિત્રા. ૧.૫૦૦ લાઈન ગેનગ્રાહ.]

મૂલ્ય રૂપીએ દોઢ.

બહાર પડી છે.

તૈયાર છે.

શ્રી. "પુષ્પ" ની લાંબો વખત રાહ એવડાવિ ચૂકેલી.

એ ઘડી મોજ.

મૂલ્ય ૦-૫-૦

મળવાનું કેન્દ્ર:—રણછોડલાલ માતીલાલ બુક્સેલર.

રીચર્સ-અમદાવાદ.

પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ ભા. ૧-૨ જો.

પ્રકાશક : રણછોડાસ ભાટીયાલ શાહ.

કિંમત ૧-૮-૦

